

Tilintarkastuksen laadunvalvonnan toteutuminen

Leminen, Jere

2011 Kerava

Laurea-ammattikorkeakoulu
Laurea Kerava

Tilintarkastuksen laadunvalvonnan toteutuminen

Jere Leminen
Liiketalouden koulutusohjelma
Opinnäytetyö
Tammikuu, 2011

Jere Leminen

Tilintarkastuksen laadunvalvonnan toteutuminen

Vuosi 2011 Sivumäärä 70

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää tilintarkastuksen laadunvalvonnan toteutumista käytännön työssä. Vaatimukset tilintarkastuksen laadusta ovat viime vuosina kasvaneet paljon ja toimialalle on tullut lisää sääntelyä. Tilintarkastajia halutaan myös valvoa ulkopuolelta aikaisempaa enemmän, mikä on seurausta maailmantalouden epävakaisuuden aiheuttamasta luottamuspulasta taloudelliseen informaatioon. Korkean laadun tavoitteena on parantaa tilintarkastuksen luotettavuutta ja uskottavuutta yritysten johdon, omistajien ja sijoittajien silmissä. Laadukkaalle tilintarkastamiselle on asetettu tarkat säännöt ja puitteet, joiden mukaan kaikkien tulisi toimia. Tutkimuksessa selvitetään, kuinka laadunvalvonta on saatu teorian tasolta vietyä käytännön tilintarkastamiseen.

Tutkimuksen kohderyhmänä olivat pienten ja keskisuurien yritysten tilintarkastajat. Suurilla tilintarkastusyhteisöillä, etenkin Big Four -yhteisöillä, on omat pitkälle viedyt laadunvarmistusjärjestelmänsä, jotka ovat olleet jo vuosikymmeniä käytössä. Tutkimuksessa perehdytään näiden yhteisöjen ulkopuolelle jäävien tilintarkastajien keinoihin toteuttaa laadunvalvontaa. Tutkimus toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena henkilöhaastattelujen avulla, joihin osallistuneet tilintarkastajat olivat pienistä tilintarkastustoimistoista. Haastattelujen avulla saatiin paljon yksityiskohtaisempaa ja monipuolisempaa tietoa aiheesta kuin jos tutkimus olisi toteutettu kyselylomakkeella tai muulla tavalla. Tällä tavalla pystyttiin hyödyntämään parhaiten haastatteluihin osallistuneiden tilintarkastajien asiantuntijuus.

Tutkimuksen tulokset antavat hyvän kuvan pk-sektorin tilintarkastajien laadunvarmistuksesta. Tilintarkastajille korkea laatu on ehdottoman tärkeää, mutta jokaisessa toimistossa on tähän asti noudatettu omia tapoja soveltaa sitä. Lisääntynyt laadunvalvonta, niin sisäinen kuin ulkoinenkin, on lisännyt työmäärää ja dokumentointia. Toimialan kansainvälistyessä pk-sektorin tilintarkastajat ovat kokeneet, että kaikki tapahtuu liiaksi suurten yhteisöjen ehdoilla.

Tilintarkastajat kokivat tämän hetken valvonnan pääosin riittäväksi ja tarkoituksenmukaiseksi. Pelkoja oli kuitenkin valvonnan tiukentumisesta tulevaisuudessa ja siitä, etteivät pk-tilintarkastajat kohta enää pysty toimimaan tehtävässään kriteerien noustessa. Jatkossa voidaan tutkia, ovatko laaduntarkastukset parantaneet työn laatua. Voidaan myös tutkia, onko ISA- ja ISQC 1 -standardien muuttuminen velvoittaviksi ollut laadun kannalta hyödyllistä vai onko se johtanut dokumentointiin perustyn kustannuksella.

Asiasanat: tilintarkastus, laadunvarmistus, laaduntarkastus, laadunvalvonta

Jere Leminen

Realisation of Quality Control on Auditing

Year	2011	Pages	70
------	------	-------	----

The purpose of this thesis was to examine how quality control on auditing can be carried out. The demand to raise the quality of auditing has become bigger and bigger in recent years. There is much more regulation in the line of this business nowadays. There has been also a growing need to have more public oversight, because of the imbalances in the world economy. Investors and stakeholders have lost their trust in financial information and the main purpose of high level quality is to restore the credibility. The accountants' field of work is full of precise rules and standards of how to act. This study is about how the theoretical quality control has been put to practical work.

The main focus of this study was on professional accountants in the small and medium sized practices (SMPs). Big firms, especially the Big Four-firms, have executed their own quality assurance systems for decades. In the study it was examined how the rest of the accountants manage their quality control. This study was based on the qualitative method of study and was performed by using interviews. The interviewees were accountants from small firms or one man auditing offices. Interviews gave the study more detailed and diverse results than what would have come from questionnaires. In this way the knowledge of professionals was well used.

The results of the study gave a good picture of the quality assurance of auditing in SMP sector. High quality is essential and obvious in auditing, but the ways to assure it differ from firm to firm. To this day, everyone has had their own ways to adapt all that in practice. The higher quality control has increased the accountants' workload and documentation. As auditing is on the way of internationalization, small auditing firms feel like they have lost their voices and that only big firms dictate the development of the line of business.

Accountants are mainly satisfied to this moment's quality control and they think it all serves the common interest. However, accountants had fears that the controlling would further increase in the near future. It could lead to a situation where accountants from small firms would not necessarily meet the needed requirements anymore. In further studies it could be examined how the quality assurance reviews have impacted the overall quality. Another study could explore if the new international standards have improved the quality or if the standards have forced accountants to do more documentation at the expense of the basic work.

Key words: auditing, quality assurance, quality assurance review, quality control

Sisällys

1	Johdanto.....	7
2	Opinnäytetyön lähtökohdat	8
	2.1 Aiheen valinta	8
	2.2 Keskeiset käsitteet.....	9
	2.3 Tutkimuskysymys ja rajaukset	9
	2.4 Tutkimuksen toteutus	10
	2.5 Tutkimustapa	11
	2.6 Aineiston kerääminen	12
3	Tilintarkastus	13
	3.1 Toimiala.....	13
	3.2 KHT-tilintarkastajat	14
	3.3 HTM-tilintarkastajat	16
	3.4 Tilintarkastajan vastuut ja velvollisuudet	17
	3.5 Kansainväliset tahot	18
4	Lainsäädäntö.....	19
	4.1 Tilintarkastuslaki	20
	4.2 EU:n tilintarkastusdirektiivi	21
	4.3 Asunto-osaakeyhtiölaki	21
5	Standardit ja suositukset	22
	5.1 Clarity-projekti	22
	5.2 ISA-standardit.....	22
	5.3 ISQC 1 -laadunvalvontastandardi	23
	5.4 Euroopan yhteisöjen komission suositukset	25
6	Laadunvalvonta.....	26
	6.1 Laatu käsitteenä.....	26
	6.2 Tilintarkastajien laaduntarkastus	27
	6.3 Laadunvarmistus ja sen valvonta.....	28
	6.4 Laadunvarmistusjärjestelmät	30
	6.5 Valvovat toimielimet	32
	6.5.1 Työ- ja elinkeinoministeriö.....	32
	6.5.2 Valtion tilintarkastuslautakunta	32
	6.5.3 Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta.....	33
	6.5.4 Laadunvarmistustiimi.....	33
	6.5.5 Laatujaosto.....	34
	6.5.6 Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat	34
	6.5.7 JHTT-lautakunta.....	35
7	Haastattelut.....	35

7.1	Tutkimuksen kohderyhmä	37
7.2	Tutkittavat henkilöt	37
8	Tutkimustulokset laadunvalvonnan toteutumisesta	38
8.1	Korkean laadun ylläpito ja valvonta	39
8.1.1	Koulutus ja hyväksymisvaatimukset laadun tukipilareita	40
8.1.2	Valvontatietoilmoitukset.....	42
8.2	Laadunvarmistus.....	42
8.3	Laadunvarmistuksen valvonta.....	44
8.3.1	Ulkoisen valvonnan merkitys	46
8.3.2	Tilintarkastusyhdistysten rooli.....	47
8.3.3	Viranomaisvalvonnan riittävyys ja resurssit	47
8.4	ISA-standardit.....	49
8.5	ISQC 1 -laadunvalvontastandardi	50
8.6	ISQC 1 -laadunvalvontastandardin osa-alueiden pääpiirteet	51
8.7	Tilintarkastusalan laadunvalvonnan tulevaisuuden näkymät	54
9	Tutkimuksen luotettavuus	55
10	Yhteenveto	56
11	Johtopäätökset	60
	Lähteet	62
	Liitteet.....	66
	Liite 1. Saatekirje haastatteluun osallistuneille tilintarkastajille.....	66
	Liite 2. Haastattelurunko	67

1 Johdanto

Tilintarkastusala on viime vuodet elänyt muutoksessa. Toimialan sääntely ja valvonta on lisääntynyt merkittävästi. Vuonna 2007 Suomessa tuli voimaan uusi tilintarkastuslaki, joka laadittiin EU:n tilintarkastusdirektiivin perusteella. Tilintarkastusdirektiivissä vaadittiin julkisen laadunvarmistusjärjestelmän luomista. Tilintarkastajien valvontaa ja kansainvälistä yhtenäisyyttä haluttiin lisätä. Muutoksien taustalla oli tarve nostaa tilintarkastuksen uskottavuutta ja luotettavuutta taloudellisen kriisin jälkimainingeissa.

Tilintarkastajien työn laatua kohottamaan on laadittu myös kansainväliset ISA-standardit ja ISQC 1 -laadunvalvontastandardi. Nämä standardit ovat olleet aiemminkin olemassa, mutta niiden noudattamista Suomessa on arvioitu osana hyvää tilintarkastustapaa. Aiemmin ne eivät ole olleet lain vertaisia, velvoittavia standardeja, mutta nyt tilanne on menossa siihen. Standardien käyttöönotto on aiheuttanut paljon työtä tilintarkastajille, varsinkin pieniä ja keskiuuria yrityksiä tarkastaville eli pk-sektorille.

Laadunvalvonnalla on pitkät perinteet tilintarkastusalalla. Tilintarkastajien KHT- ja HTM-yhdistyksillä on ollut omat laatuohjelmansa jo vuosikymmeniä ja ne vastasivat laadunvarmistuksen valvonnasta ennen lakimuutosta. Kun puhutaan pienistä tai yhden hengen tilintarkastustoimistoista, niiden laadunvalvonnan keinot ovat aivan erilaiset kuin suurten tilintarkastusyhteisöjen, joilla on suuret resurssit toteuttaa laaduntarkkailua.

Tämän opinnäytetyön on tarkoitus selvittää, kuinka pk-sektorin tilintarkastajat huolehtivat laadunvarmistuksesta jokapäiväisessä työssään. Tutkimuksessa käydään läpi myös isojen tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistusta vertailukohtana. Lisäksi selvitetään, kuinka uudistunut laadunvarmistuksen valvonta nähdään tilintarkastajien näkökulmasta. Laadunvalvonnan määrä on selvästi lisääntynyt, mutta toteutuuko viranomaisten visio paremmasta laadusta vai onko laadunvarmistus vain turhaa ylimääräistä dokumentointia. Viisi ammatissa toimivaa tilintarkastajaa vastasi näihin kysymyksiin haastatteluissa.

Tutkimusaihe on ajankohtainen, kun Keskuskauppakamarin alla toimiva Tilintarkastuslautakunta eli TILA aloitti syksyllä 2009 yksittäisten tilintarkastajien laaduntarkastukset. TILA:n yhteyteen oli perustettu aiemmin samana vuonna laadunvarmistustiimi, jonka tehtävänä on johtaa laadunvalvontaa. Laaduntarkastuksissa käydään läpi ensimmäisellä kierroksella tilintarkastajien vanhoja laatujärjestelmiä ja jatkossa keskitytään standardien noudattamiseen. Jokaisen tilintarkastajan tulee päivittää oma laadunvalvontansa standardien mukaiseksi vuoden 2010 loppuun mennessä.

2 Opinnäytetyön lähtökohdat

Tämä opinnäytetyö käsittelee tilintarkastuksen laadunvalvonnan toteutumista käytännössä. Tilintarkastusala on hyvin pitkälti säädeltyä toimintaa, sitä ohjaavat lait, normit, standardit ja suositukset. Laatu, sen varmistus ja valvonta, ovat hyvin keskeisiä käsitteitä tilintarkastuksessa, ja niiden merkitys on jatkuvasti kasvanut. Valvontaa on tiukennettu viime vuosina entistään. Taustalla ovat vaikuttaneet EU:n säätämät direktiivit ja suositukset, Suomen tilintarkastuslain muutokset, ja yleinen tarve nostaa laadunvalvonnan tasoa. Tämä tarve on syntynyt maailmanlaajuisen talouskriisin seurauksena. Tilintarkastaja palvelee ensisijaisesti yrityksen omistajaa, ja epävakaina aikoina heillä on entistä suurempi tarve saada luotettavaa taloudellista informaatiota yhtiöidensä tilasta. (Keskuskauppakamarin tiedotteet 2009.)

Erityisen tärkeää laadunvalvonta on yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien kohdalla. Näitä yhteisöjä ovat listayhtiöt, luottolaitokset ja vakuutusyritykset, joiden tilintarkastuksia hoitavat pääasiassa KHT-tilintarkastusyhteisöt (Keskuskauppakamarin tiedotteet 2009). Tilintarkastajien ammattikunta haluaa itse pitää yllä korkeaa profiilia ja laatua, niiden ylläpitäminen on yksi tärkeimmistä tavoitteista uskottavuuden ylläpitämiseksi.

2.1 Aiheen valinta

Osana tradenomin koulutusta opiskelin tilintarkastusta. Opintojakson aikana heräsi mielenkiinto kyseistä toimialaa kohtaan, joka avautui eteeni haasteellisena ja työntekoa palkitsevana. Opinnäytetyön aihetta etsiessä pidin mielessä mahdollisuuden tutkia tätä aihepiiriä. Tilintarkastus on lisäksi henkilökohtaisesti itseäni kiinnostava ala, jonka suuntaan mahdollisesti hakeudun työelämässä. Se tarjoaa laajat mahdollisuudet päästä toimimaan liiketalouden asiantuntijana. Lopulta kiinnostuin lukemistani tilintarkastusta koskevista artikkeleista, jotka tuntuivat tarjoavan sopivan tutkimusaiheen.

Taloussanomien artikkeli (Taloussanomien 2009) keväältä 2009 käsitteli tilintarkastajien lisääntyntä valvontaa. Kirjoituksessa raportoidaan lyhyesti Keskuskauppakamarin ilmoittamista laadunvarmistuksen muutoksista. Toinen artikkeli koski Jippiin oikeudenkäyntiä, jonka yhteydessä tuomittiin tilintarkastaja. Tilintarkastajien tuomitseminen talousrikoksista on hyvin harvinaista, joten asia on herättänyt keskustelua toimialalla (Rantanen 2009). Tämä on myös yksi syy, miksi valvontaa on haluttu lisätä. Halutaan ehkäistä väärinkäytöksiä, ja selkeyttää tilintarkastajien vastuita ja velvollisuuksia.

Tutkimuksen aihe on tärkeä, koska se on hyvin ajankohtainen. Tilintarkastajien valvontaa on kiristetty ja heiltä vaaditaan koko ajan enemmän. Talousrikoksia ja väärinkäytöksiä tulee jatkuvasti uusia esiin ja monesti herää kysymys tilintarkastajan roolista siinä tilanteessa. Sel-

vitän työssäni, kuinka tilintarkastajat kokevat laadunvalvonnan ja miten sen lisääntyminen on näkynyt heidän työssään. Suorittaessani tiedonhakuja en myöskään löytänyt monia tutkimuksia tai opinnäytteitä kyseisestä aiheesta, jolloin voin puhtaalta pöydältä lähteä tutkimaan asiaa ja tuottamaan uutta tietoa. Tarkoituksena on synnyttää tietoa siitä, että toimiiko laadunvalvonta, miten sitä voi tehostaa ja mihin resursseja tulisi suunnata.

2.2 Keskeiset käsitteet

Keskeisiä käsitteitä tässä opinnäytetyössä ovat tilintarkastus, tilintarkastuslaki, KHT- ja HTM-tilintarkastajat, laatustandardit, tilintarkastajan vastuu, dokumentointi ja raportointi, sekä laadunvalvonta- ja varmistus. KHT tarkoittaa keskuskauppakamarin hyväksymää tilintarkastajaa ja HTM kauppakamarien hyväksymää tilintarkastajaa. Standardeja on paljon erilaisia, keskeisimpänä niistä tilintarkastuksen laadun kannalta on ISQC 1 -laadunvalvontastandardi (International Standard on Quality Control 1).

Laadunvarmistus tarkoittaa tilintarkastajien itsensä suorittamaa niin sanottua sisäistä laadunvarmistusta. Se on hyvän tilintarkastustavan noudattamista ja oman työnsä laadun ylläpitoa. Tätä varten tilintarkastusyhteisöillä on olemassa laadunvalvontajärjestelmät, joiden kautta valvonta tapahtuu. Laadunvarmistuksen valvonta taas on ulkopuolelta tulevaa riippumatonta laadun tarkkailua, niin sanottua ulkoista laadunvarmistusta. Tätä valvontaa suorittavat nykyään erilaiset toimivaltaiset valvontaviranomaiset, keskeisimpinä Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta ja kauppakamarien Tilintarkastusvaliokunnat, jotka esitellään myöhemmin. (Laadunvarmistustyöryhmä 2008.)

2.3 Tutkimuskysymys ja rajaukset

Hirsjärvi, Remes & Sajavaara (2007, 133-134) kirjoittivat, että tutkimuksella on tarkoitus tai tehtävä, joka ohjaa tehtäviä valintoja. Tutkimukseni tarkoitus on perimmiltään olla selittävä. Yritän selvittää kausaalisesti, toisinsanoin syy-seuraussuhdetta selvittäen, kuinka valvonnan muuttuminen ja lisääntyminen on näkynyt tilintarkastajien työssä. Valvontaviranomaiset ovat tyytyväisiä valvontaan, mutta kuinka se koetaan kentällä. Tutkimuksessa ei ole asetettu hypoteeseja eli oletuksia tutkimuksen tuloksista, sillä ne liittyvät ennemminkin määrälliseen tutkimukseen (Hirsjärvi ym. 2007, 154).

Tutkimusongelmana on selvittää kuinka tilintarkastuksen laadunvalvonta toteutuu käytännössä pk-sektorin tilintarkastuksessa. Selvitän miten erilaiset tilintarkastusyhteisöt ja yksittäiset tilintarkastajat kokevat valvonnan toimivan. Valvontaa on ainakin teoriassa hyvin paljon, kuinka se sitten näkyy työnteossa. Onko se riittävää vai onko sitä liikaa? Tilintarkastuksen laadunvalvontaa suorittavat niin tilintarkastajat itse kuin viranomaistahot. Opinnäytetyössä ei

perehdytä tilintarkastuksen käytännön suorittamiseen. Tilintarkastus on aiheena niin laaja, että tarkan harkinnan alaista karsintaa on tehtävä materiaalin suhteen. Teoriaosuudessa pyrin esittelemään tilintarkastusta ja siihen liittyviä lakeja niiltä osin kuin ne palvelevat opinnäytetyön tarkoitusta ja aihetta. Niinpä esimerkiksi tilintarkastuslakia ei käydä kokonaisuudessaan lävitse, vaan poimin sieltä lähinnä ne osat, jotka liittyvät tilintarkastamisvelvollisuuteen ja laadun valvontaan.

Osaongelmana tarkastelen myös viime kesästä lähtien tiukentuneen valvonnan vaikutuksia ja sitä, ovatko tilintarkastajien vastuut muuttuneet tämän seurauksena. Tilintarkastajien työ on hyvin pitkälle säädeltyä toimintaa, sitä ohjaavat erilaiset lait, normit ja valvontaa suorittavat toimielimet. Tarkka dokumentointi on hyvin tärkeässä osassa heidän työtään. Opinnäytetyö antaa vastauksen siihen, onko työmäärä ja raportointi lisääntynyt uusien laatuvaatimusten myötä. Tutkimuksessa selvitetään lisäksi mihin suuntaan tilintarkastusalan odotetaan menevän lähitulevaisuudessa.

Tutkin valvontaa sekä KHT- että HTM-tasolla. KHT- ja HTM-tilintarkastajat toimivat hieman eri tehtävissä, KHT-tilintarkastajien keskittyessä yleensä isompiin yrityksiin. Tutkimukseen osallistuneet KHT-tilintarkastajat edustavat kuitenkin muiden kuin yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajia. On olemassa julkishallinnon tilintarkastajia eli JHTT-tilintarkastajia, mutta he jäävät tutkimuksen ulkopuolelle, sillä kyseessä ei ole HTM- ja KHT-tutkintoihin suoraan verrattava nimike. Opinnäytetyö koskee vain suomalaisia tilintarkastajia, mutta alaa on suuresti muokannut EU:n lainsäädäntö ja direktiivit, sekä kansainväliset käytännöt. Tutkin koko tilintarkastuksen laadunvalvontaa kokonaisuutena, mutta haastattelujen tulokset antavat vain pk-sektorin näkökulman asioihin. Tilintarkastus on jaettavissa kahteen ryhmään, ulkoiseen ja sisäiseen tarkastukseen. Ulkoinen tarkastus on lakisääteistä ja sitä suorittaa yhteisön toimeksiannosta nimitetty tilintarkastaja. Sisäinen valvonta taas on vapaaehtoista, yrityksen johdon aloitteesta tapahtuvaa talouden kontrollointia ja valvontaa. Sitä suorittavat erityisesti isommat organisaatiot. Tässä opinnäytetyössä perehdytään vain ulkoiseen tilintarkastukseen ja sen laadunvalvontaan. (Korkeamäki 2008, 31.)

2.4 Tutkimuksen toteutus

Laadunvalvonnan toteutumisella tarkoitetaan valvonnan kokonaisuutta sisältäen sekä tilintarkastajien sisäisen valvonnan, että ulkoisen valvonnan. Teoria käydään lävitse yleisellä tasolla koskien koko toimialaa, sillä samat lait, säädökset ja standardit koskevat kaikkia tilintarkastajia. Tutkimustuloksista tulee saada uutta tietoa siitä, toimiiko valvonta halutulla tavalla ja tasolla. Tilintarkastuksen toimintaympäristö on viime vuosina elänyt muutoksessa, varsinkin vuoden 2007 tilintarkastuslain tultua voimaan. Tutkimustapaa ja aineiston keruuta valitessa

täytyi ottaa huomioon kyseiset seikat ja toteuttaa tutkimus tavalla, joka palvelisi parhaiten tarkoitusta.

Tutkimuksen suunnitteluvaiheessa otin huomioon, että tutkimusstrategiaan liittyvät valintani olisivat yhteensopivia keskenään. Nämä valinnat täytyi tehdä neljällä eri tasolla: ongelmanasettelun, tieteenfilosofian, menetelmävalintojen ja teoreettisen ymmärtämisen tasolla (Hirsjärvi ym. 2007, 120). Tieteenfilosofia liittyy ihmistä, maailmaa ja tiedonhankintaa koskeviin oletuksiin. Myös käytännönläheisessä empiirisessä, eli kokemusperäisessä, tutkimuksessa on pohdittava filosofista viitekehystä, kun muodostetaan tutkimuksen perustaa. Näiden valintojen perusteella päädyin tekemään tutkielmatyyppisen tutkimuksen ja tutkimusmenetelmäksi valikoitui kvalitatiivinen eli laadullinen tutkimus. Laadullisen tutkimusmenetelmän myötä tärkeimmäksi tiedonkeruun menetelmäksi tulivat perinteiset haastattelut, joiden avulla saataisiin luotettavaa ja viimekäden tietoa aiheesta. (Hirsjärvi ym. 2007, 125.)

2.5 Tutkimustapa

Kvalitatiivisen tutkimuksen tarkoitus on erään määritelmän mukaan kuvata todellista elämää (Hirsjärvi ym. 2007, 157). Tutkimuksessa halutaan antaa ääni ammatissa toimiville tilintarkastajille. Kvalitatiivisesta eli määrällisestä tutkimuksesta saatava tilastollinen tieto ei synnyttäisi samanlaista tietoa. Määrällisen tutkimuksen tieto jäisi liian pinnalliseksi ja sen toteuttaminen onnistuneesti olisi hankalaa. Haastatteleamalla tilintarkastajia saadaan yksityiskohtaisempaa ja todennäköisesti luotettavampaa tietoa laadunvalvonnasta kuin jos tutkimus toteutettaisiin lähettämällä esimerkiksi kyselylomakkeita sähköpostin välityksellä. Tutkimuksen kysymyksiin halutaan saada laadukkaampaa tietoa kuin kyllä/ei-vastaukset antaisivat. Tarkoituksena ei myöskään ole saada aikaan numeroita tai diagrammeja havainnollistettavaa materiaalia, vaan halutaan esitellä alan asiantuntijoiden mielipiteitä.

Yksi tärkeä seikka kvalitatiivisen tutkimuksen valinnassa on kontekstin eli asiayhteyden ymmärtäminen. Tilintarkastusalan ammattikieli on hyvin haastavaa ulkopuoliselle, koska se pitää sisällään niin paljon omaa sanastoaan. Lomakehaastattelussa osa vastauksien tarkoituksista voisi jäädä helposti hämärän peittoon kun ei ymmärrettäisi niiden tarkoitusta. Haastattelu sallii tarkentavien kysymysten esittämisen tarvittaessa. Puhumalla kommunikoidessa voidaan ymmärtää paljon paremmin vastauksien asiayhteydet. (Myers 2008, 5.)

Kvalitatiivisen tutkimustavan valintaa perustellessa voidaan tuoda esille lisäksi Myersin (2008, 8) tutkimustapojen vertailu. Laadullinen tutkimus keskittyy tekstiin siinä missä määrällinen tutkimus keskittyy numeroihin. Hänen mukaan määrällinen tutkimus kehitettiin alun perin luonnontieteellisten ilmiöiden tutkimiseen. Laadullinen tutkimus puolestaan kehitettiin sosi-aalitieteiden tarpeeseen tutkia kulttuuri-ilmiöitä. Jos tutkimuksessa perehdyttäisiin tilintar-

kastuksen suorittamiseen käytännössä tai haluttaisiin esitellä tilastollisia faktoja laadunvalvontaan liittyen, määrällinen tutkimustapa olisi ollut paikallaan.

2.6 Aineiston kerääminen

Tutkimusmenetelmän ja tiedon keruun valinta perustuu saatavilla olevan informaatioon ja menetelmän soveltavuuteen aiheeseen. Tietoa on saatavilla paljon eri lähteistä ja niistä on valittava sopivimmat ja luotettavimmat. Tämä opinnäytetyö on tutkielmatyypinen työ ja tutkimusmenetelmäkseni olen valinnut kvalitatiivisen eli laadullisen tutkimuksen. Laadullinen tutkimus sopii aiheeseeni paremmin, koska niin voidaan saada varmaa ja asiantuntevaa tietoa haastatteleamalla tilintarkastusalan ammattilaisia.

Tilintarkastuksen suorittamisesta, suunnittelusta ja tarkoituksesta on saatavilla paljon laadukasta kirjallista materiaalia. Näistä kirjoista saaduilla tiedoilla saadaan hyvä teoreettinen tieto aiheesta ja ne toimivat apuna opinnäytetyön rungon luomisessa. Yksi keskeinen lähde ovat lait ja asetukset, kuten tilintarkastuslaki ja valtioneuvoston asetus tilintarkastuksesta. Lainsäädännössä annetaan puitteet, joiden mukaan tilintarkastusjärjestelmä toimii. Tilintarkastusyhteisöt pitävät itsekkin huolen tiedon saatavuudesta julkaisemalla teoksia kuten Tilintarkastusalan standardit ja suositukset, sekä Tilintarkastus - Revision lehti. KHT-yhdistys kääntää ja julkaisee kaikki kansainväliset tilintarkastusstandardit. Itse tutkimuksen ja haastattelujen tekemisestä on saatavilla laajalti tasokasta kirjallisuutta. Sen sijaan laadusta, sen valvonnasta ja laatujärjestelmistä oli haasteellista löytää aiheeseen liittyviä yleisiä teoksia. Tätä puutetta kompensoi kuitenkin se, että tilintarkastusalan standardit ovat hyvin kattavat.

Tärkeänä tiedonlähteenä toimii Internet. Verkosta on löydettävissä paljon hyviä sivuja, kuten KHT- ja HTM-yhteisöjen, keskuskauppakamarin ja muiden kauppakamarien sekä Edilexin sivut. Lisäksi tiedonlähteenä toimivat Työ- ja elinkeinoministeriön sekä Valtiovarainministeriön www-sivut. Näistä on löydettävissä uusimmat alan uutiset ja muutokset. Lähdekriittisesti voidaan ajatella, että näistä lähteistä saadut tiedot ovat hyvin luotettavia. Ulkomaisilta sivuilta sain standardeihin liittyviä materiaaleja, kuten laatustandardin soveltamisohjeen pienille ja keskisuurille tilintarkastusyhteisöille.

Kolmantena tiedonlähteenä, joka on varsinaisen tutkimuksen tärkein osa uuden tiedon synnyttämisen kannalta, haastattelin viittä tilintarkastajaa. Haastatellut henkilöt edustavat pk-sektorin tilintarkastusta ja toimivat pienissä tilintarkastusyhteisöissä tai itsenäisesti. Kaksi haastatelluista on KHT-tilintarkastajia ja kolme on HTM-tilintarkastajia. Haastattelu on metodina luotettava, kun otetaan olosuhteet huomioon. Haastatteluilla saatiin yksityiskohtaista tietoa tilintarkastustoimistojen sisäisestä laadunvarmistuksesta ja ulkoisen valvonnan vaikutuksista sillä tasolla.

3 Tilintarkastus

Tilintarkastuksen ensisijainen tarkoitus on tuottaa taloudellista informaatiota yrityksen omistajille. Monesti yrityksen omistajat eivät ole mukana sen toiminnassa, vaan pelkästään rahoittajina ja sijoittajina. Heidän intressissään on tietää, miten yrityksellä menee ja onko se elinvoimainen. Vasta toissijaisena tarkoituksena on julkisen vallan etujen turvaaminen tilinpäätösinformaation oikeellisuudella. Tilintarkastus pureutuu erityisesti yrityksen hallintoon, tilinpäätökseen ja kirjanpitoon. Tilintarkastaja raportoi omistajille tekemistään havainnoista tilintarkastuskertomuksen avulla. Vaikka tilintarkastaja ei voi olla koskaan täysin varma saamansa informaation oikeellisuudesta, he voivat saada kuitenkin kohtuullisen varmuuden siitä, että saamansa kirjanpito- tai tilinpäätös materiaali on asianmukaisesti laadittua. (Tomperi 2009, 7-9.)

Korkeamäen (2008, 33) mukaan tilintarkastuksen tavoite on tilintarkastajan lausunto, jossa todetaan että tilinpäätös on kaikilta olennaisilta osin laadittu tilinpäätöstä säätelevän normiston mukaisesti. Suomen lainsäädännön perusteella siihen voidaan vielä lisätä kolme kysymystä:

- onko tilinpäätös olennaisilta osin laadittu säännösten ja määräysten mukaisesti?
- antaako tilinpäätös oikeat ja riittävät tiedot toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta?
- onko tarkastuskohteen vastuuvollisten toiminta ollut lainmukaista?

Tilintarkastusta suorittaessa tulee se tehdä hyvän tilintarkastustavan mukaisesti. Hyvästä tilintarkastustavasta on säädetty ISA-standardeissa (International Standards on Auditing), joita Suomessa pääasiassa käytetään. Standardeja laatii tilintarkastajien kansainvälinen organisaatio IFAC eli International Federation of Accountants. Tilintarkastajan tulee säilyttää tarkastusta tehdessään ammatillinen skeptisyys, jolloin materiaalia täytyy tarkastella hyvin kriittisesti. Tilintarkastuksen on tarkoitus saada aikaan luotettava dokumentaatio siitä, että kohdeyrityksen tilinpäätös- ja muut taloudelliset tiedot pitävät paikkansa ja ne ovat laadittu voimassa olevien lakien ja säännösten mukaan. (Tomperi 2009, 11.)

3.1 Toimiala

Tilintarkastusta Suomessa suorittavat KHT- ja HTM-tilintarkastajat. Suomessa oli vuoden 2010 alussa 719 KHT-tilintarkastajaa ja 717 HTM-tilintarkastajaa (Keskuskaupakamarin tiedote 2010). Suurin osa KHT-tilintarkastajista kuuluu johonkin tilintarkastusyhteisöön. Kansainvälisesti on olemassa neljä suurta tilintarkastusyhteisöä, niin kutsutut Big Four -

tilintarkastusyhteisöt. Nämä yhteisöt ovat Deloitte & Touche, Ernst & Young, KPMG, ja PricewaterhouseCoopers (Pwc). Yli puolet, noin 60 prosenttia, KHT-tilintarkastajista kuuluu näihin yhteisöihin. KHT-yhteisöjä oli kaiken kaikkiaan Suomessa 43 vuoden 2010 alussa. Nämä yhteisöt myös tarkastavat lähes kaikki suurimmat yritykset. HTM-tilintarkastusyhteisöjä Suomessa oli vuoden 2010 alussa 30. (Keskuskauppakamari FAQ 2010.)

Näiden kahden ryhmän lisäksi on olemassa maallikotilintarkastajia, JHTT-tilintarkastajia ja toiminnantarkastajia. Maallikotilintarkastajia ovat ne henkilöt, joilla ei ole jompaakumpaa aiemmin mainittua tilintarkastuksen auktorisointia. Aiemmin maallikotilintarkastajat saivat toimia pienten yritysten ja yhteisöjen tilintarkastajina, mutta tämä käytäntö muuttui vuoden 2007 lakimuutoksen myötä. Nykyään jokaisella tilintarkastusta suorittavalla täytyy olla auktorisointi (Keskuskauppakamari FAQ 2010). Lain muutoksen myötä pienimpien yhteisöjen tilintarkastusvelvollisuus poistui ja tämän myötä myös tarve maallikotilintarkastajille lakkasi. Laissa annettiin kuitenkin siirtymäaika eli yritys voi valita itselleen maallikotilintarkastajan vanhan lain mukaisesti viimeistään 31.12.2011 päättyvällä tilikaudella. (Alakare, Koskinen, Reinikainen, Sedig & Simola 2008, 41.)

JHTT-tilintarkastaja voi tehdä tilintarkastusta KHT- tai HTM-tilintarkastajan rinnalla, kun kyseessä on sellainen yhteisö tai säätiö, jossa kunnalla tai kuntayhtymällä on määräysvalta. JHTT-tilintarkastaja ei voi koskaan toimittaa yksinään tilintarkastusta. Myös tämä on seurausta lain muutoksesta, aiemmin he saivat tehdä tarkastuksia yksin näihin kohteisiin. Uudessa asunto-osakeyhtiölaissa, joka tuli voimaan heinäkuussa 2010, annettiin määräykset milloin asunto-osakeyhtiön on käytettävä tilintarkastajaa ja milloin toiminnantarkastajaa. Toiminnantarkastaja valitaan alle 30 asunnon yhtiössä jos sillä ei ole tilintarkastajaa. Myös sellaisessa yhtiössä, jossa on tilintarkastaja, voidaan valita lisäksi toiminnantarkastaja. (Alakare ym. 2008, 46-47; Helsingin Sanomat 2010.)

3.2 KHT-tilintarkastajat

Aiemmin tilintarkastuksen ammattikunnan kehittyessä tilintarkastusta ovat suorittaneet maallikotilintarkastajat sivutoimisesti, kun minkäänlaista auktorisointia ei ole ollut olemassa. KHT-yhdistyksen muodostuttua ja toimialan kasvaessa ammattimaisemmaksi, ovat KHT-tilintarkastajat nykyään suurin osa päätoimisia tilintarkastajia. KHT-tilintarkastajat toimivat myös asiantuntijoina, jotka palvelevat ja neuvovat yrityksen talousvastaavia erilaisissa asioissa kuten verotuksessa tai yritysjärjestelyissä. (Keskuskauppakamari FAQ 2010.)

Siitä, milloin yhteisön on käytettävä tilintarkastuksessaan KHT-tason tilintarkastajaa, on säädetty laissa. Kaikkien pörssistä löytyvien listayhtiöiden on pakko käyttää KHT-tilintarkastajaa. Näin ollen heidän tarkastuskohteenaan ovat yleensä isot ja keskisuuret yritykset. Laissa on

säädetty myös rajat yhteisölle, jolloin sen on otettava KHT-tilintarkastaja. Jos kaksi seuraavista ehdoista täyttyy, silloin KHT-tilintarkastaja tulee kyseeseen:

1. Taseen loppusumma edellisen tilikauden tilinpäätöksen mukaan on yli 25 000 000 euroa.
2. liikevaihto tai sitä vastaava tuotto edellisen tilikauden tilinpäätöksen mukaan on yli 50 000 000 euroa.
3. palveluksessa on ollut edellisen tilikauden aikana keskimäärin yli 300 henkilöä. (Keskuskauppakamari FAQ 2010.)

Suomen vanhin hyväksyttyjä tilintarkastajia edustava järjestö on KHT-yhdistys - Föreningen CGR ry, joka on perustettu vuonna 1925. Noin 97 prosenttia suomalaisista KHT-tilintarkastajista kuuluu tähän järjestöön. KHT-yhdistys ylläpitää ja kehittää hyvää tilintarkastustapaa ja julkaisee Tilintarkastusalan standardit ja suositukset-kirjoja. KHT-yhdistys on aktiivinen ja arvostettu toimija alalla, se julkaisee paljon muita kirjoja omistamansa KHT median kautta ja on mukana myös Tilintarkastus - Revision lehdessä osakkaana. (KHT-yhdistys 2009a.)

KHT-yhdistys pitää itse tilintarkastuksen laatua ja ammattieettisiä periaatteita hyvin tärkeinä. Yhdistys on jo pitkään kehittänyt toimintaansa eteenpäin ja ylläpitänyt korkeaa ammattitaitoa. KHT-yhdistys on laatinut IFAC:n ohjeiden pohjalta omat eettiset ohjeensa, jossa on viisi peruseriaatetta, jotka KHT-tilintarkastajan tulee täyttää: rehellisyys, objektiivisuus, ammatillinen pätevyys ja huolellisuus, salassapitovelvollisuus sekä ammatillinen käyttäytyminen. (Alakare ym. 2008, 95.)

Tilintarkastajaksi hyväksyminen noudattaa samaa korkeaa profiilia, asettaen ammattinimikkeen hakijalle seitsemän vaatimusta, jotka ovat kirjattuna tilintarkastuslakiin (30§):

Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta hyväksyy hakemuksesta KHT-tilintarkastajaksi luonnollisen henkilön,

1. joka ei toiminnallaan ole osoittanut olevansa sopimaton tilintarkastajan tehtävään;
2. joka ei ole konkurssissa, jonka toimintakelpoisuutta ei ole rajoitettu, jolle ei ole määrätty edunvalvojaa ja jota ei ole määrätty liiketoimintakieltoon;
3. joka ei harjoita tilintarkastustoiminnan kanssa muuta toimintaa, joka on omiaan vaarantamaan tilintarkastuksen suorittamisen;
4. joka on suorittanut ylemmän korkeakoulututkinnon;
5. joka on suorittanut tehtävän edellyttämät laskentatoimen, oikeustieteen sekä muuta kauppaja- ja taloustieteelliset opinnot;

6. joka on hankkinut vähintään kolmen vuoden käytännön kokemuksen vaativista tilintarkastuksen ja laskentatoimen tehtävistä; sekä
7. joka on osoittanut ammattitaitonsa suorittamalla KHT-tilintarkastajan ammattitutkinnon (KHT-tutkinto).

(Tilintarkastuslaki 30 § 2007.)

3.3 HTM-tilintarkastajat

Siinä, missä useimmat KHT-tilintarkastajat työskentelevät päätoimisesti, HMT-tilintarkastajat tekevät työtään usein sivutoimisena. HTM-tilintarkastajien tarkastuskohteina ovat useimmiten pienet ja keskisuuret yritykset sisältäen osakeyhtiöt, osuuskunnat, kommandiittiyhtiöt, avoimet yhtiöt, asunto- ja kiinteistöyhtiöt, sekä yhdistykset ja säätiöt (HTM-tilintarkastajat ry 2010b). Isompien yritysten tarkistamiseen heillä ei ole valtuuksia, yleensä laki velvoittaa niiden tarkistamiseen KHT-tutkinnon suorittaneita. Vaikka HTM-tilintarkastajat eivät saa yksinään tarkastaa isompia yrityksiä, he voivat kuitenkin tarkastaa niitä, kun päävastuullisena tilintarkastajana toimii KHT-tilintarkastaja tai yhteisö. (Keskuskauppakamari FAQ 2010.)

Suomessa HTM-tilintarkastajien kattojärjestö on HTM-tilintarkastajat ry. Yhdistykseen kuuluu yli 700 HTM-tilintarkastajaa eli lähes kaikki ja yli sata KHT-tilintarkastajaa. HTM-yhdistys ajaa jäsentensä etua tarjoamalla heille paljon koulutusta ja suorittaa myös sisäistä laadunvalvontaa. Koulutusta varten HTM-yhdistys on perustanut HTM-Info Oy:n, jonka tehtävänä on tilintarkastajien koulutuksen, työvälineiden ja kustanteiden tuottaminen ja välittäminen. HTM-Info Oy omistaa aputoiminimen Suomen Tilintarkastajainstituutin, jolle kaikki HTM-yhdistyksen koulutustoiminta on keskitetty. Suomen Tilintarkastajainstituutti järjestää tilintarkastajille laatu-koulutusta. Laatu-koulutuksesta hyötyvät muutkin kuin tilintarkastajat, esimerkiksi kyseiseen ammattitutkintoon valmistautuvat ja taloushallinnon parissa työskentelevät. Tarjoamalla laatu-koulutusta täytetään TILA:n edellytys hyväksytyjen tilintarkastajien ammattitaidon ylläpidosta. (HTM-tilintarkastajat ry 2010a; HTM-tilintarkastajat ry 2010c.)

HTM-yhdistys ei ole erikseen laatinut eettisiä ohjeita, vaan noudattaa myös KHT-yhdistyksen suosittelemia toimintatapoja. Myös heidän tulee täyttää tiukat kriteerit riippumattomuudesta ja salassapitovelvollisuudesta sekä ammatillisesta osaamisesta. Tilintarkastuslaissa (31§) säädetään, mitkä ovat vaatimukset HTM-tilintarkastajaksi hyväksymiseen. Pykälä pitää sisällään seitsemän kohtaa, joista 1-3 ja 5 kohta ovat samat kuin KHT-tilintarkastajan vaatimuksissa:

Kauppakamarin tilintarkastusvaliokunta hyväksyy hakemuksesta tilintarkastajaksi luonnollisen henkilön,

4. joka on suorittanut korkeakoulututkinnon;

6. joka on saanut vähintään kolmen vuoden käytännön kokemuksen ammattimaisista tilintarkastuksen ja laskentatoimen tehtävistä; sekä
 7. joka on osoittanut ammattitaitonsa suorittamalla HTM-tilintarkastajan ammattitutkinnon (HTM-tutkinto).
- (Tilintarkastuslaki 31 § 2007.)

3.4 Tilintarkastajan vastuut ja velvollisuudet

Tilintarkastus on luottamuksellinen tehtävä, kun kyseessä ovat yhteisöjen talouteen ja liikesalaisuuteen liittyvät aineistot. Tilintarkastaja on aina vastuussa tekemästään työstä ja laadunvarmistuksen ja -valvonnan on tarkoitus olla ennaltaehkäisevää, jottei virheitä pääse syntymään tai väärinkäytöksiä tapahdu. Jos tilintarkastajaa epäillään huonosti tehdystä tai virheellisestä tilintarkastuksesta, voidaan tilintarkastajan vastuu jakaa kolmeen oikeudelliseen ryhmään:

1. Siviilioikeudellinen vastuu
 2. Rikosoikeudellinen vastuu
 3. Kurinpidollinen vastuu
- (Korkeamäki 2008, 22-23.)

Siviilioikeudellinen vastuu tarkoittaa sitä, että tilintarkastajalla on vahingonkorvausvelvollisuus toimeksiantajalleen ja sivullisille aiheuttamistaan menetyksistä. Jos tilintarkastaja syyllistyy laissa säädettyyn rikokseen, on hän rikosoikeudellisessa vastuussa. Kun tilintarkastaja jättää noudattamatta toimialan säännöksiä ja suosituksia, ei käytä hyvää tilintarkastustapaa tai muuten vain toimii ammattietiikan vastaisesti, joutuu hän kurinpidolliseen vastuuseen, jolloin mahdollisista rangaistuksista päättää tilintarkastusalan valvontaelin. (Korkeamäki 2008, 23.)

Kurinpidollisen vastuun tullessa kyseeseen, seurauksista päättävät Valtion tilintarkastuslautakunta (VALA), TILA ja kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat (TIVA). Valvontaelimillä on käytössään kolme eriasteista rangaistusta: huomautus, varoitus ja hyväksymisen peruuttaminen. Tilintarkastajan hyväksyminen voidaan peruuttaa enimmillään kahdeksi vuodeksi. (Korkeamäki 2008, 25-26.)

Vastuussa oleva tilintarkastaja ei voi jakaa vastuutaan muille, vaikka hänellä olisikin apuna muita tilintarkastajia. Kun tilintarkastuksesta on vastuussa useampi tilintarkastaja, he kaikki kärsivät samoista seuraamuksista rikkomusten tapahtuessa. Jos tilintarkastajalla on käytössään hyväksymätön apulainen, hän on vastuussa tämän toimista. Jos taas vastuullinen tilintarkastaja kuuluu johonkin tilintarkastusyhteisöön, myös yhteisön osuus selvitetään ongelmata-

pauksissa. Lähinnä se tarkoittaa yhteisön valvonnan riittävyyden tarkastelua. (Katz & Niemi 2009, 49.)

Kun puhutaan tilintarkastajan velvollisuuksista, sillä tarkoitetaan hyvän tilintarkastustavan velvoittavuutta, joka on tilintarkastuslain 22 §:ssä määritelty: ”Tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa tässä laissa tarkoitettuja tehtäviä suorittaessaan. Tilintarkastajan on noudatettava yhtiömiesten sekä yhtiökokouksen tai vastaavan toimielimen antamia erityisiä ohjeita, jos ne eivät ole ristiriidassa lain, yhtiöjärjestyksen, sääntöjen, yhtiösopimuksen, kansainvälisten tilintarkastusstandardien, hyvän tilintarkastustavan tai ammattietistien periaatteiden kanssa.” (Tilintarkastuslaki 22 § 2007.)

Käytännössä tämä tarkoittaa, että tilintarkastajan tulee tarkastella ja peilata työtänsä IFAC:n standardeihin ja arvioida saamiensa ohjeiden noudattamista. Kaikki voimassa olevat toimialaa koskevat ohjeet ja säännökset löytyvät KHT-yhdistyksen julkaisuista. Nämä ovat suoria käännöksiä kansainvälisistä standardeista ja suosituksista. Tilintarkastajan täytyy tarkistaa, etteivät toimeksiantajaltaan saadut ohjeet ole edellä mainittujen ohjeistuksien tai ammattietiikan vastaisia. Tilintarkastajan on työssään käytettävä menetelmiä, joita huolelliset ammattihenkilöt käyttävät. Hyvää tilintarkastustapaa voidaan verrata hyvään asianajajatapaan ja hyvään kirjanpilotapaan. (Alakare ym. 2008. 99-101.)

3.5 Kansainväliset tahot

Tärkein kansainvälinen järjestö on IFAC, jonka jäseniä KHT- ja HTM-yhdistykset ovat. Kansainväliseen Tilintarkastajaliittoon kuuluvat tilintarkastuksen ja taloushallinnon järjestöt maailmanlaajuisesti. Se edustaa 2,5 miljoonaa taloushallinnon ammattilaista 159:stä eri jäsenyhdistyksestä. IFAC kehittää muun muassa kansainvälisiä eettisiä, tilintarkastuksen ja koulutuksen standardeja. KHT-yhdistys on ollut aiemmin mukana IFAC:n eettisessä komiteassa, sekä nykyään pk-yritysten työryhmässä (KHT-yhdistys 2009a). (IFAC 2010a.)

IFAC:n alaisuudessa toimii IAASB eli International Auditing and Assurance Standards Board, jonka pääasiallinen tehtävä on itsenäisesti oman hallintonsa alla laatia ja kehittää standardeja. IAASB on esimerkiksi laatinut tilintarkastusalalla keskeiset ISA-standardit. Se on myös vastuussa laadun kannalta olennaisesta ISQC 1 -laadunvalvontastandardista. (IAASB 2010.)

KHT- ja HTM-yhdistykset ovat jäseniä Euroopan Tilintarkastajaliitossa eli FEE:ssä (Fédération des Experts Comptables Européens). FEE:hen kuuluu 43 järjestöä ja se edustaa eurooppalaisia tilintarkastajia kansainvälisissä järjestöissä. Sen jäsenenä on ammattitilintarkastajia sekä elinkeinoelämän ja julkishallinnon parissa työskenteleviä. Liiton tarkoitus on promotoida ja

edistää tilintarkastuksen ammattikuntaa Euroopan Unionissa. Se haluaa myös harmonisoida ja liberalisoida tilintarkastusalaa. (FEE 2010; KHT-yhdistys 2008.)

Tilintarkastajayhdistyksillä on paljon jäsenyyksiä eri alan kansainvälisissä järjestöissä, koska verkostoituminen ja ajan tasalla pysyminen ovat tärkeitä asioita. Yhdistykset kuuluvat muun muassa IAS/IFRS-tilinpäätösstandardeja kehittävään järjestöön IASB:hen (International Accounting Standards Board) ja Pohjoismaiseen Tilintarkastajaliittoon NRF:ään (Nordiska Revisorsförbundet). (KHT-yhdistys 2008.)

Tilintarkastuksen laadunvalvonnan kannalta tärkeitä kansainvälisiä tahoja ovat ETA-valtioiden (Euroopan talousalue) valvontaelimet. EU-tasolla on haluttu kehittää valvontayhteistyötä ja sitä varten perustettiin jäsenvaltioiden valvontaelimistä koostuvat neuvoo-antava yhteistyöelin, European Group of Auditors' Oversight Bodies (EGAOB). Keskuskaupakamarin tilintarkastuslautakunta on vastuussa Suomen osalta kansainvälisestä valvontayhteistyöstä. Euroopan rajojen ulkopuolelle ylettyvää valvonnan yhtenäistämistä ja organisointia helpottamaan perustettiin vuonna 2006 International Forum of Independent Audit Regulators (IFIAR). Siinä ovat jäseninä EU-maiden lisäksi Yhdysvallat, Kanada, Japani ja monia muita. (Alakare ym. 2008, 191-194.)

Tänä päivänä yhteistyö kolmansien maiden kanssa on tiivistymässä, varsinkin valvonta-asioissa. Etenkin Yhdysvaltalaisen Public Company Accounting Oversight Board eli PCAOB:n kanssa TILA on alkanut suunnittelemaan tarkastusyhteistyötä (TILA:n työsuunnitelma vuodelle 2010). PCAOB on USA:n pörssiyritysten tilintarkastajien valvontaviranomainen. Organisaation virallinen yhteistyökumppani Suomessa on TILA. (Tilintarkastus 2/2009.)

4 Lainsäädäntö

Tilintarkastamisen kannalta tärkeimmät lait ovat tilintarkastuslaki ja kirjanpitolaki. Tilintarkastuslaissa määrätään milloin yhteisöön on tehtävä tilintarkastus, miten tilintarkastus tulee suorittaa ja miten sitä valvotaan. Laki pitää sisällään kaikki säädökset tilintarkastajien hyväksymisestä ja vaatimuksista. Kirjanpitolaki taas on tilintarkastajan työn kannalta tärkeä, sillä se pitää sisällään yritysten talouden hoitoon liittyvät säädökset. Siinä määrätään kuinka kirjanpito tulee suorittaa, miten tilinpäätös laaditaan ja niin edelleen. Myös muissa laissa, kuten osakeyhtiölaissa (624/2006) ja asunto-osakeyhtiölaissa (809/1991), annetaan tilintarkastuslakia täydentäviä säädöksiä. Näiden lakien säädökset kumoavat tilintarkastuslain vastaavat kohdat, sillä tilintarkastuslaki on yleislaki. (Halonen & Steiner 2010, 30.)

Näiden lisäksi valtioneuvosto antoi asetuksen tilintarkastuksesta (735/07) vuonna 2007, samaan aikaan kun uusi tilintarkastuslaki tuli voimaan. Se pitää sisällään säännöksiä tilintarkas-

tajarekisterin sisällöstä ja ylläpidosta. Edelleen siinä on tehty määräyksiä asioiden käsittelystä valvontaelimissä. Seitsemäs pykälä velvoittaa toimielimet sisällyttämään toimintakertomukseensa kuvauksen laadunvarmistusjärjestelmän toiminnasta, suoritetuista laaduntarkastuksista sekä niiden tuloksista ja toimenpiteistä. (Alakare ym. 2008, 22; Valtioneuvoston asetus tilintarkastuksesta 2007.)

4.1 Tilintarkastuslaki

Suomessa tuli voimaan uusi tilintarkastuslaki (459/2007) 1.7.2007, joka kumosi ensimmäisen tilintarkastuslain vuodelta 1995. Lakimuutoksen taustalla oli EU:n antama tilintarkastusdirektiivi. Ennen vuotta 1995 ei ole Suomessa ollut erikseen lakia tilintarkastuksesta, vaan siihen liittyvät määräykset ovat löytyneet eri laista, kuten osakeyhtiölaista ja muiden yhteisöjen ja säätiöiden laista. (Alakare ym. 2008, 18.)

Tilintarkastuslakia sovelletaan kaikkiin yhteisöihin ja säätiöihin, jotka ovat kirjanpitolain nojalla kirjanpitovelvollisia. Poikkeuksena ovat kuitenkin julkisyhteisöt eli valtio, kunnat tai uskonnolliset yhdyskunnat. Niiden toimintaa ja tarkastamista säätelevät omat erityislait. Laki koskee siis pelkästään yksityisen sektorin tilintarkastuksia. (Alakare ym. 2008, 29-30.)

Laissa on määritelty tilintarkastusvelvollisuuden minimirajat. Yhteisöön on valittava tilintarkastaja mikäli useampi kuin yksi seuraavista ehdoista täyttyy päättyneellä ja sitä välittömästi edeltäneellä tilikaudella:

1. taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa;
2. liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa; tai
3. palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

(Tilintarkastuslaki 4 § 2007.)

Kun kyseessä on yhteisö, jonka pääasiallinen toimiala on arvopapereiden omistaminen ja hallinta ja jolla on toiseen kirjanpitovelvollisen liiketoimintaan huomattava vaikutusvalta, sen täytyy aina valita tilintarkastaja. Vaikka yhteisöllä ei olisi velvollisuutta valita tilintarkastajaa, täytyy sellainen kuitenkin valita jos siitä on päätetty yhtiöjärjestyksessä, yhtiösopimuksessa tai säännöissä. Alakare ym. (2008, 40) summaavat, että valitun tilintarkastajan tehtävä on toimittaa yhteisön tai säätiön kirjanpidon, tilinpäätöksen, toimintakertomuksen ja hallinnon tilintarkastus. Tehtävään valinnan jälkeen tulee hänen ryhtyä toimeen, jotta tilintarkastus saadaan määräaikaan mennessä ja lainmukaisesti toimitettua. (Alakare ym. 2008, 38.)

Tilintarkastuksen laadunvarmistukseen ja laadun valvontaan liittyvät lainkohdat löytyvät neljännessä, seitsemännessä ja kahdeksannesta luvusta. Neljännestä luvun 23 §:ssä säädetään

laadunvarmistuksesta, jonka mukaan tilintarkastajan tulee huolehtia työnsä laadusta ja tilintarkastajan on osallistuttava laaduntarkastukseen. Seitsemännessä luvussa ovat varsinaiset määräykset ohjauksesta, valvonnasta ja niitä suorittavista toimielimistä. Luvussa määrätään toimielinten kokoonpanot ja laadunvarmistuksen valvonnan kohteet. Pykälässä 45 on säädetty tietojensaantioikeus, joka velvoittaa tilintarkastajan antamaan valvovalle toimielimelle tai niiden määräämälle laaduntarkastajalle kaikki valvonnan kannalta tarpeelliset asiakirjat ja tallenteet. Lopuksi luvussa kahdeksan on määritelty kansainvälisen valvontayhteistyön raamit. (Tilintarkastuslaki 2007.)

4.2 EU:n tilintarkastusdirektiivi

Lakisäätöistä tilintarkastusta koskevan direktiivin ehdotus julkaistiin vuonna 2004 EU:n komission toimesta. Tilintarkastusdirektiivi (2006/43/EY) hyväksyttiin lopulta vuonna 2006 ja aikaa direktiivin voimaansaattamiseksi kansallisesti annettiin kaksi vuotta. Tämän pohjalta tilintarkastuslaki lopulta muuttui Suomessa vuonna 2007. Uusi direktiivi vaikutti vanhoihin tilinpäätösdirektiiveihin ja laajensi EU-sääntelyn soveltamisalaan liittyvää direktiiviä. Käytännön muutokset liittyivät tilintarkastajien tehtäviin, riippumattomuuteen ja etiikkaan. Direktiivissä esitettiin myös vaatimukset ulkoisesta laadunvarmistuksesta. (KPMG 2010a.)

4.3 Asunto-osakeyhtiölaki

Tilintarkastajien rooli asunto-osakeyhtiöiden tarkastamisessa muuttui uuden asunto-osakeyhtiölain tultua voimaan 1.7.2010. Jos asunto-osakeyhtiössä sovelletaan kyseistä lakia, joutuu se edellä mainitun päivämäärän jälkeen alkaville tilikausille valitsemaan KHT- tai HTM-tilintarkastajan tai yhteisön. Jos lakia ei sovelleta, niin uuden lain mukaan asunto-osakeyhtiön tulee valita toiminnantarkastaja, ellei yhtiöjärjestyksessä toisin määrätä. Toiminnantarkastajan tehtävä on tarkastaa yhtiön talouden ja hallinnan laadukkuus (Asunto-osakeyhtiölaki 2010). (Patentti- ja rekisterihallitus 2010.)

Asunto-osakeyhtiön yhtiökokouksen on valittava tilintarkastaja, jos jokin seuraavista ehdoista täyttyy:

1. yhtiön huoneistoja omistaa vähintään 30 osakkeenomistajaa;
2. tilintarkastuslaki tai muu laki velvoittaa ottamaan tilintarkastajan;
3. osakkeenomistajat, joilla on tarvittava määrä osakkeita, vaativat tilintarkastajan valitsemista yhtiökokouksessa.

(Asunto-osakeyhtiölaki 5 § 2010.)

5 Standardit ja suositukset

EU:n tilintarkastusdirektiivin tultua voimaan, uuteen tilintarkastuslakiin kirjattiin vaatimukset ”Euroopan yhteisöissä sovellettavaksi hyväksytyjen kansainvälisten tilintarkastusstandardien noudattamisesta lakisääteisissä tilintarkastuksissa” (IFAC 2010b, VII). EU:ssa ei ole hyväksytty vielä yhtään tällaista kansainvälistä tilintarkastusstandardia. Tähän päivään saakka tilintarkastusstandardit ovat olleet KHT-yhdistyksen suosituksia, jatkossa ne tulevat olemaan lain-tasoista säätelyä. (IFAC 2010b, VII.)

Lisäksi tilintarkastuslaissa vaaditaan hyvän tilintarkastustavan noudattamista. Kun EU:ssa ei ole vielä hyväksytty kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, arvioidaan tilintarkastusstandardien noudattamista osana hyvää tilintarkastustapaa. Kansainvälinen tilintarkastajaliitto IFAC julkaisee jäseniään sitovat standardit, joiden perusteella KHT-yhdistys on julkaissut omat standardit ja suositukset suorina käännöksinä vuodesta 2006 lähtien. KHT-yhdistyksen suositukset ovat kuitenkin soveltamisohjeita, joissa on otettu huomioon kansallinen lainsäädäntö ja olosuhteet. (Halonen & Steiner 2010, 37; IFAC 2010b, VII.)

Kansainväliset tilintarkastusstandardit on laadittu periaatepohjalta, jolloin niiden soveltamisessa tulee käyttää ammatillista harkintaa. Tilintarkastajan, eritoten pientä yritystä tarkastettaessa, ei tule keskittyä tilintarkastusdokumentaation määrään vaan tilintarkastusevidenssiin, josta käyvät ilmi tehdyt johtopäätökset ja raportoinnin laadukkuus. IFAC:n alainen IAASB on laatinut kansainväliset tilintarkastusstandardit eli ISA-standardit ja ISQC1 - laadunvalvontastandardin, jotka tulivat voimaan sovellettaviksi 15.12.2009. (Tilintarkastus 2010, 56; IFAC 2010b, 1.)

5.1 Clarity-projekti

Clarity-projekti on IFAC:n keväällä 2009 päättynyt laaja uudistamisprojekti, jonka myötä kaikki 36 ISA-standardia ja ISQC 1 -laadunvalvontastandardi selkeytettiin, tarkoituksena parantaa niiden luettavuutta ja ymmärrettävyyttä. Uusittuihin standardeihin tehtiin selkeämmät jaot tilintarkastajilta vaadittujen asioiden ja soveltamisohjeiden välille sekä myös sisällöllisiä muutoksia. Lisätavoitteena oli helpottaa standardien kääntämistyötä. (IFAC 2010b, VII, 2.)

5.2 ISA-standardit

IAASB:n standardit voidaan jakaa kahteen luokkaan, varmennustoimeksiantoja koskeviin standardeihin ja liitännäispalveluja koskeviin standardeihin. Tätä kaikkien standardien kokonaisuutta kutsutaan IAASB:n toimeksiantostandardeiksi. ISA-standardit ovat varmennustoimeksiantostandardeja ja niitä ”sovelletaan mennyttä aikaa koskevaan taloudelliseen informaati-

oon kohdistuvassa tilintarkastuksessa” (IFAC 2010b, 12). ISQC 1 -laadunvalvontastandardia sovelletaan kaikkiin näihin standardeihin. (Halonen & Steiner 2010, 37.)

ISA-standardeista tärkein laatuun liittyvä standardi on ISA 220 tilintarkastuksen laadunvalvonta. Kyseinen standardi on laadittu olettaen, että tilintarkastusyhteisö noudattaa myös ISQC 1 -standardia. ISA 220 käsittelee tilintarkastajan erityisiä velvollisuuksia liittyen tilintarkastuksen laadunvalvontamenettelyihin. Standardin tavoitteena on, että tilintarkastajalla on käytössään toimeksiantotasolla laadunvalvontamenettelyt, joilla hän saa kohtuullisen varmuuden siitä, että tilintarkastuksessa noudatetaan alan standardeja sekä muita vaatimuksia, ja tilintarkastuskertomus on asianmukainen. (IFAC 2010b, 136-137.)

5.3 ISQC 1 -laadunvalvontastandardi

ISQC 1 on kansainvälinen laadunvalvontastandardi, joka koskee laadunvalvontaa ”tilintarkastusyhteisöissä, jotka suorittavat tilinpäätöksiin kohdistuvia tilintarkastuksia ja yleisluonteisia tarkastuksia sekä muita varmennus- ja liitännäispalvelutoimeksiantoja” (IFAC 2010b, 45). Standardin tavoitteena on, että tilintarkastusyhteisössä on laadunvalvontajärjestelmä jonka avulla saadaan kohtuullinen varmuus siitä, että yhteisössä noudatetaan alan standardeja sekä muita vaatimuksia, ja yhteisön ja toimeksiannosta vastuullisten henkilöiden antamat raportit ovat olosuhteet huomioon ottaen asialliset (IFAC 2010b, 46).

Laadunvalvontajärjestelmä koostuu standardin mukaan kuudesta eri osa-alueesta: laatua koskevat johdon velvoitteet tilintarkastusyhteisössä, relevantit eettiset vaatimukset, asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen, henkilöresurssit, toimeksiannon suorittaminen, seuranta. Lisäksi tilintarkastusyhteisöltä vaaditaan laadunvalvontaa koskevien toimintaperiaatteidensa ja menettelytapojensa dokumentointia sekä henkilöstölle tiedottamista näistä asioista. Laadunvalvontajärjestelmää rakennettaessa täytyy ottaa huomioon eettiset ohjeet, ammatilliset standardit, tilintarkastuslaki sekä muut määräykset, esimerkiksi asetukset tai valvontaviranomaisten päätökset (Lähdekorpi 2010, 53). (IFAC 2010b, 49.)

Laadunvalvontastandardin toimintaperiaatteiden ja menettelytapojen täytäntöönpanosta on koko tilintarkastusyhteisö vastuussa. Tilintarkastusyhteisön täytyy myös valvoa näiden periaatteiden ja tapojen noudattamista. Tällainen seuranta on kuitenkin eri asia kuin toimeksiantokohtainen laadunvalvontatarkastus (EQCR), jolla tarkoitetaan tilintarkastusyhteisön ulkopuolisen tilintarkastajan tekemään toimeksiannon läpikäyntiä. (Lähdekorpi 2010, 53.)

Laadunvalvonnan seurannan toteuttaminen voi olla haasteellista pienemmille tilintarkastusyhteisöille ja erityisesti yksin toimiville. Tämän johdosta IFAC onkin julkaissut standardin soveltamisohjeen pienille ja keskisuurille tilintarkastusyhteisöille (Implementation Guide: Guide to

Quality Control for Small- and Medium-Sized Practices). Soveltamisohjeessa on liitteenä työpaperimalleja laadunvalvontamanuaalista yksin toimivalle tilintarkastajalle sekä pienelle yhteisölle. Jälkimmäisestä mallista HTM-yhdistys on laatinut oman laadunvalvontakäsikirjämallin. (Lähdekorpi 2010, 53.)

Seuraavassa esitetään lyhyesti ISQC 1 -laadunvalvontastandardin kaikkien osa-alueiden pääpiirteet

- Johdon vastuu laadusta tilintarkastusyhteisössä tarkoittaa sitä, että yhteisön täytyy tiedostaa laadun tärkeys kaiken toiminnan kannalta ja, että laatuvelvoitteet eivät jää liiketaloudellisten seikkojen varjoon.
- Yhteisön tulee noudattaa relevantteja eettisiä vaatimuksia. Tämä tapahtuu hankkimalla vähintään kerran vuodessa riippumattomuusvahvistukset toimintaperiaatteiden ja menettelytapojen noudattamisesta henkilöstöltä, joiden täytyy olla työssään riippumattomia. Lisäksi yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksesta sekä laadunvalvontatarkastuksista vastuullisten henkilöiden on vaihduttava vähintään seitsemän vuoden välein.
- Asiakassuhteet ja toimeksiantojen hyväksymiset tulee dokumentoida tarkasti. Asiakasiin liittyvät riskit täytyy selvittää ja arvioida niin kuin täytyy myös arvioida toimeksiantotiimin pätevyyttä, riippumattomuutta ja eettisiä seikkoja.
- Henkilöstöllä tulee olla tarvittava pätevyys ja ammattitaito, jota täytyy koulutuksella ylläpitää. Asiakastiimien ja vastuullisten määrittelyyn täytyy olla olemassa suunnitellut menettelytavat. Henkilöstön täytyy noudattaa yhteisön laatukriteerejä ja jos niitä laiminlyödään, täytyy niistä tulla seuraamuksia. Suosituksena on, että laatukriteerien noudattamisesta voi myös palkita henkilöstöä.
- Jokaisesta toimeksiannosta on vastuussa siihen nimetty vastuullinen, jonka tehtävänä on katsoa, että toimeksianto suoritetaan asianmukaisesti ja laadukkaasti. Toimeksiantojen suunnittelussa, valvonnassa ja läpikäymisessä tulee noudattaa ammatillisia ja tilintarkastusyhteisön omia standardeja. Vastuullisen tulee aina selvittää toimeksiantokohtaisen laadunvalvontatarkastuksen (EQCR) tarve, perustuen yhteisön määrittelemiin periaatteisiin. EQCR on pakollinen kun tarkistetaan pörssiyrityksiä.
- Tilintarkastusyhteisön tulee järjestää laadunvalvontajärjestelmänsä seuranta kokoaikaisena tai jaksottaisena prosessina. Seuranta sisältää yhteisön sisäisen kontrollijärjestelmän ja kontrollien tehokkuuden määrittämisen. Seurantaprosessin tulokset tulee analysoida ja viestittää eteenpäin henkilöstölle. Mahdollisten puutoksien korjaamiseen täytyy olla omat ohjeistuksena ja toimintatavat.
- Dokumentoinnista tulee olla toimintaperiaatteet ja menettelytavat toimeksiantotasolla, sisältäen EQCR:n, ja yhteisötasolla. Toimeksiantojen kohdalla dokumentointi voi kestää enintään 60 päivää siitä kun raportti on annettu.

(Lähdekorpi 2010, 54-55.)

5.4 Euroopan yhteisöjen komission suositukset

EU:n komissio on antanut kaksi tilintarkastuksen laadunvarmistukseen liittyvää suositusta. Ensimmäisen suosituksen (2001/256/EY) laadunvarmistuksen vähittäisvaatimuksista EU:ssa se antoi vuonna 2000 kansainvälisen tilintarkastuskomitean (Committee on Auditing) avustuksella. Komissio perusti vuoden 2006 tilintarkastusdirektiivin hyväksymisen jälkeen tilintarkastusasioiden sääntelykomitean (Auditing Regulatory Committee). Sääntelykomitea valmisteli vuonna 2008 komission toisen suosituksen (2008/362/EY), joka koski yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien laadunvarmistusta. (Alakare ym. 2008, 19-20.)

Vuoden 2000 suosituksessa esitettiin, että jäsenvaltioiden tulee saattaa kaikki lakisäateistä tilintarkastusta suorittavat henkilöt laadunvarmistusjärjestelmän alaisuuteen. Laadunvarmistusmenetelminä alan edustajien eli tilintarkastajien suorittamat tarkastukset (peer review) ja virallinen valvonta (monitoring) ovat samanarvoisia. Suosituksessa annetaan myös tarkastus-
syklin suositusajat, jolloin tarkastuksia täytyisi tehdä enintään kuuden vuoden välein. Laadun-
tarkastuksessa tulisi arvioida tilintarkastusyhteisön sisäistä laadunvarmistusjärjestelmää, käytettyjä menettelyjä sekä tilintarkastusaineistoa. (Alakare ym. 2008, 102; Komission suositus 2000.)

Euroopan komission vuonna 2008 antamassa suosituksessa on tilintarkastusdirektiiviä tarkemmat ohjeet kuinka yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastukset toteutetaan, tarkastustulokset raportoidaan sekä säännökset ulkoisen laadunvarmistusjärjestelmän riippumattomuudesta ja tilintarkastajien mahdollisuudesta osallistua laaduntarkastuksiin. Suosituksessa esitetään, että valvontaelimellä on keskeinen rooli valvonnassa, ja päävastuullisten laaduntarkastajien tulee olla tilintarkastusalasta riippumattomia henkilöitä. Tilintarkastajien ammattikunta voi osallistua tarkastuksiin avustavasti. Suosituksessa kehoitetaan myös lisäämään laaduntarkastusten tulosten avoimuutta. Komission on tarkoitus arvioida laadunvarmistuksen tilannetta vuonna 2011, jolloin otetaan huomioon erityisesti kansainvälinen kehitys sekä valvontaelinten ja asiantuntijoiden roolit tarkastusten suorittamisessa. (Alakare ym. 2008, 103, 179.)

Syksyllä 2010 EU-komissio valmistelee tilintarkastusalan selvityksen, green paper. Selvityksen pelätään lisäävän valvontaa entisestään. Kauppalehden haastattelussa (Hertsu 2010, 6) KHT-yhdistyksen toiminnanjohtaja Sanna Alakare on huolissaan ylettömästä säätelystä ja varoittaa ylilyönnistä. Valvonnan lisäämisen sijaan Alakare ehdottaa, että pitäisi tutkia, kuinka tämän hetken sääntely on vaikuttanut laatuun. (Hertsu 2010, 6.)

6 Laadunvalvonta

Laatu on tärkeä tekijä uskottavassa tilintarkastuksessa. TILA:n pääsihteeri Pasi Horsmanheimo kirjoitti, että ”tilintarkastuksen korkea laatu on asetettu tärkeimmäksi tavoitteeksi” (2010, 14). Koska tilintarkastuksessa synnyttävä tieto on tarkoitettu ensisijaisesti yhtiöiden omistajien tarpeeseen, on tiedon oltava luotettavaa ja hyvin dokumentoitua. Jotta tähän tavoitteeseen on voitu yltää, on tilintarkastajien ammattikunta ylläpitänyt korkeatasoista laadunvalvontaa. Vaikka lakimuutosten ja uusien laatustandardien johdosta laadunvalvontaa ja sen varmistusta on siirretty ulkopuolisille toimielimille, jatkavat tilintarkastusyhteisöt edelleen sisäistä laadunvalvontaa.

Aiemmin laadun historiassa laadunvalvonta oli laaduntarkastusta eli mitattiin tehdyn työn tuloksia ja sen jälkeen tehtiin parannukset tai muutokset laadun parantamiseksi. Myöhemmin siirryttiin tarkkailusta laadunohjaukseen, jossa asetetaan laadun kriteerit ennakkoon ja joiden toteutumista valvotaan. Nykyään termi pitää sisällään myös johtamisen, strategisen suunnittelun ja organisaation kehittämisen laadun. Näiden lisäksi asiakaskeskeisyys on laadun keskeinen asia, sillä tilintarkastaminen on asiakaspalvelua. Laatu koskee myös yrityksen tai yhteisön muita sidosryhmiä kuten yhteistyökumppaneita, omistajia, rahoittajia, viranomaisia ja yhteiskuntaa. (Lecklin 2006, 16-17.)

Keskeisessä osassa tilintarkastajien laadunvalvontaa ovat KHT-yhdistyksen julkaisemat tilintarkastusalan standardit ja suositukset, jotka ovat kansalliset erityispiirteet huomioiden sovellettu IFAC:n julkaisemista ISA-standardeista (KPMG 2010b). Uusin ja tärkein standardi on joulukuussa 2009 voimaantullut ISQC 1 -standardi, jossa on määritelty, millaiset laadunvalvontajärjestelmät tilintarkastajilla tulee olla käytössään (Lähdekorpi 2010, 53).

6.1 Laatu käsitteenä

Kun asiakas saa mitä tilaa ja on tyytyväinen tuotteeseen tai palveluun, yrityksen toimintaa voidaan silloin sanoa laadukkaaksi. Yritys haluaa vastata asiakkaan tarpeisiin, vaatimuksiin ja odotuksiin. Lecklin (2006, 18) kiteyttää hyvin teoksessaan, että loppujen lopuksi korkean laadun määrittelee ulkopuolinen arvioija eli asiakas, eivät yrityksen sisäisen toiminnan tehokkuus tai virheettömät lopputuotteet. Täytyy kuitenkin pitää mielessä laadun hinta ja toiminnan kannattavuus, eikä pyrkiä vain miellyttämään asiakasta.

Laadulla tarkoitetaan jatkuvaa toiminnan kehittämistä ja sen tehokasta valvontaa. Yhteisön sisäinen laatutyö on hyvin tärkeää, mutta myös ulkopuoliset vaatimukset laadun kasvattamiseksi täytyy ottaa huomioon. Näitä vaatimuksia voivat olla esimerkiksi innovaatiot, kilpailijoiden toiminta, sekä markkinoiden ja yhteiskunnan muutokset. Tilintarkastuksessa ulkopuolista

muutospainetta ovat aiheuttaneet lakimuutokset ja sen myötä lisääntynyt valvonta. Muutoin laatu on aina ollut tärkeä osa tilintarkastajien ammattikunnan identiteettiä. (Lecklin 2006, 18.)

Yksi laadun määritelmään sisältyvistä ajatuksista on se, että virheitä ei saa tehdä. Tämä käy hyvin toteen tilintarkastuksessa, jossa tulee noudattaa tarkoin lakeja ja säädöksiä. Lecklin (2006, 19) lisää vielä, että virheettömyyttä tärkeämpää on oikeiden asioiden tekeminen. Tämä tarkoittaa sitä, että yritys voi tarjota ylilaatua, josta asiakas ei ole valmis maksamaan. Tilintarkastuksessa tämä voisi tarkoittaa sitä, että yrityksen kirjanpitoa tarkastettaessa ei keskitytä joihinkin painopisteisiin tai nähdä kokonaisuutta, vaan tutkitaan läpikotaisin kaikki materiaali, joka on ajan ja resurssien tuhlausta. (Lecklin 2006, 18-19.)

6.2 Tilintarkastajien laaduntarkastus

Uuden tilintarkastuslain myötä vastuu tilintarkastajien laaduntarkistuksesta siirtyi julkisen valvonnan (public oversight) piiriin. Laaduntarkastukset ovat osa laadunvarmistusjärjestelmää. Laissa on määritelty, että laaduntarkastuksen sisällöstä päättää TILA ja, että laaduntarkastajilla täytyy olla tehtävään soveltuva erityiskoulutus. TILA ja TIVA:t valvovat, että tilintarkastajien ammattitaito ja muut hyväksymisen edellytykset säilyvät. Erityisen tarkkailulla on, että kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja ja hyvää tilintarkastustapaa noudatetaan. (Alakare ym. 2008, 173-175.)

Tilintarkastaja määrätään laaduntarkastukseen enintään kuuden vuoden välein tai enintään kolmen vuoden välein jos kyseessä on yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta suorittava tilintarkastaja. Tätä tarkastustyötä suorittavat TILA:n ja TIVA:n määräämät riippumattomat laaduntarkastajat. Laaduntarkastajan tulee olla tilintarkastukseen hyvin perehtynyt, lisäksi tilintarkastuslaissa säädetään tarkastajan muista kelpoisuusvaatimuksista, raportointivelvoitteista ja säännöksistä. (Alakare ym. 2008, 174-179.)

Tilintarkastajien laadunvalvonta on tiukempaa kuin muiden tarkastustyötä tekevien. Laaduntarkastusta tehdään riskiperusteisesti kohdennettuna erityisesti johdon laatua koskeviin velvoitteisiin, riippumattomuuteen, asiakassuhteiden hyväksymiseen ja jatkamiseen sekä siihen, että miten laadunvalvontajärjestelmät on tilintarkastusyhteisössä järjestetty. (Sviili 2009b, 48.)

Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastukset suorittaa TILA:n laadunvarmistusryhmän päätoimiset työntekijät, jotka eivät ole ammatissa toimivia tilintarkastajia. Näin taataan, että valvonta on riippumatonta tilintarkastusalaan nähden. Muiden kuin yhteisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkas-

tukset tekee kokeneet, ammatissa toimivat tilintarkastajat, jotka ovat saaneet koulutuksen tehtävään laadunvarmistusryhmältä. (Tilintarkastus 2010, 56; Tilintarkastustiedote 2/2010.)

Yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien kohdalla ensimmäisinä vuosina on tarkoitus kartoittaa ja testata tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontajärjestelmien osatekijöitä, ja käydään osin lävitse toimeksiantojen tarkastustyötä. Laaduntarkastukset aloitettiin syksyllä 2009 kahdesta pienehköstä KHT-yhteisöstä ja raportit on käsitelty ja vahvistettu TILA:ssa keväällä 2010. Yhteisöille annettiin ohjeet laadun parantamiseksi ja laadunvarmistusryhmä seuraa niiden toteutumista. Toinen laaduntarkastuskierros toteutetaan alkusyksystä 2010. (Tilintarkastustiedote 2/2010.)

Muiden kuin yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastukset aloitettiin myös syksyllä 2009 pienistä tilintarkastusyhteisöistä tarkastamalla 88 tilintarkastajan työn laatua. Kohteiden valintakriteerejä oli kolme: tilintarkastaja ei ole ollut laaduntarkastuksen kohteena tai edellinen tarkastus on ollut vuonna 2002, tilintarkastaja on saanut edellisestä laaduntarkastuksesta tulokseksi hylätty tai uusintatarkastus, TIVA:n esittämät tilintarkastajat. Kierroksen päätyttyä 12 tilintarkastajaa sai tulokseksi uusintatarkastuksen, johtuen pääosin liian suppeasta dokumentoinnista. (Tilintarkastustiedote 2/2010; Tilintarkastustiedote 4/2009.)

Professori Edward Andersson luovutti vuoden 2010 alussa selvityksen tilintarkastajajärjestelmän uudistamisesta. Siinä ehdotettiin valvonnan keskittämistä kokonaan TILA:lle, jotta se olisi yhdenmukaisempaa. Tällöin jokainen tilintarkastaja voisi olla varma, että saisi samantyyppistä kohtelua laaduntarkistuksissa. Selvitys on käynyt lausuntokierroksella ja on nyt ministeriössä tutkittavana. (Sviili 2009c, 35.)

6.3 Laadunvarmistus ja sen valvonta

Tilintarkastajat suorittavat jatkuvasti laadunvarmistusta. Tilintarkastusyhteisöillä on käytössään erilaisia laatujärjestelmiä, joilla laadunvarmistusta toteutetaan. Laadunvarmistus tarkoittaa käytännössä sitä, kun tilintarkastaja itse huolehtii tekemänsä työn laadusta. Laadunvarmistuksesta ei ole erikseen säädetty tilintarkastuslaissa, mutta se on aina kuulunut tilintarkastajien työhön osana hyvää tilintarkastustapaa. Ennen lakimuutosta laadunvarmistuksen valvonnasta vastasivat tilintarkastajien ammattikunta yhteistyössä valvontaviranomaisten kanssa. Laadunvarmistuksen valvonta on ennakoivaa valvontaa, jonka tärkein muoto se on (Halonen & Steiner 2010, 26). (Laadunvarmistustyöryhmä 2008.)

HTM-yhdistys käynnisti oman laadunvarmistusjärjestelmänsä vuonna 1995 ja KHT-yhdistys jo vuonna 1993. Käytännössä HTM- ja KHT-yhdistys aloittivat varsinaiset laaduntarkastukset

vuonna 1998. Yhdistysten laadunvarmistusjärjestelmät ovat pääosin samankaltaiset. Tilintarkastajayhteisöissä on siis kertynyt jo hyvä kokemuspohja laaduntarkkailulle. Molemmissa yhdistyksissä on ollut aiemmin oma yksikkönsä asiaa hoitamassa, laatulautakunta KHT-yhdistyksessä ja laatukomitea HTM-yhdistyksessä. Laadunvalvontatarkastajina ovat toimineet edellä mainittujen yksikköjen nimeämät tilintarkastajat, jotka on koulutettu tehtävään. Laaduntarkastukset on suoritettu IAASB:n tilintarkastuksen laadunvalvontastandardia (ISA 220) noudattaen. (Laadunvarmistustyöryhmä 2008.)

KHT-yhdistys listaa kotisivuillaan, millaisin keinoin tilintarkastajien työn laatua ylläpidetään. Tärkeää on jatkuva ammatillinen kehittäminen, josta on vastannut KHT-yhdistyksen tilintarkastustoimikunta julkaisemalla hyvän tilintarkastustavan suosituksia. Myös KHT-tilintarkastajien hyväksymisvaatimukset on pidetty jatkuvasti korkeina, jolloin taataan uusien tilintarkastajien ammattitaito. KHT-tilintarkastajilta vaaditaan vaativan tutkintokokeen lisäksi korkeakoulutasoiset opinnäytteet. (KHT-yhdistys 2009b.)

TILA:n alaisuudessa toimiva laadunvarmistustiimi määrää tilintarkastajat laaduntarkastuksiin vahvistetun vuosiohjelman mukaisesti. Kuuden ja kolmen vuoden aikarajojen lisäksi valintakriteerinä on riskiperuste. Laaduntarkastusten painopiste riippuu siitä, onko kyseessä yksittäinen tilintarkastaja vai tilintarkastusyhteisö. Tilintarkastusyhteisöissä painopiste on laadunvalvontajärjestelmän toimivuuden testauksessa. Tarkastukseen sisältyy vähintäänkin ISQC 1 - laadunvalvontastandardin määrittelemät osa-alueet. Yksittäisten tilintarkastajien tai pienten tilintarkastusyhteisöjen kohdalla painopiste on toimeksiantojen tilintarkastusten läpikäynnissä, mutta myös laadunvalvontajärjestelmiä analysoidaan. (Keskuskauppakamari 2010.)

TILA linjaa strategiassaan (TILA:n strategia vuosille 2010-2013), että valvontaviranomaisten täytyy pystyä valvomaan ISA-standardien soveltamista. Standardien tullessa velvoittaviksi valvontaa tulisi olla vieläkin enemmän, mikä on suuri haaste viranomaisille. Kesällä 2010 laadunvarmistustiimiin palkattiin kolme laadunvarmistuksen valvonnan asiantuntijaa vahvistamaan resursseja (Tilintarkastustiedote 2/2010). Lisäresurssit tulevat tarpeeseen, jos laadunvalvonnan tavoitteissa aiotaan pysyä.

Käytännössä laaduntarkastukset suoritetaan käyttäen TILA:n laadunvarmistuksen lomakkeistoja, jotka noudattelevat pääasiassa vanhoja HTM- ja KHT-yhdistysten laaduntarkastuslomakkeita sisältäen kaikki ISA-standardit. Tarkastuksen kohteelle ilmoitetaan tulevasta tarkastuksesta ja annetaan aikaa valmistautua asiaan huolella. Tilintarkastajan laadunvarmistusjärjestelmän arvioimisen lisäksi tehdään myös pistokokeita toimeksiantoihin. TILA arvioi yksittäisen tilintarkastajan laaduntarkastuksen kestävän yhden työpäivän verran. Siinä ajassa laaduntarkastajan tulee saada riittävä varmuus, että tarkastuskohteesta tehdyt johtopäätökset pitävät paikkansa. (Tilintarkastustiedote 4/2009.)

Laadunvarmistuksen valvonnan on tarkoitus olla ennaltaehkäisevää ja ohjaavaa, tavoitteena ei ole niinkään etsiä virheitä tehdystä työstä, vaan parantaa tilintarkastustyön laatua. Laadunvarmistuksen tarkastukset tapahtuvat normaalin jatkuvan valvonnan rinnalla. Laaduntarkastuksen tuloksien perusteella voidaan tarkastuksen kohteelle antaa ohjeita ja suosituksia tai määrätä uuteen tarkastukseen määräajan kuluttua. Mikäli tilintarkastaja ei läpäise tarkastuksen kriteerejä, TILA tai TIVA:t voivat päättää lisävalvonnasta ja jatkossa myös mahdollisista sanktioista tilintarkastuslain perusteella. (Keskuskauppakamari 2010.)

6.4 Laadunvarmistusjärjestelmät

Laadunvalvontajärjestelmillä on kaksi merkitystä tilintarkastussanastossa. Sitä käytetään puhuttaessa tilintarkastusyhteisöjen sisäisistä laadunvarmistusjärjestelmistä, joiden tulee olla ISQC 1 -laadunvalvontastandardin mukaiset, ja toisaalla sillä tarkoitetaan tilintarkastajien ulkoisen valvonnan kokonaisuutta. Tilintarkastusdirektiivissä määrättiin, että kussakin jäsenvaltiossa on oltava riippumaton ja julkisen valvonnan alla oleva laadunvarmistusjärjestelmä. Isoimmilla tilintarkastusyhteisöillä on yleensä omat sisäiset laadunvarmistusjärjestelmät ja ne ovat yleensä hyvin mittavat. (Laadunvarmistustyöryhmä 2008.)

Ulkoisen laadunvarmistusjärjestelmän kehittämisen taustalla on 2000-luvun tilinpäätös- ja tilintarkastuskandaalit, jotka johtivat sijoittajien luoton heikkenemiseen. Tavoitteena on ollut vahvistaa viranomaisvalvontaa ja palauttaa sijoittajien ja muiden sidosryhmien luottamus tilintarkastusinformaatioon. Viime vuosina toimivasta ja vahvasta laadunvarmistusjärjestelmästä Euroopassa on tullut tärkeä osa toimivaa maailmanlaajuista arvopaperimarkkinaa. (Laadunvarmistustyöryhmä 2008.)

Tilintarkastuslaissa määrätään julkisen valvonnan järjestelmän periaatteista. Lain 39 §:n mukaan ”tilintarkastuksen yleisestä ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta vastaa 41 §:ssä tarkoitettu valtion tilintarkastuslautakunta” (Tilintarkastuslaki 39 § 2007) ja keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan vastuulla on tilintarkastajien hyväksyminen sekä tilintarkastajien toiminnan valvonnan ohjaus ja kehittäminen. (Tilintarkastuslaki 39 § 2007.)

Valvonnan tulee olla kohteesta riippumatonta ja yhdenmukaista. Kuitenkin yleisen edun kannalta tärkeiden yritysten tilintarkastuksia koskien on annettu tiukempia erityissäännöksiä, mikä on seurausta toimivien pääomamarkkinoiden tärkeydestä Euroopassa. Laadunvarmistusta valvovien viranomaisten tulee olla tehokkaassa yhteistyössä EU:n muiden valvontaviranomaisten kanssa. (Laadunvarmistustyöryhmä 2008.)

Pääomamarkkinoiden tehokkuuden säilyttämiseksi on tärkeää, että EU:ssa on laajalti käytössä kansainvälisiin standardeihin perustuvat samankaltaiset valvontajärjestelmät. Huomioon on otettava kuitenkin kansalliset ominaispiirteet niin, ettei valvontajärjestelmä aiheuta kilpailuhaittaa kotimaan pääomamarkkinoille tai elinkeinoelämälle. Luotettavalla laadunvarmistusjärjestelmällä tulisi olla seuraavat ominaisuudet:

- yleistä luottamusta herättävä
- riippumaton valvonnan kohteesta
- hallinnollisesti yksinkertainen ja vastuukysymyksiltään selkeä
- läpinäkyvä
- riittävästi resursoitu hoitaakseen tehtävän riittävän hyvällä tasolla
- kansainväliseen yhteistyöhön kykenevä valtuuksien ja resurssien kannalta
- olemassa olevaa valvonnan ammattitaitoa turvaava ja edelleen kehittävä
- kustannustehokas

(Laadunvarmistustyöryhmä 2008.)

Esimerkkinä Big Four -tilintarkastusyhteisön sisäisestä laadunvarmistusjärjestelmästä on KPMG, jossa sitä toteutetaan laajan ammatillisen tuen, laadunvarmistuskierrosten ja säännöllisen laadunvalvonnan kautta. KPMG:n tilintarkastajilla on käytössään tuki- ja neuvontapalvelu Department of Professional Practice (DPP), joka on organisoitu omaksi osastoksi. Vuosittaisen laadunvarmistuskierroksen tavoitteena on, että korkeita laatuvaatimuksia noudatetaan, ja samalla voidaan myös tunnistaa ja kehittää best practice -toimintatapoja. (KPMG 2010b.)

KPMG:n laadunvarmistus toteutetaan yhteisön omalla Qubus-ohjelmalla, joka on kehitetty laadunvalvonnan tarpeisiin. Laadunvarmistuskierroksesta saadaan tietoa toimintatavoista, soveltuvien lakien ja määräysten noudattamisesta sekä suoritettujen työn teknisestä toteutuksesta. Tulosten perusteella KPMG laatii suunnitelmat kouluttamisesta, toimintaperiaatteiden ja menettelytapojen tiedottamisesta sekä yleisen laatutietoisuuden nostamisesta. KPMG International suorittaa säännöllisen laadunvalvonnan, jossa tarkistetaan, että Suomen toimiston laatu noudattaa konsernin yleistä linjaa. (KPMG 2010b.)

Toisena esimerkkinä on Deloitte & Touche Oy, missä myös laadunvarmistus on hyvin pitkälle vietyä. Yhteisö käyttää operatiivisessa toiminnassaan Deloitte-ketjun yhteisiä DPM-toimintaperiaatteita (Deloitte Policies Manual) sekä eettisiä ohjeita (Code of Ethics and Professional Conduct). Deloitteella on lisäksi kattava riskienhallinnan organisaatio ja erityinen sisäinen laadunvalvontajärjestelmä. Laadunvarmistus toimii osana riskienhallintaa, riskit halutaan tunnistaa ja niitä halutaan hallita. Riskejä ehkäistään kouluttamalla henkilöstöä, kehittämällä toimintoprosesseja ja valvomalla toimeksiantojen laatua. (Deloitte avoimuusraportti-FY10 2010.)

Deloittella on sisäinen laadunvalvontaryhmä, joka pitää huolen, että kaikki yhteisön tilintarkastajat ovat laaduntarkastuksen kohteena joka vuosi. Lisäksi Deloitteen kansainväliset laadunvalvontaryhmät tekevät laadunvarmistuksen kolmen vuoden sykleissä. Toimintoja kehitetään parannusehdotusten perusteella ja laadunvarmistuksen tulokset raportoidaan hallitukselle ja toimitusjohtajalle. (Deloitte avoimuusraporttiFY10 2010.)

Isojen tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksen keinot ovat mittavat, koska niissä resurssit ovat aivan eri luokkaa kuin pienissä yhteisöissä. Laadunvalvontatyötä on tehty pitkään ja se on erityisen tärkeää, kun tehdään pörssiyritysten tilintarkastusta. Laadunvalvonnan säännöt ovat kaikille samat, mutta pienissä yhteisöissä sitä toteutetaan eri keinoin ja muun työn ohessa.

6.5 Valvovat toimielimet

EU-komission antamassa tilintarkastusdirektiivissä tilintarkastajien valvonta on keskeisessä asemassa. Direktiivissä ei annettu yksityiskohtaisia tietoja laadunvarmistusjärjestelmän luomisesta. Nämä tiedot löytyvät kirjattuna uudesta tilintarkastuslaista. Seuraavaksi esitellyt valvontaelimet suorittavat tilintarkastajien ulkoista ja riippumatonta laadunvalvontaa. (Alakare ym. 2008, 173.)

6.5.1 Työ- ja elinkeinoministeriö

Tilintarkastuslain seitsemännessä luvussa säädetään ohjauksesta, kehittämisestä ja valvonnasta. Niistä Suomessa huolehtii ylimpänä toimielimenä Työ- ja elinkeinoministeriö (TEM). Käytännössä se on mukana kehittämässä toimintaa antamalla asetuksia tilintarkastuksesta. TEM määräsi myös professori Edward Anderssonin selvitysmieheksi toukokuussa 2009, tehtävänä selvittää tilintarkastajajärjestelmän uudistustarvetta. Selvitys valmistui vuonna 2010 ja sisältää kannanottoja tilintarkastajien valvonnasta. (Työ- ja elinkeinoministeriö 2010.)

6.5.2 Valtion tilintarkastuslautakunta

Työ- ja elinkeinoministeriön yhteydessä toimii Valtion tilintarkastuslautakunta VALA, jonka tehtäviin kuuluvat tilintarkastuksen yleinen ohjaus, kehittäminen ja valvonta (Tomperi 2009, 16). VALA:n tehtävät on määritelty tilintarkastuslaissa, pykälässä 39. Lain 41 §:ssä on säädetty VALA:n kokoonpanosta. VALA:lla on valta TILA:n esityksestä peruuttaa tilintarkastajan hyväksyminen tai määrätä lievempi seuraamus. Kauppakamarien tilintarkastusvaliokuntien ja Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnan tekemistä päätöksistä voi valittaa VALA:an.

VALA:n tekemistä päätöksistä voi edelleen valittaa korkeimpaan hallinto-oikeuteen (KHO). (Tilintarkastuslaki 2007.)

Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta voi tarvittaessa pyytää ohjeistusta ja kannanottoja epäselvissä asioissa VALA:lta. Näin tapahtui esimerkiksi alkuvuodesta 2009, kun TILA halusi virallisen ohjeistuksen uusien vakimuotoisten tilintarkastuskertomusten käytöstä ja muista asioista. Vuonna 2009 annettiin lisäksi kannanottoja johdon vahvistuskirjeistä, tilintarkastajanimikkeen käytöstä ja tilintarkastuslain 57 §:n 4 momentin soveltamisesta (Halonen & Steiner 2010, 41). VALA:n puheenjohtaja Jukka Mähönen on todennut, että VALA:n toiminta painottuu lähinnä valitusten käsittelyyn ja kurinpidollisiin päätöksiin. Toimialalla kuitenkin toivotaan ja odotetaan, että VALA ottaisi isomman roolin kehittämisasioissa, niin kuin sen yhdeksi tehtäväksi on määritelty laissa. Syyksi ohjauksen ja kehittämisen vähyyteen Mähönen toteaa VALA:n niukat resurssit. Hän pitää myös luontevana, että TILA yhdessä tilintarkastajien ammattikunnan kanssa vastaa ohjauksesta. (Sviili 2009a, 5.)

6.5.3 Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta

Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunnalla eli TILA:lla on keskeinen asema tilintarkastajien valvonnassa. Sen päätehtäviä valvonnan lisäksi ovat tilintarkastajien hyväksymiseen liittyvä ohjaus ja kehitys. TILA:n vastuulla on tilintarkastuslain 40 §:n perusteella valvoa ja suorittaa laaduntarkastusta KHT-tilintarkastajille. Kuitenkin 39 §:ssä säädetään, että TILA on vastuussa myös HTM-tilintarkastajien toimintaan liittyvästä ohjauksesta ja kehityksestä, vaikka näitä tehtäviä hoitavat kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat omilla alueillaan. TILA on kuitenkin maanlaajuinen valvontaelin ja se varmistaa, että käytännöt ovat kaikkialla yhtenäiset. (Alakare ym. 2008, 174; Tilintarkastuslaki 2007.)

TILA valvoo ammattikunnan pelisääntöjen noudattamista ja sen tulkinnoilla ja päätöksillä on suuri vaikutus toimialalla käytettyyn hyvään tilintarkastustapaan. TILA käsittelee tilintarkastajista tehdyt kantelut, joiden määrä on ollut laskussa vuosien 1997 ja 2006 välillä. Yleisimmät kantelut liittyvät tilintarkastuksen dokumentaatioon, raportointiin, riippumattomuuteen, esteellisyyteen ja objektiivisuuteen sekä ammatilliseen uskottavuuteen. TILA voi antaa kannanottoja, esimerkiksi tilintarkastajan läsnäolovelvollisuudesta julkisesti noteeratun yhtiön yhtiökokouksessa (Halonen & Steiner 2010, 41). (Katz & Niemi 2009, 47.)

6.5.4 Laadunvarmistustiimi

TILA:n yhteyteen Tilintarkastusosastolle perustettiin vuonna 2009 kolmihenkinen laadunvarmistuksen valvontatiimi. Tiimin johtajana toimii tällä hetkellä KTM Kari Vainio, jolla on 20

vuoden kokemus KHT-tilintarkastajan työstä. Lisäksi tiimiin kuuluu laadunvarmistuksen päällikkö ja assistentti. Valvontatiimi perustettiin TILA:n laadunvarmistustyöryhmän vuonna 2008 julkaiseman raportin perusteella, jossa oli esitykset laadunvarmistuksen valvonnan järjestämisestä Suomessa. Esitykset oli valmisteltu uuden tilintarkastuslain päätöksien sekä EU:n komission suositusten perusteella (Keskuskauppakamarin tiedotteet 2009). Valvontatiimin tehtävänä on valmistella ja panna täytäntöön TILA:n laadunvarmistukseen liittyviä päätöksiä ja tukea kauppakamarien tilintarkastusvaliokuntia. Tukeminen tarkoittaa kauppakamarien tilintarkastusvaliokuntien valvontaa ja ohjeistusta laadunvarmistus asioissa. (Alakare ym. 2008, 180; Sviili 2009b, 46.)

Laadunvarmistuksen valvonnan painopisteenä ovat tilintarkastajat ja tilintarkastajayhteisöt, joiden asiakkaina ovat listayhtiöt, luottolaitokset ja vakuutusyhtiöt eli yleisen edun kannalta merkittävät yhteisöt. Ensimmäinen valvontakierros aloitettiin kuitenkin muista kuin yleisen edun kannalta merkittävistä yhteisöistä syksyllä 2009 ja saatiin päätökseen kesällä 2010 (Tilintarkastus 2/2010, 56). Valvontatiimi selvittää tarkastuksissaan laatua koskevia johdon velvoitteita, asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksymistä ja sitä, miten sisäinen laadunvalvontajärjestelmä on toteutettu. (Sviili 2009b, 46-48.)

6.5.5 Laatujaosto

TILA:n yhteydessä toimii myös laatujaosto, jonka tehtävänä on toimia laadunvarmistuksen johtajan ja TILA:n neuvoa-antavana toimielimenä laadunvarmistusasioissa. Laatujaosto koostuu kuudesta tilintarkastajajäsenestä, jotka ovat hyvin perehtyneitä laadunvalvontaan ja yleisen edun kannalta merkittävien, sekä pk-yritysten tilintarkastukseen. Laadunvarmistusta koskevat, erityisen vaikeat, vaikutukseltaan merkittävät tai tulkinnanvaraiset asiat käsitellään ensin laatujaostossa, jonka jälkeen päätökset tekee TILA. Jaosto kokoontuu noin kymmenen kertaa vuodessa ja sen rooliin kuuluu myös olla mukana laaduntarkastuskierrosten tulosten analysoinnissa (Tilintarkastus 2/2010, 56). (Heiskanen ym. 2009, 119-120; Keskuskauppakamarin tiedotteet 2009.)

6.5.6 Kauppakamarien tilintarkastusvaliokunnat

Suomessa on 19 kauppakamaria, jotka toimivat yritysmaailman yhteistyöverkostoina Keskuskauppakamarin alaisuudessa. Suurin osa kauppakamarien jäsenistä on yrityksiä. Kauppakamarien edunvalvonnan piiriin kuuluu tilintarkastusvaliokuntien ylläpito. Tilintarkastusvaliokuntia on Suomessa 14, sillä osalla kauppakamareista on yhteinen TIVA. Siinä missä Keskuskauppakamarin TILA valvoo KHT-tilintarkastajia ja -yhteisöjä, kuuluu HTM-tilintarkastajien ja -yhteisöjen valvonta valiokuntien vastuulle. (Keskuskauppakamari FAQ 2010.)

Helsingin seudun kauppakamarin TIVA esittelee työsuunnitelmansa vuodelle 2010, jossa se summaa keskeiset TIVA:n tehtävät:

- HTM-tilintarkastajien ja HTM-yhteisöjen hyväksyminen
- Tilintarkastajien toiminnan ja hyväksymisen edellytysten valvonta
- Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen valvonta - laaduntarkastuksia koskevat päätökset
- Tilintarkastajan eroa ja erottamista koskevien selvitysten käsittely

Lisäksi TIVA määrittelee toimintansa painopisteiksi kuluvana vuonna laadunvarmistuksen, valvonta-asiat sekä HTM-tutkinnon. (Helsingin seudun kauppakamari 2010.)

6.5.7 JHTT-lautakunta

Koska JHTT-tilintarkastajat saavat olla mukana vain kuntien tai kuntayhtymien omistamien yritysten tilintarkastuksissa, en ole käsitellyt kyseistä ammattikuntaa sen enempää tutkimuksessani. Heidän toimintansa eroaa muutenkin HTM- ja KHT-tilintarkastajista, jota säätelee laki julkishallinnon ja -talouden tilintarkastajista (467/1999). JHTT-tilintarkastajilla on kuitenkin samankaltaista valvontaa kuin muillakin tilintarkastajilla. Valtiovarainministeriön toimialaan kuuluva lakisääteinen JHTT-lautakunta valvoo ja ohjaa JHTT-tilintarkastajien toimintaa. Sen tehtäviin kuuluu hoitaa samoja asioita kuin TILA ja TIVA:t julkisella sektorilla. (Valtiovarainministeriö 2010.)

JHTT-laki määrää laadunvarmistuksen pakolliseksi JHTT-tilintarkastajille. Laadunvalvonnasta on aina viime vuoteen saakka vastannut JHTT-yhdistyksen oma laatulautakunta. Vastuu siirtyi JHTT-lautakunnalle vuoden 2009 alussa vuoden 2008 lopussa voimaan tulleen lakimuutoksen johdosta. 15 §:ssä annetaan ohjeet valvonnan ja laaduntarkastusten toteutuksesta. JHTT-lautakunta voi määrätä tilintarkastajat laaduntarkastukseen enintään kuuden vuoden välein ja tilintarkastusyhteisöt enintään neljän vuoden välein. (JHTT-laki 1999; Valtiovarainministeriö 2010.)

7 Haastattelut

Hirsjärvi ym. (2007, 200-201) listaavat seitsemän eri syytä, miksi haastattelu usein valitaan tiedonkeruumenetelmäksi. Niistä ainakin neljä kuvaa hyvin omaa valintaani. Kyseessä on kirjoittamaton aihealue, haastateltavien vastauksien suunnasta ei ole tietoa. Toinen syy on se, että halutaan sijoittaa haastattelumateriaali laajempaan kontekstiin, jotta voidaan ymmärtää paremmin sisällön tarkoitus. Haastattelussa voi tulla myös ilmi asioita, joista tutkijana en ole tietoinen. Kolmantena syynä on saatujen vastauksien selventäminen. Voidaan siis kysyä kysy-

myksiä uudelleen, jos ei ymmärretä tai pyytää haastateltavaa avaamaan jotakin termiä. Neljäs syy liittyy läheisesti kahteen edelliseen, kun halutaan syventää saatuja tietoja perustelujen ja lisäkysymyksien muodossa.

Tiedonkeruun välineenä haastatteluissa on hyvät ja huonot puolensa. Koin saavani paljon enemmän tietoa haastateltavilta kuin jos tutkimus olisi toteutettu kyselylomakkeella. Pystyin pääsemään asian ytimeen keskusteluissa ja ne olivat todella valaisevia. Sain myös nähdä erilaisia laadunvalvonnan lomakkeita ja papereita, joiden kautta pystyin muodostamaan konkreettisemmän kuvan asioista. Haastattelujen luotettavuudesta tiedonkeruun välineenä on aina epäilyjä. Mielestäni sain haastateltavien luottamuksen ja uskon kaikkien vastanneen kysymyksiin hyvin rehellisesti. Huonona puolena haastattelujen järjestäminen ja pitäminen vei hyvin paljon aikaa. Viisi haastattelua, jotka kaikki kestivät vähintäänkin tunnin ja matkustus-aika päälle, vei paljon aikaresursseja. Suurena haasteena oli saada käytyä läpi haastattelut kohtuullisessa ajassa, koska kysymyksiä oli paljon. Vielä suurempitöinen vaihe oli haastattelujen litterointi nauhalta tekstiksi, joka vei useita kymmeniä tunteja työaika. (Hirsjärvi ym. 2007, 201.)

Haastattelut toteutettiin strukturoidun eli lomakehaastattelun ja puolistrukturoidun eli teemahaastattelun välimuotona. Lomakehaastattelu mielletään pääasiassa määrällisen tutkimuksen menetelmäksi ja teemahaastattelu on merkityksessään taas liian avoin haastattelun muoto. Tein kaikille haastatteluille yhteisen haastattelurungon, jossa oli kaikki tarpeelliset kysymykset jaoteltuna aihepiirien mukaan. Käytännössä haastatteluissa kysytyt kysymykset kuitenkin vaihtelivat henkilöiden tietämyksen ja tilanteen mukaan. Kaikkia kysymyksiä ei siis kysytty välttämättä kaikilta haastateltavilta ja joillekin esitettiin lisäkysymyksiä, joita ei ollut haastattelurungossa. Pääasiassa noudatin kuitenkin haastattelurunkoa. Joihinkin kysymyksiin haastateltavat saattoivat vastata todella pitkästi ja rönsyillen aiheesta toiseen, vastaten näin ollen myös jo kysymättömiin kysymyksiin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 75.)

Haastattelut tehtiin tilintarkastajien toimipisteissä rauhallisissa olosuhteissa. Yksi haastatteluista jouduttiin toteuttamaan Skype-ohjelman avulla, jolla voi soittaa tietokoneella toiseen tietokoneeseen. Tällainen järjestely tehtiin, kun haastateltava henkilö oli pitkällä työmatkalla. Haastattelemisen verkon välityksellä näkemättä haastateltavaa henkilöä kasvokkain asetti omat haasteensa ja tuntui hieman vaikeammalta kuin muut haastattelut. Se, etten pystynyt nauhoittamaan keskustelua, rajoitti siitä saatavaa täyttä hyötyä, kun jouduin kirjoittamaan samalla vastauksia ylös.

Haastatteluista saadut tulokset esitetään luvussa kahdeksan kootusti, erittelemättä kenenkään mielipiteitä. Aiheeseen kuulumattomat asiat on karsittu pois ja tuloksiin on kerätty vain oleellinen tieto. Haastattelumateriaalia tuli todella valtavasti, joten aineiston tiivistäminen

vaati tarkkaa pohdintaa. Luku kahdeksan ei sisällä tutkijan omia mielipiteitä vaan kaikki perustuu haastattelumateriaaliin. Sitä seuraavassa luvussa esitetään tuloksien yhteenveto ja vedetään omia johtopäätöksiä. Tutkimuksen toteuttaminen käytännössä on selostettu edellä yksityiskohtaisesti. Hirsjärvi ym. (2007, 227) mukaan tällainen tarkka selostus on paikallaan, kun halutaan parantaa laadullisen tutkimuksen luotettavuutta.

7.1 Tutkimuksen kohderyhmä

Tutkimukseeni osallistui viisi tilintarkastajaa. Kutsuin haastatteluihin pk-sektoria edustavia tilintarkastajia, koska laaduntarkastukset olivat jo hyvässä vaiheessa heidän ryhmässään. Myös yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastukset oli jo aloitettu, mutta niihin oli osallistunut vasta kaksi pienehköä yhteisöä. Tämän johdosta päätelin, että keskittymällä muiden kuin yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajiin voisin saada alan asiantuntijoilta haluamani tiedot ja mahdollisesti haastatella laaduntarkastuksiin osallistuneita. TILA:n laaduntarkastuksiin osallistuneet tilintarkastajat ovat kuitenkin salattua tietoa, joten henkilöiden haku oli satunnaista. Lopulta sain haastatteluihin viisi tilintarkastajaa, joista kolme on KHT-tilintarkastajia ja kaksi HTM-tilintarkastajia. Kolme haastateltavaa löysin etsimällä pääkaupunkiseudulla työskenteleviä tilintarkastajia keskuskauppakamarin kotisivujen asiantuntijahauulla ja soittamalla heille. Kaksi haastateltavaa löysin opinnäytetyöohjaajani vinkin kautta. Heistä kukaan ei ole vielä osallistunut laaduntarkastuksiin, mutta yksi haastatelluista on toiminut TILA:n laaduntarkastajana.

Tilintarkastusalaa dominoivat Big Four -tilintarkastusyhteisöt. Näihin yhteisöihin kuuluu suuri osa tilintarkastajista. Haastattelemanani henkilöt eivät kuulu näihin yhteisöihin. Isoilla tilintarkastusyhteisöillä on suuret resurssit ja pitkälle kehitetyt toimintatavat. Heillä korkeatasoinen laadunvarmistus on rutiinia ja pitkän kokemuksen myötä muotoutunut. Tutkimukseni antaa hyvän kuvan, millaista on tilintarkastajan työ näiden suurten yhteisöjen ulkopuolella ja miten heidän laadunvarmistuksensa on toteutettu. Tilintarkastusalan lait ja standardit on pitkälti tehty isojen yhteisöjen ja pörssiyritysten tarpeita ajatellen, joten pienten ja keskisuurten yritysten tilintarkastajien täytyy sopeutua ja soveltaa laatukriteereitä työssään.

7.2 Tutkittavat henkilöt

Haastattelemanani henkilöt omaavat pitkän kokemuksen tilintarkastusalalta ja ovat ammattitaitoisia päätoimisesti toimivia tilintarkastajia. Ensimmäinen haastateltava oli Risto Ekholm, KHT-tilintarkastaja, joka toimii kahden hengen KHT-tilintarkastusyhteisössä. Ekholm on työskennellyt KHT-tilintarkastajana vuodesta 1993 lähtien ja sitä ennen HTM-tilintarkastajana 1980-luvun alkupuolelta lähtien. Yhteisön asiakkaana on pieniä ja keskisuuria yrityksiä. Monet asiakkaista on ulkomaisten yritysten tytäryhtiöitä.

Toinen haastateltava oli Tarmo Haapasaari, KHT-tilintarkastaja, joka on viisihenkisen HTM-tilintarkastusyhteisön toimitusjohtaja. Haapasaarella on lisäksi KHT-tilintarkastustoimisto, jossa hän toimii yksin. Haapasaarella on pitkä historia tilintarkastuksen parissa, hän on tehnyt tarkastuksia vuodesta 1977 lähtien. HTM-tutkinnon Haapasaari suoritti vuonna 1978 ja KHT-tutkinnon vuonna 1983. Hän on lisäksi toiminut aiemmin tilitoimistoalalla ja omaa KLT-kirjanpitäjän tutkinnon. Yhteisön asiakaskunta koostuu lähinnä pienistä yrityksistä, noin puolet asiakkaista on alle tilintarkastusrajojen. Tilitoimistojen kautta on paljon asiakkaita ja jonkun verran on keskisuuriakin asiakkaita.

Kolmas haastateltava oli Arto Kivistö, HTM-tilintarkastaja, joka työskentelee itsenäisesti. Kivistö on suorittanut HTM-tutkinnon 1980-luvun alussa ja siirtynyt päätoimiseksi tilintarkastajaksi vuonna 1999. Aiemmin hän toimi pankkialalla johtotehtävissä. Hänen asiakkaansa ovat pieniä ja keskisuuria yrityksiä, tyypillisesti esimerkiksi perheyrityksiä tai muutaman hengen yrityksiä. Lisäksi Kivistöllä on paljon asunto-osaakeyhtiöitä tarkastettavanaan.

Neljäs haastateltava oli Jukka Silvo, HTM-tilintarkastaja, joka toimii nelihenkisen HTM-yhteisön vetäjänä. Silvo on aloittanut työskentelyn tilintarkastusten parissa jo vuonna 1976 ja HTM-tutkinto on suoritettu vuonna 1980. Silvo on toiminut myös HTM-yhdistyksen puheenjohtajana vuodesta 2009 lähtien. Yhteisö tarkastaa pääasiassa pk-sektorin normaaleja asiakkaita, sisältäen kaupallisia yrityksiä, jonkun verran tuotantopuolta ja noin neljänneksen verran kansainvälisiä toimeksiantoja. Yhteisöllä on yksi isompi kansainvälinen asiakas. Se tekee lisäksi erityistarkastuksia, konkurssitarkastuksia ja yritysjärjestelyjä, sekä avustaa oikeudenkäynneissä.

Viides haastateltava oli Ari-Matti Korkeamäki, KHT-tilintarkastaja, joka toimii itsenäisesti. Korkeamäki on tehnyt tilintarkastuksia noin vuodesta 1995 eteenpäin. HTM-tutkinnon Korkeamäki suoritti vuonna 1999 ja KHT-tutkinnon vuonna 2005. Hänen asiakaskuntansa koostuu pääasiassa pk-sektorin kaupan- ja palvelualan yrityksistä. Teollisia yrityksiä on asiakkaana joitakin.

8 Tutkimustulokset laadunvalvonnan toteutumisesta

Vuonna 2007 voimaan tullut uusi tilintarkastuslaki muutti alaa. Haastateltavien kokemuksesta tilintarkastusalalla on ollut paljon muutoksia parin viime vuosikymmenen aikana. Sinä aikana tilintarkastuksesta on tullut oman professionsa, joka tarkoittaa tärkeän yhteiskunnallisen aseman saavuttamista ja ammatillista tunnustamista. Edellinen tilintarkastuslaki oli jo yli kymmenen vuotta vanha, joten lain päivittäminen nykyaikaan oli pakollista. Tilintarkastuslain

on koettu aloittaneen myös tietynlaisen murroksen, missä Suomessa mennään mukaan muun maailman käytäntöihin.

Tilintarkastuslaki selkeytti alaa ja on liittännyt Suomen lainsäädännön kansainväliseen kehitykseen. Haastatellut kokivat, että laki vei tilintarkastusta ammattimaisuuteen ja päätoimisuuteen. Lisääntynyt säätely koettiin pääasiassa positiiviseksi asiaksi. Tilintarkastuslaista selviää tehtävänjako ja mitä tilintarkastus itsessään on. Se kertoo tilintarkastajien oikeudet ja velvollisuudet. Keskeisinä uudistuksina haastatellut näkivät valvonta-asian siirtymisen riippumattomille elimille ja tilintarkastuspakon loppumisen kaikkein pienimmiltä yrityksiltä.

Toisaalta koettiin, että laki on tuonut mukanaan enemmän velvoitteita ja tehtäviä. Osa haastateltavista oli myös sitä mieltä, että tilintarkastuslaki on säädetty liikaa ajatellen suuryrityksiä. Tilintarkastuksen tarkoitus on kuitenkin palvella lopullista asiakasta eikä itseään ja erot suuren amerikkalaisen pörssiyhtiön ja pienen suomalaisen yrityksen välillä ovat valtavat. Suomen tilintarkastusrajoja arveltiin nostettavan kohti kansainvälistä tasoa.

8.1 Korkean laadun ylläpito ja valvonta

Korkean laadun ylläpitäminen ja valvonta koetaan yksimielisesti ehdottomaksi edellytykseksi tilintarkastajana toimimisessa ja äärettömän tärkeäksi. Jokainen haastateltu korosti, että työn pitää olla jo lähtökohdiltaan laadukasta ja se on aina kuulunut yleisiin periaatteisiin, sillä se on myös heidän etunsa. Olemalla rehellinen ja objektiivinen sekä seuraamalla lainsäädäntöä toimitaan automaattisesti laadukkaasti. Laadukkaalla työllä taataan kuluttajan suoja ja silloin vältytään mitä todennäköisimmin vastuuriskeiltä, joista voi joutua vahingonkorvausvastuuseen. Asiakkaiden täytyy voida luottaa tilintarkastajien ammattitaitoon ja informaation laadukkuuteen, sillä kyseessä on aina omistajien tai sijoittajien rahat. Korkeista tavoitteista huolimatta vahingonkorvaustapauksia on alkanut olla viime aikoina enemmän, liittyen pääasiassa veroasioihin.

Tilintarkastajien kasvanut vastuu on herättänyt paljon keskustelua tilintarkastajien keskuudessa. Vahingonkorvausvastuuta ei ole rajattu, joten teoriassa vastuu on rajaton, joka tuntuu useimpien mielestä kohtuuttomalta sillä se on kova riski. Tilintarkastajien täytyy tästä huolimatta olla vastuussa lausunnoistaan. Rajaton vastuu on toisaalta mahdoton, sillä aina korvaustilanteissa tulee jokin raja vastaan sovitteluiden ja muiden menettelyiden johdosta. Tällainen mittaamaton vastuu aiheuttaa sen, että sen uskottavuus kärsii. Yksi tilintarkastajista ehdotti, että vahingonkorvausvastuulla pitäisi olla toimeksiannon kokoon tai palkkioon vertautuva raja. Muutama taas ei kokenut asiaa kovinkaan isoksi ongelmaksi, kun työnsä tekee hyvin.

Rajatonta vastuuta pienentävät tilintarkastajien hyvät vastuuvakuutukset, jotka voivat kattaa useita miljoonia euroja pienessäkin tilintarkastustoimistossa ja antavat anteeksi muutaman virheen vuositason. Vastuuvakuutus korvaa huolimattomuudesta johtuvat virheet, muttei törkeästä huolimattomuudesta johtuvia. Inhimillisiä virheitä voi aina tulla ja sitä varten vastuuvakuutukset ovat olemassa.

Pääasiassa haastateltavat olivat sitä mieltä, että korvausvastuuseen joutumisen riski on hyvin pieni pk-sektorin tilintarkastajilla. Maailmanluokan yritysten tilintarkastuksissa virhe voi aiheuttaa miljardien eurojen menetykset, milloin kysytään mikä voi olla yksittäisen tilintarkastajan tai tilintarkastustoimiston vastuu. Jos tilintarkastaja tekee työnsä standardien ja laadunvarmistuksen tavoitteiden mukaan, se ehkäisee virheiden syntymistä. Toimimalla ammattieettisten periaatteiden mukaan voidaan ongelmilta Suomessa usein välttyä. Muualla maailmassa tilintarkastajat ovat joutuneet useammin korvausvelvollisiksi.

Tilintarkastajan täytyy pystyä osoittamaan, miten hän on työnsä tehnyt. Kun laatumanuaalit, riskimanagerointi ja muut dokumentit ovat kunnossa, tilintarkastaja ei ole silloin vastuussa jos joku tarkastettavassa yrityksessä syöllistyy rikokseen tai kavallukseen. Jos kaikki työ jätetään tekemättä, tilintarkastaja toimii silloin väärinkäytöksen mahdollistajana ja voi joutua korvausvastuuseen. Yhden miehen yritysten kanssa tilanne on toinen. Tilintarkastajan on lähes mahdotonta havainnoida, jos yrittäjä kavaltaa itseltään, koska taloudellista tietoa on helppo kätkeä tai hävittää.

8.1.1 Koulutus ja hyväksymisvaatimukset laadun tukipilareita

Koulutus on tärkeässä roolissa tilintarkastajien työssä. Jotta tehtävässä menestyisi, tilintarkastajan on pakko jatkuvasti päivittää tietojaan ajan tasalle. Tilintarkastajilla on 30 tunnin koulutuspakko vuodessa, joka koetaan jopa hieman liian vähäiseksi määräksi. Yksi haastatelluista muotoili tilintarkastajan vuoden niin, että keväällä tehdään töitä lomiin saakka, sitten lomailaan ja syksy ollaan koulutuksessa joulukuuhun saakka. Varsinkin standardien jatkuva muuttuminen ja kehittäminen aiheuttavat sen, että jostain tietoa on hankittava. Painetta koulutautumiseen aiheuttavat myös lähestyvät laaduntarkastukset. Kurssien ja seminaarien lisäksi tilintarkastajat hankkivat kaikki alan uusimmat kirjat työnsä tueksi. Kirjoihin uppoaa helposti monta tuhatta euroa vuodessa, kun alan uusimmat kirjat on pakko löytyä hyllystä. Nykyään nämä tiedot on pitkälti saatavilla CD-muodossa, joka on keventänyt tilintarkastajien laukkuja asiakaskäynnillä.

Suurimman osan koulutuksesta järjestävät HTM- ja KHT-yhdistykset. HTM-yhdistyksen koulutusta tarjoaa yhdistyksen omistama HTM-Info. Koulutusta järjestävät myös kauppakamarit, Kirjanpitotoimistojen Liitto ja jotkut yksittäiset yksityiset organisaatiot, mutta ne liittyvät

useimmiten tilintarkastusta sivuaviin aiheisiin, kuten kirjanpitoon ja palkanlaskentaan. Ne tukevat omalta osaltaan tilintarkastajien laajaa osaamisentarvetta. Kansainväliset toimijat kuten IFAC, FEE ja NRF järjestävät seminaareja ja kokouksia, joissa käydään lävitse suurempia tilintarkastuksen linjauksia. Laaduntarkastajille taas järjestetään oma koulutuksensa. Omaan osaamistaan voi vaihtoehtoisesti ylläpitää järjestämällä itse koulutusta, jolloin joutuu pakostikin olemaan ajan tasalla.

Korkeaa laatua ylläpidetään tilintarkastajien hyväksymisvaatimusten avulla. Hyväksymisvaatimukset ovat lähtökohta sille, että alalle valikoituvat sellaiset henkilöt jotka kykenevät tekemään laadukasta työtä. Ne eivät kuitenkaan takaa korkeaa laatua jatkossa, vaan jokaisen on huolehdittava työnsä laadusta ja valvonnasta itse. Haastatellut eivät juuri olleet viime aikoina seuranneet vaatimustasoa, mutta uskoivat tason olevan kohdillaan. Tarpeeksi korkea taso hyväksymiskokeissa takaa sen, että ilman hyvää motivaatiota ja laajaa tietoa-taitoa ei pääse tekemään tilintarkastuksia. Haastatellut olivat sitä mieltä, että kouluissa on nykyään enemmän tarjolla tilintarkastusta koskevaa opetusta. HTM-tutkintoon riittää ammattikorkeakoulun käyminen ja sillä tutkinnolla pärjää hyvin pk-sektorilla. Mutta pörssiyrityksiä tarkastessa tilanne on eri, jolloin vastuu on aivan toisenlainen, kun puhutaan sijoittajien rahoista.

Haastatteluissa tuli esiin professori Edward Anderssonin esitys jatkokoulutusmoduuleista. Se tarkoittaisi käytännössä sitä, että hyväksytyksi tilintarkastajaksi pääsemiseen riittää ammattikorkeakoulupohja. Siitä voi kouluttautua edelleen KHT-tilintarkastajaksi suorittamalla lisämoduuleja. Toimiessa pk-sektorilla niiden suorittaminen ei ole välttämätöntä. Lisämoduulit keskittyisivät lähinnä listattujen yhtiöiden tilintarkastuksen erityispiirteisiin. Ainakin yksi haastatelluista piti tällaista järjestelyä järkevänä. Hänen mielestään pk-sektorilla toimittaessa ei ole tarvetta suorittaa KHT-tutkintoa. Korkeampi tutkinto voi tosin tuoda joskus lisätoita, kun jonkun yrityksen tilintarkastajaksi halutaan juuri KHT-tilintarkastaja, vaikka se ei olisi välttämätöntä.

Ammatissa toimiminen koetaan ainoaksi vaihtoehdoksi alalla, muuten ei pysty tekemään tilintarkastuksia. Taloushallinnon ja tilintarkastuksen osaamisen täytyy olla niin korkealla tasolla, että pystytään selkeästi näkemään oman osaamisensa rajat. Pitää pystyä kriittisesti arvioimaan omaa työtään ja osaamistaan, jotta ei tekisi sellaisia töitä, joita ei pysty tekemään. Näin varmistetaan itse työnsä laatua. Tilintarkastusta on yhden haastatellun mielestä tehtävä päätoimisesti, jotta menestyisi tehtävässään. Ainut mahdollisuus sivutoimisuuteen on, jos on päätyökseen vaativissa taloushallinnon tehtävissä. Mutta silloinkin on yhtäläillä panostettava tilintarkastuksen työkaluihin ja dokumentaatioon, jotka vaativat paljon työaikaa. Hänen mielestään sivutoimisuus tulee vähenemään ja siinä samalla myös yhden tai kahden hengen tilintarkastustoimistot häviävät marginaaliin.

8.1.2 Valvontatietoilmoitukset

Tilintarkastajien tulee vuosittain toimittaa muutaman sivun pituinen valvontatietoilmoitus TILA:lle tai TIVA:lle. Haastatellut ovat jättäneet viimeisimmät ilmoitukset kuluvan vuoden keväällä ja kesällä. Valvontatietoilmoitus pitää sisällään toimeksiantojen määrät, työtunnit, kouluttautumisen ja kysymyksen päätoimisuudesta. Ilmoitus on hyvin pitkään pysynyt samantyyppisenä. Siinä kysytään, milloin on viimeksi ollut laaduntarkastuksen kohteena ja lisäksi pyydetään vahvistamaan, ettei ole saanut rikosrekisteriä. Kouluttautumisesta ja toimeksiantoista on annettu minimimäärät, joiden toteutumista valvontatietoilmoituksella valvotaan.

Siitä, että mittaako valvontatietoilmoitus ammattitaidon säilymistä, ei oltu täysin samaa mieltä. Ajateltiin, että ilmoituksessa tulee esille relevantit asiat, jolloin se mittaa juuri sitä mitä pitääkin. Vähintäänkin siitä ilmenee, että onko työmäärä ollut liian pieni jolloin se karsii tehtävänsä lopettaneet tilintarkastajat. Valvontatietoilmoituksen koettiin myös osoittavan vain sen, että on tehty työtä, muttei ammattitaidon säilymistä. Parempana keinona valvoa ammattitaidon säilymistä pidettiin laaduntarkastuksia. Toimeksiantoja tärkeämpänä ammattitaidon säilymistä pidettiin koulutuksen määrää. Kouluttautumisen tuntimääristä pystytään paremmin näkemään, onko tilintarkastaja päivittänyt tietojensa tarpeeksi. Vanhojen säädösten ja lakien mukaan toimiminen johtaisi nopeasti virheisiin, joita täytyy välttää.

Omaan täyttöön perustuvat valvontatietoilmoitukset saivat kritiikkiä niiden luotettavuudesta. Tällöin voisi pahimmassa tapauksessa tulla väärinkäytöksiä. Esimerkiksi tilintarkastaja olisi vaihtanut kollegan kanssa tilintarkastuksia, jotta niitä näyttäisi olevan enemmän. Ilmoitus ei myöskään kerro oikeasti mitään työn laadusta, vaikka toimeksiantoja olisi kuinka paljon tehtynä. Toisaalta ilmoituksella on suurempi merkitys tilastolliselta kannalta, kun halutaan tehdä yhteenvetoja tilintarkastusalan tilanteesta. Silloin niistä saadaan varmasti paljon hyödyllistä tietoa.

8.2 Laadunvarmistus

ISQC 1 -laadunvarmistuksen manuaali on hyvin keskeisessä asemassa tilintarkastuksen laadunvarmistuksessa. Standardi on kuitenkin vielä sen verran uusi, että sitä ei ole vielä ehditty ottaa kunnolla käyttöön useimmilla haastatelluilla, joilla laatukäsikirjat olivat vasta tekeillä ja suunnitteluvaiheessa. Laadunvarmistusta on ollut ennen ISQC 1 -standardin tuloakin. Silloin oli käytössä yhdistyksien puolelta tulleita laatumanuaaleja ja laadunvarmistuslomakkeistoja, joissa oli paljon samoja asioita kuin uusissa laatumanuaaleissa. Näistä työkirjoista ja manuaaleista käyvät ilmi tilintarkastusten suunnittelut ja tarpeelliset lomakkeet. Ohjeista selviää, millaista koulutusta, asiantuntevuutta ja työvälineitä tilintarkastajilla tulee olla.

Tilintarkastustoimiston toimitusjohtaja tai vastaava pääosin allekirjoittaa kaikki vaativimmat tilintarkastuskertomukset. Myös toimistojen muut tutkinnon omaavat voivat allekirjoittaa niitä. Laatumanuaalin mukaan tilintarkastustoimistossa on selkeä työnjako, jossa tilintarkastusassistentit tekevät työkirjan mukaisia töitä. Tilintarkastusassistenttien työt menevät edelleen tilintarkastajalle, joka laatii tilintarkastusraportin tai muistion tilintarkastuskertomukseen. Näin kaikki materiaalit käyvät useamman seulan lävitse, joka korottaa työn laatua. Uusien ja vanhojen asiakkaiden kanssa on hieman eri prosessit ja toimintaohjeet. Jos tilintarkastuksesta täytyy tehdä mukautettu kertomus, se käydään lävitse yhdessä muiden työntekijöiden kanssa. Ja jos tarvitaan enemmän varmistusta, niin sanottu second opinion voidaan aina pyytää muilta kollegoilta tai yhteistyökumppaneilta. Kaikki nämä edellä mainitut keskustelut kirjataan työpapereihin. Laadunvarmistuksen kaavakkeissa yhtenä kohtana on kysymys, jossa kysytään keiden kanssa tilintarkastaja voi vaihtaa mielipiteitään. Pienissä yhteisöissä työskentelevien haastateltujen tilintarkastajien kohdalla nämä proseduurit olivat lähellä toisiaan.

Yhden tilintarkastajan toimistossa käytännön tilanne on erilainen, kun ei ole tiimiä tai alaisia, joiden töitä valvoa. Itsenäisessä työssä tulee huomioida standardit ja miettiä, kuinka hyvin vastaa niiden kysymyksiin. Se tarkoittaa lähinnä käytännönläheistä ja jatkuvaa oman työnteon laadun tarkkailua. Laatu varmistuu automaattisesti, kun työ tehdään huolellisesti ja vaatimusten mukaan. Kouluttautuminen on hyvin tärkeää yksin toimittaessa, kun ei ole kollegoita välittömässä läheisyydessä. Ammattitaidon ylläpitäminen on aikaa vievää, mutta pakollista kaikille. Yksin toimiessa saa selvittää lain kiemuroita ja tietämyksen täytyy olla korkealla tasolla. Ongelmatapauksissa voidaan kuitenkin soittaa muille tilintarkastajille, jonka takia kontaktiverkoston tulee olla hyvä. Kahdella haastatellulla oli lakimiehiä toimistonsa naapureina joiden erityisosaamista arvostettiin ja käytettiin.

Tilintarkastajat voivat kuulua usein johonkin kansainväliseen ketjuun, tai vähintään tehdä yhteistyötä sellaisten kanssa, joilla on omat laatujärjestelmät ja laadunvalvonta. Ulkomaiset tahot haluavat varmistua, että heidän jäsenensä noudattavat työssään samoja kriteerejä kuin muuallakin EU:ssa. Kattojärjestöt valvovat jäseniään pyytämällä lomakkeita toiminnasta ja he voivat lähettää omia laaduntarkastajiaan jäsenien toimistoihin. Näin varmistutaan siitä, että kun ketju lähettää suomalaiselle tilintarkastajalle asiakkaita tai toisinpäin, voidaan olla varmoja, että kaikki noudattavat samoja toimintatapoja ja menettelyjä maassa kuin maassa. Yhden haastatellun mukaan useat eivät kuitenkaan suosi täyttä jäsenyyttä kansainvälisissä organisaatioissa, sillä ne voivat olla liian kalliita pienemmille toimistoille.

Jokaisella haastatellulla on käytössään jonkinlainen laadunvarmistusjärjestelmä. Uusien standardien mukaan laatukäsikirja on tällainen järjestelmä. Aiemmin yhden miehen toimistossa tällaisen virkaa on voinut toimittaa esimerkiksi selkeä tilintarkastussuunnitelma, josta on selvinnyt, miten asiat tehdään. Sillä on varmistettu, että aina tulee tehtyä tarpeelliset asiat

ja muistiinpanot. Työ on tällöin edennyt kontrolloidusti. Uuden laatukäsikirjan käyttöönotto ei juuri muuta tilannetta yksittäisten tilintarkastajien tapauksessa olettaen, että työtä on aiemminkin tehty kunnolla. Muutos voidaan havainnoida dokumentoinnissa, joka todennäköisesti lisääntyy. Laatukäsikirjan merkitys on suurempi isommille tilintarkastustoimistoille.

Laatukäsikirja on Word-tiedosto, jonka tilintarkastajat muokkaavat sopivaksi omaan tarkoitukseensa. Käsikirja sitoo kaikkia työntekijöitä eli myös muiden kuin varsinaisten tilintarkastajien tulee sitoutua siihen ja allekirjoittaa esimerkiksi vaitiolovelvollisuus. Jatkossa laatukäsikirjaa päivitetään vuosittain tai mahdollisesti standardien muuttuessa. Laatukäsikirja nostaa laadunvarmistuksen tasoa varsinkin, kun tilintarkastustoimistossa on useampia työntekijöitä. Tähän asti laadunvarmistusta on tehty HTM-yhdistyksen vuonna 2005 tekemän Excel-muotoisen laatujärjestelmän avulla. Käsikirjaa on päivitelty tarpeen mukaan, eikä sitä ole päivittäin luettu. KHT-yhdistyksellä ei ole ollut omaa versiotaan käsikirjasta vaan samaa ovat käyttäneet myös KHT-tilintarkastajat tarpeen mukaan. Uudet laadunvalvonnan säännöt ovat haastateltujen mukaan lisänneet työmäärää. Esimerkiksi HTM-yhdistyksen työkirjassa on noin 50 sivua. Sen täyttämiseen menee pienimmälläkin toimijalla yli kaksi tuntia, kun aiemmin saattoi päästä tunnin työskentelyllä.

8.3 Laadunvarmistuksen valvonta

Kenellekään haastatelluista tilintarkastajista ei ollut vielä tehty TILA:n laaduntarkastusta. Kolmelle haastatelluista oli tullut tietoa syksyllä tapahtuvasta laaduntarkastuksesta ja kahdella ei ollut vielä tietoa, milloin heidät tarkastettaisiin. Yksi haastatelluista oli toiminut itse laaduntarkastajan tehtävässä ensimmäisellä kierroksella ja on tarkastamassa toisellakin kierroksella syksyn alussa. KHT-tilintarkastajia tarkastaa KHT-tasoinen laaduntarkastaja ja vastaavasti HTM-tilintarkastajia tarkastaa HTM-tasoinen laaduntarkastaja. Laaduntarkastuksissa tarkastaja käy lävitse tilintarkastajan laatukäsikirjaa, joka on keskeinen painopistealue laadunvarmistuksessa. Ensimmäisessä laaduntarkastuksessa tarkastetaan tällä hetkellä käytössä olevia menetelmiä ja laatujärjestelmiä, seuraavalla kerralla tarkastetaan ISQC 1 -standardin mukaisia laatukäsikirjoja. Ensimmäiset tarkastukset ovat enemmänkin konsultoivia ja suuntaa hakevia, kun kyseessä on uusi laadunvarmistuksen valvonnan järjestelmä. Se ei kuitenkaan tarkoita sitä, että huonosti tehdyn työn saisi anteeksi.

Laaduntarkastuksissa käydään paljon asioita lävitse lyhyessä ajassa, joten aikataulut ovat tiukat. Ensin käydään läpi nykyjärjestelmää ja sitten tutkitaan, miten sitä on sovellettu kahden toimeksiannon kohdalla. Laaduntarkastukset koskevat aina vain yksittäistä tilintarkastajaa, ei toimistoa tai yhteisöä. Aiemmissa laaduntarkastuksissa tutkittiin sekä tilintarkastajan yksin tekemää toimeksiantoa, että sellaista toimeksiantoa, jossa on ollut esimerkiksi tilintar-

kastusassistentti mukana. Tällöin on voitu havainnoida esimerkiksi ongelmia tai puutteita raportoinnin tai tilintarkastusyhteisön sisäisen viestinnän kohdalla.

Haastatellut pohtivat, millaista on riittävä dokumentointi. Jos työnsä on pienen asiakkaan kohdalla tehnyt tunnollisesti ja hyvän tilintarkastustavan mukaan, voi laaduntarkastaja kuitenkin huomauttaa siitä, jos kaikkia laadunvarmistuksen lomakkeistoja ei ole täytetty. Tilintarkastajien tulee miettiä tarkkaan, mihin he voivat vetää rajan täyttäessään työkirjoja eri toimeksiantojen kohdalla. Yksi haastateltu sanoi, että usein ajatellaan, ettei kokeneen ja vanhemman KHT-tilintarkastajan tarvitsisi täytellä kaikkia mahdollisia papereita, koska heillä on niin suuri tietämys. Tällainen ajattelutapa voidaan kuitenkin unohtaa uuden järjestelmän myötä. Kokemus ja tieto eivät enää riitä, ellei noudata standardien tarkkoja vaatimuksia.

Kaikki haastatellut olivat olleet aikaisemmin yhdistysten järjestämien laaduntarkastusten kohteena, useimmat kaksi kertaa. Yleisellä tasolla ne karsivat työnsä huonosti tekevät tilintarkastajat pois markkinoilta. Suuremman hyödyn saavat tarkastuksen kohteena olevat itse, sillä ne koettiin hyvin opettavaisiksi ja konsultoiviksi tapahtumiksi. Laaduntarkastukset olivat hyvin samantyyppisiä kuin tulevat TILA:n organisoimat tarkastukset. Niissä käytiin läpi toimintaa yleisesti ja sitten toimeksiantoja. Yhdistykset tekivät yhteistyötä TILA:n ja TIVA:n kanssa. Varsinkin uran alkuvaiheeseen sijoittunut laaduntarkastus koettiin todella positiiviseksi, josta sai hyviä vinkkejä työnsä kehittämiseen.

Yhden haastatellun mukaan laaduntarkastajat ovat kertoneet, että aikaisemmissa laaduntarkastuksissa selkeästi suurimmat puutteet tarkastuskohteissa liittyivät dokumentaatioon. Tarkastuksissa oli nähty, että työ on tehty, mutta ei ollut osattu kirjoittaa johtopäätöksiä kunnolla ylös. Se johtaa siihen, että kun työn ja raportin väliltä puuttuu dokumentointi, niiden yhteys katkeaa. Dokumentointi tarkoittaa suurta määrää valokopioita. Tilintarkastajan tulee kyetä esittämään toimeksiannon tilinpäätöksen tietojen paikkansapitävyys tositteiden kautta. Tavoitteena on, että tilinpäätös on oikein ja työ on kunnolla dokumentoitu. Silloin laaduntarkastuksissa ei pitäisi ilmetä mitään suuria puutteita.

Haastatellulla laaduntarkastajalla ei ollut aikaisempaa kokemusta tarkastuksista yhdistysten puolelta. Hän oli mukana laaduntarkastuksissa kevään ensimmäisellä kierroksella ja syksyn kierroksella. Ensimmäisen kierroksen tarkastuksien kohteissa kaikki oli pääosin kunnossa. Joukossa oli kuitenkin muutamia, muun työn ohella tilintarkastusta tekeviä joilla oli hyvin vähän toimeksiantoja kertyneenä. Tämä oli selvä epäkohta, kun tilintarkastusta suorittaakseen tulisi olla tarpeeksi työtä tehtynä vuosittain. Tilintarkastuksen osaaminen näissä tapauksissa ei ollut vaaditulla tasolla. Tarkastukset tehtiin TILA:n ohjeistuksen mukaan ja käyttäen sieltä saatuja tarkastusmanuaaleja ja lomakkeistoja, jotka perustuivat vanhoihin HTM- ja KHT-yhdistysten laaduntarkastusten toimintoihin ja materiaaleihin. Lomakkeita korjattiin ensimmäisen kier-

roksen jälkeen ja todennäköisesti niitä parannellaan vielä parin kierroksen jälkeen. Laaduntarkastustyötä voidaan parantaa kokemuksen perusteella, kysyä parempia kysymyksiä ja sitä kautta nostaa tilintarkastuksen laatua.

8.3.1 Ulkoisen valvonnan merkitys

Laaduntarkastusten lisäksi julkisen valvonnan koetaan olevan hyvin vähäistä. Valvonta vaikuttaa taustalla siihen, että työ tehdään asianmukaisesti ja siihen on olemassa oikeat työkalut ja osaaminen. Se vaikuttaa myös siihen, että toimitaan eettisesti asiakkaiden kanssa. Tilintarkastajien vaatimukset ja tilintarkastukset ovat lisäksi systematisoituneet vuosien varrella. Muuten julkisen valvonnan ei oikeastaan pitäisikään näkyä. TILA ja TIVA:t koetaan hyvin kaukaisiksi organisaatioiksi yleisesti ottaen. Aikaisemmin, jolloin valvonta oli pelkästään jälkikäteistä, valvontaelimet ottivat tilintarkastajaan yhteyttä vain silloin, kun hänestä on tehty valitus. Laaduntarkastus on tullut tähän rinnalle ennaltaehkäiseväksi toiminnaksi.

TILA ja TIVA:t vaikuttavat kuitenkin tilintarkastamiseen, vaikkei sitä päivittäin ajateltaisikaan. Niiden antamat päätökset ovat julkisia, joita haastatellut seuraavat tarkasti. Niistä voidaan nähdä, millaisia varoituksia tai huomautuksia on annettu ja mistä syystä. Näin jokainen voi parantaa työnsä laatua, jos havaitsee samankaltaisia puutoksia omassa työssään. Päätökset eivät liity pelkästään tilintarkastustekniikkaan tai tilintarkastustyöhön, vaan ne voivat pitää sisällään esimerkiksi hyvään tilintarkastustapaan, esteellisyyteen ja riippumattomuuteen liittyviä asioita.

Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen valvonnan siirtyminen viranomaisille on ollut pääasiassa positiivinen asia. Sen koettiin lisäävän erityisesti ulkoista uskottavuutta, kun alaa valvoo viranomainen, eivätkä yhdistykset itse, vaikka ne olisivat kuinka objektiivisia ja tekisivät laadusta tarkastustyötä. Valvonnan siirtymistä osattiin odottaa, kun on seurattu Euroopan kehityssuuntia. Suomi on saanut kritiikkiä ulkomailla siitä, että valvonta on Keskuskauppakamarin alla.

Keskuskauppakamaria ei koeta riippumattomaksi tilintarkastukseen ja kun TILA on osa sitä, niin myös sen riippumattomuus on kyseenalainen. Keskuskauppakamari ei voi valvoa itseään, jolloin syntyy eettinen ongelma. TILA on kuitenkin tehty viranomaiseksi, joten sen pitäisi omalta osaltaan taata riippumattomuus. Asiasta ei ole yhtä mielipidettä. Yksi haastatelluista oli sitä mieltä, että asia saattaa kiinnostaa vain tilintarkastusalalla olevia, ei niinkään ulkopuolisia sijoittajia ja yhtiöitä. Toisen mielestä valvonnan pitäisi olla Työ- ja elinkeinoministeriön alaisuudessa, jolloin se olisi sellaista valvontaa kuin direktiivi edellyttää.

Yksi haastatelluista siirtäisi pörssiyhtiöiden tilintarkastajien valvonnan Finanssivalvonnalle. Fiva voisi myös kouluttaa heitä puhuttaessa lisämoduuleista. Kun Fiva valvoisi ja kouluttaisi heidät, valvonta olisi paljon käytännönläheisempää ja jokapäiväistä kuin nykyisessä järjestelmässä. Hänen mielestään tulevaisuudessa Fiva:n valvontaan todennäköisesti mennään, kun EU:ssa päätetään, että finanssipuolen valvojien täytyy alkaa valvoa ja tarkastaa tilintarkastajien työtä.

8.3.2 Tilintarkastusyhdistysten rooli

Vaikka valvonta on siirtynyt viranomaisille, koetaan yhdistysten merkitys korkean laadun kannalta vieläkin tärkeäksi. Molemmat järjestävät jatkuvasti laatuopetusta ja pyörittävät laatuohjelmiaan. Yhdistysten rooli on nykyään lähinnä koulutuspalveluiden tarjoajana. KHT-yhdistyksen merkitys korostuu myös hyvän tilintarkastustavan ja kirjallisuuden tuottamisessa, sekä kansainvälisen toiminnan kautta. KHT-yhdistys menee usein Big Four -ehdoilla ja on keskittynyt pörssiyhtiöiden tilintarkastukseen, joka näkyy sen tarjoamassa koulutuksessa.

HTM-yhdistys on panostanut pk-sektoriin, varsinkin yksittäisten tilintarkastajien ja pienten tilintarkastustoimistojen koulutukseen. Yhdistys hankkii jäsenilleen alan kirjallisuutta hyvällä alennuksella, jotka muuten tulisivat paljon kalliimmaksi. HTM-yhdistys valmistelee aktiivisesti tarpeellisia työpapereita ja lomakkeita. Osa haastatelluista kokee, että HTM-yhdistys tekee paljon enemmän työtä pk-sektorin eteen kuin KHT-yhdistys, ja että jälkimmäinen on keskittynyt enemmänkin rahan hankintaan. Tästä on esimerkkinä kurssihinnat, jotka ovat HTM-yhdistyksellä kolmanneksen pienemmät kuin muualla.

8.3.3 Viranomaisvalvonnan riittävyys ja resurssit

Koska haastatelluilla ei ollut käytännön kokemusta laaduntarkastuksista, heidän oli vaikea vastata kysymykseen, että onko laadunvalvonnan tiedot ja taidot saatu siirrettyä valvontaviranomaisille. Heidän ymmärtääkseen laaduntarkastuksia tekevät pääosin samat henkilöt, jotka tekivät niitä yhdistysten nimissä. Kokemuspohjaa laaduntarkastajilla on oletusarvoisesti tarpeeksi, mutta rooli on hieman vaihtunut viranomaisvalvonnan ollessa kyseessä. Ensimmäinen tarkastuskierros oli enemmän tiedon keräämistä viranomaisille itselleen kuin laadunvarmistuksen tarkastamista. Tarkastuksissa mitattiin, että saadaanko käytetyillä menettelyillä tarpeeksi tietoa siitä, millä tasolla kohdehenkilön tilintarkastaminen on. Tältä pohjalta laaduntarkastusta kehitetään eteenpäin.

Valvontaan on panostettu paljon, joten sieltä pitäisi löytyä tarpeeksi tietoa. Valvontaelimessä on kolme päätoimista työntekijää ja laaduntarkastajat ovat kokeneita tilintarkastajia. Viisi-henkinen laatujaosto on ollut myös merkittävä tekijä laadunvalvontaprosessin käynnistämises-

sä, johon kuuluu muita kuin tilintarkastajia. Laatujaostossa on suunniteltu, että mitä varmistetaan ja miten. Heiltä on tullut esimerkiksi laadunvarmistuksen lomakkeet. Ja kun jäsenet ovat tilintarkastusalan ulkopuolelta, näin on saatu ulkopuolista näkökulmaa. Laatujaosto oli vahvasti mukana silloin, kun valvonta siirtyi yhdistyksiltä pois niin, että se sujui ilman isompia ongelmia ja tasokkaasti. Yleisesti laadunvalvonnan koettiin olevan korkealla tasolla ja jatkossa tuskin kukaan pääsee laaduntarkastuksesta lävitse ilman kommentteja.

Useimmat haastatelluista olivat sitä mieltä, että valvontaviranomaisilla on tarpeeksi resursseja laadukkaaseen valvontaan kunhan toimintatavat ja laaduntarkastajien omat koulutukset saadaan kuntoon. Löytyi lisäksi vastaväite, jonka mukaan resurssit eivät ole riittävät ja toiminta on hyvin pientä. Ihmeteltiin myös, että kenen tulisi maksaa tilintarkastajien laadunvarmistus. Tilintarkastajat maksavat itse heille tulleen laaduntarkastuksen, joiden hinnat vaihtelevat. Hintojen eroista johtuen laaduntarkastuksen eivät ole täysin tasapuolisia ja puolueettomia. Laaduntarkastusten kustannukset tulisi kattaa mieluummin viranomaismaksuilla tai verorahoilla.

Nykyisenkaltaista valvontaa pidetään hyvänä. Valvonta voisi olla vielä enemmän konsultoivaa kuin kontrolloivaa, vaikka jälkimmäistäkin tarvitaan. Siihen tarpeeseen voitaisiin kehittää konsultointiohjeita tai malleja, joita laaduntarkastajat voisivat tarkastettaville antaa kun toiminnasta löytyy puutteita. Vaikka TILA:n alaisuudessa toimiessaan valvontaviranomaisista nousee riippumattomuuskysymyksiä, hyvänä puolena mainittiin se, että ainakin valvonta on alan ammattilaisten käsissä. Ammatikseen pelkästään laatua tarkastavien työ olisi liian byrokraattista ja kallista sekä voisi keskittyä vääriin asioihin tilintarkastusosaamisen puuttuessa. Tässä mielessä nykyinen järjestelmä on ainakin kustannustehokas. Loppujen lopuksi asiakkaat määrittelevät sen, mitä tilintarkastuksen tulee olla ja valvonta tulee suhteuttaa siihen. Odotuskuilu tilintarkastajan ja asiakkaan välillä on jatkuvasti pienentynyt, asiakkaat alkavat ymmärtää mitä tilintarkastus on ja miten se on muuttumassa. Tarkastusvälinä viisi tai kuusi vuotta on hyvä, erityisesti silloin jos henkilö on huolehtinut laadusta. Ajatuksena siinäkin on se, että tilintarkastusta tehdään asiakkaita varten, eikä laaduntarkastajia.

Tietoa laadunvarmistuksesta ja sen valvonnasta on haastateltujen mielestä ollut saatavilla tarpeeksi. Alussa se on ollut enemmän yleisluontoista eli on tiedotettu, että laaduntarkastuksia tehdään ja kuinka usein. Informaatio voisi olla yksityiskohtaisempaa, paljastaen mitä laadunvarmistus käytännössä on. Yhdistykset ovat välittäneet tietoa tehokkaasti eteenpäin jäsenilleen koulutuksien kautta. Laadunvarmistuksen avainhenkilöt ovat myös useaan otteeseen olleet puhumassa erilaisissa koulutustilaisuuksissa. Laadunvarmistuksen johtaja entisenä KHT-tilintarkastajana osaa puhua asioista käytännönläheisesti ja samoilla termeillä oikeista asioista, kun hän on tehnyt tilintarkastusta. Hän osaa myös perustella hyvin, miksi mitään tehdään.

8.4 ISA-standardit

ISA-standardien noudattamiseen vaadittu työmäärä jakoi mielipiteitä haastateltavien keskuudessa. Osa haastatelluista sanoi, etteivät ne juurikaan lisänneet työmäärää. Byrokratian ja dokumentoinnin määrän kaikki huomasivat lisääntyneen. Toisaalta standardien noudattaminen lopulta selkeyttää työtä. Työn määrä on aina ollut suuri, jos työ on tehty kunnolla, nykyään painotetaan tietynlaista dokumentointia ja menettelyjä. Esimerkiksi tilintarkastusten suunnitteluun ja riskien kartoitukseen joudutaan käyttämään enemmän aikaa. Silloin voidaan systemaattisesti painottaa ja tarkastaa eri asioita eri vuosina. Samalla voidaan jättää pois epäoleellisia asioita, kuten aiemmin tehtyjä tositetarkastuksia.

Osa haastatelluista taas oli sitä mieltä, että työmäärä on lisääntynyt selvästi kun standardit otettiin käyttöön. Tällä hetkellä pk-sektorin tilintarkastajista tuntuu siltä, että kaikissa tarkastuksissa tulisi käyttää kaikkia standardeja samalla tavalla, joka luo ison epäsuhteen. Jos näin tehtäisiin, työn määrä kasvaisi liian isoksi verrattuna yritysten kokoon. Tulevaisuudessa mennään varmaan siihen, että tiedetään erikokoisten yritysten kohdalla, että mitä standardeja silloin sovelletaan ja miten se dokumentoidaan. Yksi haastatelluista totesi, että tuntui kuin olisi tehnyt enemmän töitä kuin liikevaihdossa näkyy. Tämä voi johtua juuri standardien entistä tarkemmasta käytöstä ja standardien tulkitseminen vie myös paljon aikaa. Lisääntynyt työmäärä on johtanut tilintarkastuksen hintojen nousuun. Kaikki eivät ole kuitenkaan veloittaneet lisätyöstä, joka on vääristänyt markkinaa. Työstä pitäisi pystyä aina veloittamaan. Toimeksiantojen määrää on joutunut suhteuttamaan työmäärään.

IFAC:n Clarity-projekti, jonka tarkoituksena oli selkeyttää ISA-standardeja, ei ollut kovinkaan tuttu haastatelluille. Kaikki totesivat, ettei sillä ole ollut näkyvää merkitystä standardien kannalta tai ainakaan käytännön tasolla. Asiaa on sivuttu joissain koulutuksissa, mutta kukaan ei ollut sen paremmin siihen perehtynyt.

ISA-standardien muuttuminen kansainvälisiksi tilintarkastusstandardeiksi ja sitä myötä velvoittaviksi ei juuri muuta standardien noudattamista. Samoja standardeja on jo aikaisemmin noudatettu tarkkaan. Tilintarkastusyhdistyksen ovat ottaneet standardit käyttöön ja sitä kautta ne sitovat myös jäseniään. Kun standardit tulevat lain asemaan, on mietitty, että miten se vaikuttaa tilintarkastajien vastuuseen. Haastateltujen pelkona on, että juristit alkavat tulkita standardeja sanasta sanaan, jolloin syntyy ongelmia ja vahingonkorvausjuttuja tulee mahdollisesti enemmän. Tilintarkastajien ammattikunnassa on kritisoitu, että standardit ovat isojen kompromissien ja byrokratian tulosta. Ulkomaisia yrityksiä tarkistettaessa standardien kansainvälinen velvoittavuus on hyvä asia, kun tiedetään, että muut noudattavat samoja sääntö-

jä, jolloin kommunikointi ulkomaille on paljon helpompaa. Esitettiin myös, että standardien täytyisi olla täysin eri pk-yrityksille ja pörssiyrityksille.

Uusi laadunvalvontajärjestelmä, uudet ISA- ja ISQC 1 -standardit ovat vielä sen verran tuoreita, että kaikilla haastatelluilla niiden käyttöönotto ja sisäänajo tilintarkastustoimistoihin oli vielä täysin kesken. Kaikilla oli jotain tietoa siitä, mitä heiltä vaaditaan ja milloin paperit pitää olla kunnossa. Toimeksiantolomakkeet ja toimeksiantokohtaiset laadunvalvontamenetelyt, jotka tulevat ISA 220 -tilintarkastuksen laadunvalvontastandardista, ovat tähän mennessä olleet aika tuntemattomia pk-sektorin tilintarkastajille. Laatumanuaalin mukana tulevat pakollisiksi myös johdon vahvistuskirjeet ja tarkastajan toimeksiantopuoli. Monia asioita tilintarkastajat noudattavat jokapäiväisessä työssään ajattelematta, kuten riippumattomuusseikkoja, joista ollaan tarkkana.

Vielä tällä hetkellä standardeja noudatetaan hyvän tilintarkastustavan velvoittamina. Suomessa on tapana noudattaa tarkkaan kaikkea, mitä on säädetty, joskus jopa liikaa. Muualla maailmassa standardeja saatetaan soveltaa hieman vapaammin. Haastateltujen mielestä tulisi miettiä, kannattaako kaikkia standardeja noudattaa aivan sanan tarkasti, mutta kukaan ei osaa sanoa, missä raja missäkin yhteydessä menee. Standardien tulisi varmistaa se perusasia, että tilinpäätös antaa oikeat ja riittävät tiedot yhtiön taloudellisesta asemasta, eivätkä hallitus ja johto ole syyllistyneet tekoon tai väärinkäyttöön, joka voisi johtaa vahingonkorvausvelvollisuuteen.

8.5 ISQC 1 -laadunvalvontastandardi

Tilintarkastajilla on olemassa tieto ja työkalut miten toimistojen oma laadunvalvonta saadaan standardin mukaiseksi. Yhdessä toimistossa ISQC 1 -standardi on otettu käyttöön jo vuoden 2009 puolella. Vaikka aikaa valmistella materiaalia on joulukuun saakka, niin käytännössä niiden pitää olla valmiina jo aiemmin, että niihin voidaan perehtyä kunnolla ja ottaa ne käyttöön. Perustana on siis ISQC 1:n mukainen laadunvalvontakäsikirja ja työpaperit, joihin HTM-yhdistyksen työkirja perustuu. Tämä työkirja on useimmilla haastatelluista käytössä ja sitä on päivitetty kovaan tahtiin viime aikoina. Käytettävissä on kaksi versiota, yksittäiselle tilintarkastajalle ja 2-5 hengen toimistolle. Kun nämä työkalut on otettu käyttöön, keväällä kaiken pitäisi olla kunnossa. KHT-yhdistyksellä on myös oma versionsa työpaperimallista. Yhdellä haastatelluista oli itse rakennetut työpaperit, jotka hän koki sopiviksi pk-yritysten tarkastamiseen.

Laadunvalvontakäsikirjaa joutuu jokainen muokkaamaan omaan käyttöönsä sopivaksi. Se on noin 20-30 sivua pitkä Word-tiedosto, jossa kaikki kohdat eivät koske kaikkia tilintarkastajia. Esimerkiksi kohdat henkilöstöstä eivät ole yhden henkilön tilintarkastustoimistolle relevantte-

ja. Tärkeintä laadunvalvontakäsikirjassa on, että se luetaan kunnolla lävitse ja ymmärretään se, ja lopuksi sovelletaan sitä työhön. Laadunvalvontakäsikirjaan tulee kirjata esimerkiksi ne henkilöt, joita tarvittaessa konsultoidaan kun haetaan keskustelukumppania. Laadunvalvontakäsikirja käydään laaduntarkastuksissa tarkkaan lävitse. Käytettäviä työkaluja ovat myös KHT-yhdistyksen dokumentaatiomalli ja erilaiset analyttiset ohjelmat, joiden avulla tietoa käydään lävitse.

Ongelmana ISQC 1 -standardin käyttöönotossa on koettu ajan puute. Standardi vaatii aikaa, jotta siihen voisi kunnolla perehtyä. Kun standardit on sisällytetty omaan järjestelmään, pian voi unohtua, mitkä kohdat liittyivät mihinkin standardiin, koska kukaan ei muista standardeja ulkoa. Tämän takia standardin kohtia pitää jatkuvasti tarkastaa. Vaikka koulutusta on tarjottu, niin standardin ymmärtäminen on koettu hankalaksi. Tilintarkastajat ovat pohtineet näitä kysymyksiä kollegoiden ja muiden asiantuntijoiden kanssa. Sekaannusta aiheuttaa myös terministö, jossa laadunvalvonnan käsikirjat, laatumanuaalit ja työpaperit saattavat mennä sekaisin. Yksi haastatelluista kokee standardin vähän turhaksi, ainakin kun kyseessä on yksin toimiva tilintarkastaja. Jokainen työnsä ammattitaidolla hoitava tilintarkastaja tekee automaattisesti korkean laadun kannalta tärkeitä asioita ilman standardejakin. Tässä mielessä pk-näkökulma on otettu huonosti huomioon tässä, kun aiheutetaan tavallaan ylimääräistä työtä tilintarkastajille.

Apuna ISQC 1 -standardin tulkitsemisessa on käytetty pk-yrityksille suunnattua soveltamisohjetta. Yksi haastatelluista kuitenkin huomautti, että kun soveltamisohjeessa puhutaan keskisuuresta yrityksestä, niin Suomessa se tarkoittaa keskisuurta yritystä isoimmasta päästä. Mutta kaikin puolin ohjeesta on ollut hyötyä, koska ilman sitä jokaisen olisi pitänyt keksiä itse, miten soveltaa laajaa standardia. On kuitenkin vaikea todeta, onko juuri soveltamisohjeesta ollut apua vai koulutuksista ja keskusteluista. Ne yhdessä ovat muodostaneet kokonaisuuden, minkä pohjalta laatujärjestelmiä on alettu suunnitella.

8.6 ISQC 1 -laadunvalvontastandardin osa-alueiden pääpiirteet

Relevanttien eettisten kysymysten kohdalla toiminta on Suomessa miltei automaattista ja se koetaan luontaiseksi. Työnteko on aina lähtökohtaisesti eettisesti toteutettu. Haastatellut eivät kokeneet tätä vaikeaksi kysymykseksi. Eettisyys täytyy ottaa huomioon esimerkiksi silloin, kun käytetään opiskelijoita apulaisina, jolloin sen merkitys korostuu. Johdon täytyy vastata tekemästään työstä ja apulaisistaan. Tämä seikka ei ole muuttunut mihinkään uuden ja vanhan tilintarkastuslain välillä. Muitakin vastuukysymyksiä täytyy aina miettiä. Pienissä toimestoissa toimeksiantoja jaetaan niiden koon ja tarkastajien kokemuksen mukaan. Jokaisen toimeksiannon kohdalla kartoitetaan resurssit juuri siihen tehtävään. ISQC 1 vie tilintarkastusta enemmän prosessityyppiseen työntekoon, jos aiemmin on toimittu enemmän kokemuksen ja tunteen pohjalta.

Jokaisesta asiakkaasta käydään lävitse standardien kohdat ja varsinkin uusien asiakkaiden kohdalla ollaan tarkkoja. Niiden kanssa tarkistetaan heti riippumattomuus, sillä koskaan ei voi tietää, jos johonkin asiakkaaseen olisi jokin suhde olemassa. Voi myös herätä epäilyksiä asiakkaan rehellisyydestä, jolloin asiakkuus saatetaan jättää ottamatta. Asiakkaalta katsotaan luottotiedot, asiakastaustat, vastuuhenkilötaustat, sidokset ja mahdolliset suhteet tilintarkastustoimiston muihin asiakkaisiin. Riskikartoituksessa kirjataan ylös, jos toimeksiannon kirjanpito ei ole vaaditulla tasolla. Asiakasta ei haluta tietenkään loukata ja joskus voidaan kirjoittaa esimerkiksi niin, että hallitus on vastuussa ja toimitusjohtajan pitää järjestää kirjanpito luotettavalla tavalla.

Tärkeää on tuntee yritys ja tietää, onko esimerkiksi riidoissa asiakkaan kanssa tai onko vahingonkorvausvaatimuksia. Toimeksiannon edelliseen tilintarkastajaan pitää ottaa yhteys ja kysyä, miksi siitä on luovuttu. Tämä konsultointi edellyttää asiakkaan lupaa, jolloin kieltäytyminen voi kertoa jostain epämääräisestä. Myös oman ammattitaidon ja käytettävien resurssien riittävyttä asiakkaan hoitamiseen tulee arvioida. Haastateltujen mukaan etenkin uusien asiakkaiden ottamiseen ja yrityksen edellisen tilintarkastajan selvittämiseen on tullut tiukennusta ISQC 1:n myötä. Kaikilla ei ole ollut niin tarkkoja menettelytapoja näissä asioissa aiemmin. Toimeksiantojen jatkamisen päätös on usein voinut syntyä nopeasti, jatkossa siihen pitäisi käyttää enemmän harkintaa. Samalla on joutunut miettimään, että onko esteellinen tekemään tilintarkastusta jollekin asiakkaalle, jota on tarkastanut vuosia ja jonka tuntee jo hyvin.

Uuden standardin mukaan asiakkaille pitää lähettää toimeksiannon vahvistuskirje. Tämä kohta on askarruttanut monia tilintarkastajia. Toimeksiannon vahvistaminen täytyy lähettää niin uusille kuin vanhoillekin asiakkaille. Kirjeiden lähettäminen 20 vuotta vanhoille asiakkaille tuntuu turhalta ja vaivalloiselta. Uusien asiakkaiden kohdalla kirje mielletään hyväksyttäväksi. Myös sellaisissa tilanteissa, kun toimeksiantoon tulee oleellisia muutoksia, toimeksiannon vahvistuskirje katsotaan hyödylliseksi. Tosin vahvistuksia ei ole pakko lähettää fyysisenä kirjeenä, vaan sähköposti käy vaihtoehtoisesti, joka helpottaa niiden lähettämistä. Työmäärä kuitenkin lisääntyy, kun kaikille lähetetään tällaisia. Yksi haastatelluista oli sitä mieltä, että toimeksiannon vahvistuskirjeen sijaan pitäisi mieluummin tehdä toimeksiantosopimus, joka sopisi paremmin suomalaiseen käytäntöön.

Pakollista johdon vahvistuskirjeiden lähettämistä ei ole otettu täysin tyytyväisenä vastaan. Perusmalli kirjeestä on sen mallinen, ettei se sovi kaikille yrittäjille tarjottavaksi. Sen pitäisi olla sellainen, että yrittäjä ymmärtää sen sisällön ja tarkoituksen, ennen kuin laittaa nimensä alle. Enää ei riitä pelkästään se, että johto laittaa nimensä tilinpäätökseen, vaikka se tarkoittaa sitä, että hallitus on käsitellyt ja todennut sen oikeellisuuden. Nimen paperiin saa todennäköisesti viimeistään silloin, kun sanotaan, ettei tilintarkastuskertomusta saa ilman sitä,

mutta silloin tehdään asioita väärästä syystä. Pk-sektorilla on pelätty, että johdon varmistuskirjeiden lähettäminen karkottaa asiakkaita, jos niiden tarkoitusta ei pystytä heille perustelemaan.

Jokaiseen toimeksiantoon tulisi uuden standardin vaatimusten mukaan käyttää enemmän aikaa. Käytännössä se tarkoittaa asioiden läpikäymistä entistä tarkemmin. Pienessä toimistossa ei välttämättä enää riitä, että kaksi ihmistä on katsonut toimeksiannon papereita, vaan tarvitaan vielä kolmas. Työnteko suhteutetaan aina toimeksiannon kokoon nähden. Muutaman mapin tilintarkastuksessa johdon haastattelu voidaan toteuttaa esimerkiksi loppuhaastattelun yhteydessä. Kohdeyrityksen koko siis ratkaisee pitkälti, kuinka paljon dokumentaatiota niissä tulee tehtyä, eikä tarkastusta tehdä aina täyden standardin mukaan. Tilintarkastus on pk-sektorin tasolla hyvin asiakaskohtaista ja toiminta räätälöidään kunkin asiakkaan mukaan.

Pääasiassa laadunvalvonnan seurannan suorittaa jokainen tilintarkastaja itse omalta kohdaltaan huolehtimalla, että työt on tehty niin kuin pitää. Pienissä toimistoissa prosessi menee usein niin, että tilintarkastusassistentti tekee perustarkastusta. Tämän jälkeen vastuullinen tilintarkastaja käy työt läpi, jolloin materiaali on aina vähintään kahdesti käyty luettu. Laatumanuaalin ohjeiden mukaan assistentti voi katsoa toisen assistentin työkirjaa, jolloin saadaan yksi seula lisää. Jälkiseurantaa toteutetaan työpapereiden arkistoinnilla. Kansainväliset ketjut seuraavat myös jäsentensä toimintaa. Asiakkaiden taustat tulee katto-organisaatioissa selvitettyä, jos toimeksiantoja tulee ketjun kautta.

ISQC 1 -standardi edellyttää työnsä kattavaa dokumentointia, josta selviää, miten johtopäätöksiin on päästy. Laadun todisteiksi tarvitaan usein tärkeimmistä papereista paperitulosteet, vaikka kaikki materiaali on nykyään pääasiassa sähköisessä muodossa. Yksi haastatelluista mainitsi hyvin tärkeäksi asiakasneuvottelumuistiot, johon on kirjattu muistiinpanot keskusteluista. Ne ovat todella hyödylliset jälkepäin, kun haluaa tarkistaa, mitä on sovittu. Tällainen dokumentointi on vakuuttavaa ja hyvää evidenssiä. Dokumentointi on ensisijaisesti itseään varten eikä standardeja varten. Välillä tilanne on tuntunut kääntyvän väärinpäin. Kyseisellä tilintarkastajalla oli myös jokaisesta asiakkaasta omat mapit, jolloin tieto pysyy hyvässä järjestyksessä.

Haastatellut olivat sitä mieltä, että toimeksiantokohtaiset laadunvalvontatarkastukset eivät kosketa pk-sektorin tilintarkastajia. Toimistossa täytyisi olla esimerkiksi neljä partneria, jolloin he voisivat tarkastaa toistensa toimeksiantoja. Täyttä varmuutta asiasta ei kuitenkaan ollut, joka kertoo omalta osaltaan standardien ja lakien sekavuudesta. Kukaan ei ollut käyttänyt EQCR:ää koskaan. Siitä oli myös eri mielipiteitä, tarkoitetaanko EQCR:n tarkastajilla toimiston ulkopuolisia vai sisäisiä tarkastajia. Periaatteessa EQCR:n idea toteutuu ainakin pienissä toimistoissa kahden seulan systeemillä, jossa aina joku katsoo toisen tekemät työt.

Yhden miehen tilintarkastustoimistossa ei EQCR onnistu, koska omaa tarkastustaan ei voi uudestaan tarkastaa. Yhden miehen tapauksessa laaduntarkastus tapahtuu työn aikana. ISQC 1 -standardi velvoittaa tilintarkastajia miettimään, miten tällainen toimeksiantokohtainen laadunvalvontatarkastus voitaisiin toteuttaa toimiston kohdalla, vaikkei niitä käytännössä koskaan tehtäisikään. Yhden tilintarkastajan toimistossa samantapainen laadunvalvonta toteutuu puhumalla kollegoiden kanssa asiakkaiden nimiä mainitsematta. Tilintarkastaja voi esimerkiksi pyytää toiselta kommentteja mukautettuun lausuntoon.

Muutama haastateltu arveli, että tulevaisuudessa siihen saatetaan kuitenkin mennä, että laaduntarkastusten lisäksi joku ulkopuolinen tulisi tarkastamaan toimeksiantoja ja antamaan palautetta niistä. Yksi haastatelluista esitti vaihtoehdoksi HTM- tai KHT-yhdistykseen perustettavan laaduntarkastuksen lautakunnan, joka voisi toimia palveleva puhelin-ajatuksella. Tilintarkastaja voisi soittaa yhdistykseen ja pyytää tällaista ”laaduntarkastajaa” tulemaan katsomaan omaa työtään, että onko se standardien mukaan tehty.

8.7 Tilintarkastusalan laadunvalvonnan tulevaisuuden näkymät

TILA:n riippumattomuus valvojana on kysymys, johon haastatelluilla ei ollut yksiselitteistä vastausta. Kysymys koskee sitä, kuinka paljon tilintarkastusala voi itse olla mukana valvomassa ja kuinka paljon valvonnasta täytyisi olla täysin ulkopuolista. Se, että tilintarkastusala on vaikea valvoa tuntematta tilintarkastusta läpikohtaisin, puhuu TILA:n valvonnan puolesta. Jos laadunvalvojana olisi yritysjohtajia, valtion virkamiehiä tai lakimiehiä, niiden näkökulma tilintarkastukseen olisi aivan erilainen ja se synnyttäisi omat ongelmansa. Mutta kun TILA on keskuskauppakamarin alainen, siitä syntyy tietynlainen jäävyys. Täysin riippumattomaksi TILA:a ei siis koeta, mutta tämän hetken olosuhteisiin se kelpaa. Ainakin se näyttää ulkopuolelle paremmalta kuin jos tilintarkastaja tarkastaisi toisen laatua, josta puhutaan termillä peer review.

Haastatellut pitivät professori Edward Anderssonin ehdotusta valvonnan keskittämistä kokonaan TILA:lle yhtenä vaihtoehtona muiden joukossa ilman sen suurempia kannanottoja. Yksi haastatelluista totesi, että jos olisi kokenut saaneensa epäoikeudenmukaista kohtelua valvontaviranomaisilta, tähän kysymykseen voisi olla enemmän mielipiteitä. Esitettiin myös ajatus, että Anderssonilla ei ollut muita vaihtoehtoja valvonnan keskittämiseen kuin TILA. Valvonta olisi pitänyt saada TEM:n alaisuuteen, mutta sinne sitä ei voitu saada. Finanssivalvonta olisi liian iso ja ylimitoitettu järjestelmä tilintarkastuksen laadunvalvontaan, joten sekään vaihtoehto ei saanut enempää kannatusta. Yksi haastatelluista tosin ajatteli, että pörssiyritysten tilintarkastusta Fiva voisi valvoa.

Syksyllä 2010 valmistuva EU-komission tilintarkastusalan selvitys green paper oli sisällöltään haastatelluille aika tuntematon. Useimmilla ei ollut juuri mitään odotuksia selvityksestä. Tunnelma oli enemmän odottava, jossa jälkepäin katsotaan mitä on päätetty. Standardien keskittyminen liikaa isojen yritysten tarkastamiseen oli aihe, josta useimmat olivat huolissaan. EU-komission selvityksestä toivotaan jotain selvennystä näihin asioihin. Pelkona oli kuitenkin, että pk-yrityksiä tarkastavien ääni jää kuulumattomiin ja lausuntoja selvitykseen antavat vain isommat yhteisöt. Vaikka niiden lausunnot ovat hyviä ja laadukkaita, ne eivät kata koko toimialaa ja sen erityispiirteitä.

Yksi haastatelluista arvioi, että green paper johtaa valvonnan tiukentumiseen entisestään. Tason nostaminen itsessään on hyvä asia, mutta ongelmana on se, että kuinka lisääntynyt työaika laskutetaan asiakkailta. Standardien tullessa isot toimistot arvioivat työmäärän lisääntyvän kymmenellä prosentilla. Luku on suhteellisen pieni, koska isoilla tilintarkastusyhteisöillä on ollut jo kymmeniä vuosia omat laatukäsikirjansa, jotka ovat pitäneet tason hyvin korkealla. Pk-sektorilla arvioitiin etukäteen 30 % työmäärän lisäyksestä, joka on todella paljon. Yhden tunnin työstä on nyt käytännössä voinut tulla jopa kahden ja puolen tunnin työ standardeja noudattaessa. Työtehtävien luonne on samalla muuttunut. Aiemmin prikattiin tositteita ja asiakirjoja eli käytiin yksityiskohtaisesti ja manuaalisesti aineistoa lävitse virheitä etsien. Nykyään keskitytään kokonaisuuksiin ja kartoitetaan riskejä. Riskejä voivat olla esimerkiksi luottotappion vaara tai toimeksiannon huono kirjanpito, joka voi johtaa vahingonkorvausjutuun.

HTM- ja KHT-yhdistykset ovat suunnitelleet yhdistymistä. Haastateltujen mukaan monet HTM-tilintarkastajat pitävät yhdistymistä ongelmallisena, koska KHT-tilintarkastajat haluaisivat nostaa tilintarkastusrajoja korkeammalle. Yhdistysten yhdistymisen ei koeta juuri vaikuttavan tilintarkastuksen laadunvalvontaan. Yhdistymissuunnitelmissa on ollut puhetta pk-sektorin jaostosta, jonka jäsenet valvoisivat, kehittäisivät ja koordinoisivat kyseisiä tilintarkastuksia tekevien koulutusta ja laadunvarmistusta. Tällä hetkellä, kun käytössä on vain yhdenlaisia työkirjoja, joita on sovellettu, jatkossa käyttöön tulisi luultavasti kahdenlaisia työkirjoja eli omat isoille ja pienille toimistoille. Yhdistymisessä ei nähdä mitään, mikä ainakaan pudottaisi laadunvalvonnan tasoa. Toimintoja yhdistäessä tehokkuuden tulisi kasvaa. Vaikutukset näkyisivät pääasiassa tilintarkastustutkinnoissa ja tarkastusrajoissa. Pk-tilintarkastajat pelkäävät yhdistymisen lopettavan heidän työnsä, jos silloin mennään mukaan EU:n linjaan ja tarkastusrajat nostettaisiin korkealle.

9 Tutkimuksen luotettavuus

Reliabiliteetilla tarkoitetaan tutkimustulosten toistettavuutta eli kuinka samankaltaisia tuloksia saataisiin, jos joku muu tekisi täysin samanlaisen tutkimuksen. Validiteetilla tarkoitetaan

sitä, että onko tutkimuksessa tutkittu juuri sitä, mistä teoriassa on puhuttu. Molemmat termit siis ovat kytköksissä tutkimuksen luotettavuuteen. Ovatko tutkimuksen tulokset tosia ja päteviä vai sattumaa tai virheellistä? Nämä termit on kyseenalaistettu laadullisen tutkimuksen piirissä, sillä ne mielletään lähinnä määrällisen tutkimuksen sanastoksi. Monet laadullisen tutkimuksen oppaat ovat ehdottaneet kyseisten termien hylkäämistä. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 136-137.)

On mielekkäämpää olla ajattelemta näitä termejä, niin kuin tutkimuskirjallisuudessa ehdotetaan, ja keskittyä miettimään mikä tekee tutkimuksesta luotettavan. Tutkimuksessa haetaan vastausta kysymykseen, miten tilintarkastuksen laadunvalvonta toteutuu käytännössä. Laadunvalvonnasta, tilintarkastuksesta, laeista, standardeista ja kaikesta aiheeseen kytkeytyvästä olen etsinyt ja esittänyt kattavat teoriat, joiden lähteitä voidaan pitää luotettavina. Lähteinä ovat olleet itse tilintarkastusjärjestöt, ammattikirjallisuus ja -lehdet, sekä valvontaviranomaiset, joten kaikkea sieltä saatua informaatiota voidaan pitää totuudenmukaisena. Itse tutkimuksen kysymystenasettelu ja sisältö perustuu suoraan tälle teorialle, jonka myötä tutkimus antaa vastauksen tutkimuskysymykseen.

Tutkimukseen osallistui viisi tilintarkastajaa, jotka ovat kaikki toimineet alalla vuosikymmeniä. Heidän työkokemuksen perusteella voidaan olettaa, että heillä on kaikki tarvittavat tiedot ja taidot toteuttaa tilintarkastusta asianmukaisella tavalla. Tämä johtaa siihen, että haastatteluista saamani tiedot edustavat varmasti totuutta laadunvalvonnan käytännön toteutumisesta. Joistakin asioista haastatellut olivat hyvin yksimielisiä, mutta monissa asioissa löytyi eri mielipiteitä joka osoittaa, että tilintarkastuksen kenttä ei ole aivan yhtenäinen. Tutkimustuloksia ei voida yleistää koko tilintarkastajien ammattikuntaan, vaan tässä on esitetty viiden ammattilaisen mielipiteet tilintarkastuksen laadunvalvonnan tilasta. Tuloksien voidaan kuitenkin ajatella jossain määrin näyttävän suuntaa ja edustavan pk-sektorin tilintarkastajia.

10 Yhteenveto

Laadun merkitys tilintarkastuksessa on korostunut ja kasvanut viime aikoina. Laatu ja sen uskottavuus ja luotettavuus ovat tärkeitä asioita tilintarkastuksen profiilille. Haastattelemani tilintarkastajat olivat hyvin perillä ajankohtaisista asioista ja heillä oli vahvoja mielipiteitä monesta asiasta. Heidän mielestä opinnäytetyöni aihe on tärkeä. Tiedotusvälineistä saatu informaatio tilintarkastuksen laadunvalvonnasta on hyvin yksipuoleista. Sitä tietoa antavat eri viranomaiset tiedotteissaan ja lehtihaastatteluissa. Tietenkin myös tilintarkastajien ääntä kuullaan näistä lähteistä, mutta käytännön laadunvalvonnan toteutuminen pk-sektorilla jää varjoon. Halusin selvittää, kuinka tilintarkastajien työtä valvotaan ja miten he itse varmistavat sen laatua. Selvitin lisäksi, miten haastateltavat ovat kokeneet säätelyn ja valvonnan.

Tilintarkastajien ammattikunta on suhteellisen pieni, mutta epäyhtenäinen joukko. Toimialan sisällä on paljon mielipiteitä, joka kävi ilmi haastatellessani tilintarkastajia. Harvoin kysymyksiin vastattiin täysin yksimielisesti ja useimmiten vastauksissa oli näkemys- tai tulkinta-eroja. Tällainen vaihtelevuus lisäsi mielenkiintoa ja osoitti omalta osaltaan kuinka kovassa myllerryksessä toimiala on viime vuosina ollut. Muutos laadunvalvonnan lisääntymiseen alkoi tilintarkastusdirektiivistä EU:n vaatiessa parempaa laadunvalvontaa sekä yhtenäistä kansainvälistä linjaa. Tilintarkastajilla ei ole ollut muuta vaihtoehtoa kuin sopeutua kasvaneisiin vaatimuksiin.

Periaatteessa uuden tilintarkastuslain mukainen laadunvalvonnan järjestelmä koettiin hyväksi asiaksi ja sitä osattiin odottaa. TILA:n rooli riippumattomana laadunvalvojana on herättänyt kuitenkin paljon keskustelua. Vaikka haastatellut pitivät TILA:a ja muita hyvinä valvojina, heillä oli kuitenkin mielipiteensä, kenen kuuluisi valvontaa hoitaa. Yksi haastatelluista halusi siirtää valvontaa Finanssivalvonnalle ja toinen ei missään nimessä olisi hyväksynyt Fiva:n valvontaa. Useat mainitsivat, että varsinkin ulkomailla on ihmetelty Suomen järjestelyä. Paine kansainvälisiltä tahoilta on tuntunut kasvavan jatkuvasti.

Tilintarkastuksella on pitkät juuret ja suurin osa haastatelluista on toiminut alalla kymmeniä vuosia. He ovat nähneet tilintarkastuksen kehityskaaren ja pystyivät siten ottamaan vastauksissaan huomioon kokonaiskuvan pienten ilmiöiden sijaan. Kaiken kaikkiaan tilintarkastus on professiona kehittynyt huikaisesti viimeisen parinkymmenen vuoden aikana. Parannusta on tapahtunut kaikilla osa-alueilla. Tilintarkastus on muuttunut teknistymisen ja kehittyneempien työkalujen myötä erilaiseksi. Ennen työ oli hyvin manuaalista ja yksityiskohtaista tarkastamista, nykyään keskitytään kokonaisuuksiin ja pistokokeilla varmistetaan laajojen aineistojen sisällön oikeellisuudesta.

Haastatellut tilintarkastajat olivat vakuuttuneita siitä, että laatu on keskeinen osa tilintarkastusta ja ilman kunnollista omaa ja ulkopuolista laadunvalvontaa tehtävässä ei voi menestyä. Tilintarkastajien oman edun mukaista on tehdä laadukasta työtä. Laadun merkitys on selvästi noussut viime vuosina. Oman työn laatua ylläpidetään kouluttautumalla jatkuvasti ja keskustelemalla kollegoiden kanssa. Tilintarkastajille järjestetään paljon koulutusta, joka on tarpeen, että pysyy muutoksissa mukana. Kirjallista materiaalia täytyy olla paljon, jotta kaikki tarpeellinen tieto on aina saatavilla. Julkaisukokoelmia täytyy jatkuvasti päivittää, kun uusia muutoksia standardeihin ja muuhun sääntelyyn tulee jatkuvasti.

Haastatelluista muutamat olivat sitä mieltä, että KHT-yhdistyksellä ei ole paljoa annettavaa pk-sektorin tilintarkastajille. He olivat sitä mieltä, että KHT-yhdistys on keskittynyt liiaksi pörssiyritysten tilintarkastukseen ja toimii Big Four -yhteisöjen ehdoilla. Näiden kansainvälis-

ten suuryhteisöjen maailma on hyvin kaukana pk-sektorin tilintarkastuksesta. Tämän johdosta KHT-yhdistyksen järjestämä koulutus ja yhdistyksen puolelta tuleva materiaali soveltuu huomattavasti paremmin käytettäväksi pk-sektorilla. HTM-yhdistys tarjoaa monien mielestä paremman tuen ja koulutuksen kyseisen sektorin tilintarkastajille. KHT-yhdistyksen merkitys on kuitenkin suuri, koska sen kautta julkaistaan suurin osa tilintarkastusalan keskeisestä kirjallisuudesta ja se on pitkään ollut luomassa hyvää tilintarkastustapaa.

Tilintarkastajien hyväksymisvaatimukset ovat suhteellisen korkeita ja tutkintoon pyrkivällä täytyy olla todella laaja tietämys tilintarkastuksesta ja taloushallinnosta. Hyväksymisvaatimusten arvioitiin olevan riittävän korkealla ja ammattikorkeakoulun olevan sopiva pohja HTM-tilintarkastajaksi pyrkivälle. Hyväksymisvaatimukset eivät takaa uusien alalle tulevien tilintarkastajien työn laatua, mutta ne ovat hyvä perusta menestykselle uralle.

Tilintarkastamisen laatu ja sen valvonta koostuu monesta eri osatekiästä. Jokaisen tilintarkastajan täytyy valvoa oman työnsä laatua, joka on sisäistä valvontaa. Nykyisin jokaisella täytyy olla laadunvarmistusjärjestelmä, joka perustuu standardeihin. Standardien kautta rakennetaan tarvittavat työpapereiden mallit ja laadunvalvontakäsikirjat. Lisäksi standardit määrittelevät toimintaperiaatteet ja menettelytavat, joilla korkea laatu varmistetaan. Ulkoinen valvonta katsoo laaduntarkastuksissaan, että näitä sisäisen valvonnan vaatimuksia on noudatettu. Laaduntarkastajat keskittyvät laatukäsikirjaan ja ottavat lisäksi tarkastelun alle toimintatapoja. Tilintarkastajien ammattitaidon säilymistä mittavien valvontatietoilmoitusten merkitys koettiin vähäiseksi. Niiden ajateltiin olevan hyödyllisiä lähinnä tilastollisella tasolla.

Kukaan haastatelluista ei ollut osallistunut vielä TILA:n laaduntarkastukseen. Kaikki olivat kokeneet aiemmat yhdistysten järjestämät laaduntarkastukset positiivisina. He näkivät tarkastukset konsultoivina ja niiden avulla pystyttiin kehittämään omia toimintatapoja parempaan suuntaan. Tilintarkastajat toivoivat, että laaduntarkastukset säilyisivät konsultoivina jatkossa. Tulevien laaduntarkastusten tuloksia odotettiin jännityksellä ja mielenkiinnolla. Laaduntarkastuksilla arvioitiin olevan laatua parantava vaikutus. Kaikki tietävät, mitä heiltä vaaditaan ja, että puutteet tulevat esiin laaduntarkastuksissa. Tarkastukset hakevat vielä kuitenkin suuntaansa, eikä niistä ole vielä saatu kaikkea hyötyä irti. Järjestelmää kehitetään tuloksien ja palautteen perusteella. Jatkossa saatetaan miettiä, onko laaduntarkastusten kolmen ja kuuden vuoden sykli tarpeeksi lyhyet laadunvarmistuksen kannalta.

Laaduntarkastusten lisäksi ulkopuolinen laadunvalvonta ei vaikuta paljoa jokapäiväisessä työssä. Ne tilintarkastajat, joiden toimistot kuuluivat johonkin kansainväliseen ketjuun, kertoivat, että näillä tahoilla on omat laadunvalvontansa ja -tarkastuksensa. Tällaisessa tapauksessa valvontaa on huomattavasti enemmän. Valvontaviranomaiset vaikuttavat tilintarkastajiin tiedotteilla ja kannanotoilla. Tilintarkastajat seuraavat tarkasti näitä tiedotuskanavia, jolloin

saadaan tietää, miten esimerkiksi jokin tietty ongelma tulisi ratkaista. Viranomaiset tiedottavat myös rangaistustoimenpiteistä ja mistä syystä niihin on menty. Tätä kautta ammattikunta näkee virheelliset toimintatavat ja voi korjata omaa työskentelyään.

Standardien merkitys laadunvalvonnassa on keskeinen. Jokaisen tilintarkastajan tulee käytännössä saattaa työpaperinsa ja toimintansa niiden mukaiseksi vuoden 2010 loppuun mennessä. Standardien tuleminen on pääsääntöisesti nähty lisäävän työmäärää ja dokumentointia. Pk-sektorilla säännösten soveltaminen omaan työhön on aiheuttanut paljon haasteita. Varsinkin yksin toimivien tilintarkastajien mielestä standardit eivät kunnolla istu heidän työhönsä, koska ne ovat samoja standardeja, joita suuret yhteisöt käyttävät. Vaikka standardeista on annettu soveltamisohjeita, ne tuntuvat hyvin kaukaisilta käytännön työssä.

Ensimmäisellä laaduntarkastuskierroksella moni tilintarkastaja voi saada lopputuloksena paljon kehitettävää. Yksittäiset tilintarkastajat tekevät työnsä laadukkaasti ja lakien mukaan, mutta he ovat tottuneet tekemään työtä pitkän kokemuksen myötä ja keinoin, jotka on havaittu parhaiksi. Nykyään jokaisen pitäisi kuitenkin liittää eri standardien kohdat omaan työhönsä ja dokumentoinnin täytyy olla laadunvalvontakäsikirjan mukaista. Esimerkiksi johdon vahvistuskirjeiden ja toimeksiannon vahvistusten lähettämisessä pk-sektorin tilintarkastajilla riittää parannettavaa sillä kirjeitä ei ole kovin innokkaasti lähetetty.

Vaikka ISQC 1 -laadunvalvontastandardi on vasta tullut käyttöön, sen eri osa-alueita on jokainen tunnollinen ja ammattitaitoinen tilintarkastaja jo ennestäänkin noudattanut. Standardi antaa ohjeet tilintarkastajille laadunvalvontakäsikirjan tekemisestä ja muista laadunvalvonnan kannalta tärkeistä dokumenteista. Siitä huolimatta, että laatu olisi tilintarkastuksessa kohdallaan, voi saada moitteita, jos sen dokumentointi ei ole standardin mukaista. Standardien sanasto on hyvin monimutkaista ja niiden tulkitseminen on kohtalaisen vaikeaa. Sen takia oli välillä vaikea ymmärtää haastateltujen vastauksia, kun he puhuivat samoista asioista eri nimillä. Haastatellut myös myönsivät, että he eivät aina itsekään tiedä, mistä joissain kohdissa on kysymys, vaikka asiasta olisi keskusteltu useamman kollegankin kanssa.

Suomessa on vielä paljon tehtävää laadunvarmistuksen saamiseksi kansainvälisten vaatimusten mukaiseksi. EU-komissio päättää syksyn kokouksessaan tilintarkastusalan linjauksista, josta haastatelluilla ei ollut odotuksia. Tilintarkastajat kuitenkin pelkäävät, että sääntely ja valvonta vain lisääntyvät tulevaisuudessa. Valvonnan koetaan olevan tällä hetkellä aivan hyvin riittävää ja vaikka sitä onkin pienen tilintarkastustoimiston näkökulmasta paljon, se koetaan tarpeelliseksi. Kansallisesti tilintarkastusalaan voi vaikuttaa lähiaikoina mahdollinen KHT- ja HTM-yhdistysten yhdistyminen ja professori Edward Anderssonin selvitys. Molempien vaikutukset koskettavat pääasiassa tilintarkastusyhteisöjen ulkopuolista laadunvalvontaa.

Haastatellut pk-sektorin tilintarkastajat olivat huolissaan mahdollisesta tilintarkastusrajojen nostamisesta, joka tarkoittaa sitä rajaa, jolloin yrityksen on tilintarkastuslain mukaan valittava tilintarkastaja. Asia on noussut pinnalle kansainvälistymisen myötä ja koskettaa isoa joukkoa tilintarkastajia, joiden työt pahimmillaan loppuisivat. Myös tiukentunut sääntely on kansainvälistymisen seurausta ja koko tilintarkastaminen on käymässä tätä muutosta lävitse. Pk-sektorilla koetaan, että tilintarkastusstandardit on tehty ajatellen liiaksi isoja tilintarkastusyhteisöjä, jotka tarkastavat pääasiassa pörssiyrityksiä. Vaikka kaikki haluavat tehdä laadukasta työtä, pienten tilintarkastustoimistojen on vaikea soveltaa käyttöönsä EU:n mukaisia standardeja.

11 Johtopäätökset

Kokonaisuutena tilintarkastuksen laadunvalvonta on käytännössä hyvin korkeatasoista. Kun suhteutetaan laadunvalvonnan tarve tilintarkastustoimiston kokoon, kaikkien osaaminen on tarvittavalla tasolla. Toimistojen välillä on eroja toimintatavoissa, menetelmissä ja mielipiteissä, mutta ne kaikki kykenevät tekemään työnsä laadukkaasti. Kysyttäessä onko työ tehty standardien mukaan, vastaukset ovat vaihtelevia. Kaikilta löytyy parannettavaa standardien noudattamisessa, joiden sisällyttäminen työhön on vasta aluillaan.

Laadunvarmistus on pitkälle perustyön sisälle integroitunutta. Vuosikymmeniä alalla toimineet tilintarkastajat eivät ole erottaneet laadunvalvontaa erikseen kokonaisuudesta. Haastatelluilla riittää työtä saada dokumentointi standardien mukaiseksi. Tulevat laaduntarkastukset kertovat tilintarkastajille millä tasolla heidän laadunvarmistus on. Uskon, että tätä kautta tilintarkastuksen taso tulee nousemaan, kunhan laadunvalvonta ei muutu tilintarkastuksen ensisijaiseksi tarkoitukseksi. Itseäni jäi kuitenkin mietityttämään koko ulkoisen laadunvalvontajärjestelmän todellinen riippumattomuus ja uskottavuus. Jossain vaiheessa valvonta saattaa siirtyä pois TILA:n ja TIVO:jen käsistä.

Omasta mielestäni opinnäytetyö antaa hyvän kuvan tilintarkastuksen laadunvalvonnan toteutumisesta. Se vastaa kysymykseen, millaista laadunvalvonta on käytännössä, kun puhutaan sekä tilintarkastustoimiston sisäisestä valvonnasta, että ulkoisesta valvonnasta. Yleisistä lähteistä saamani tiedon perusteella oletin tilintarkastajien osaavan standardit ulkoa. Tämä ajatus kuitenkin katosi haastattelujen myötä. Kukaan ei osaa lakeja ja standardeja ulkoa, vaikka niiden noudattamista vaaditaankin. Tärkeintä on olla perillä kokonaisuuksista ja loput voi tarvittaessa tarkistaa kirjoista tai kollegoilta. Pk-sektorin tilintarkastus eroaa Big Four -yhteisöjen tilintarkastuksesta. Tämän opinnäytetyön perusteella ei pysty vetämään johtopäätöksiä yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajien laadunvalvonnasta.

Tilintarkastajat kokevat, että ulkoinen ja sisäinen laadunvalvonta ovat keskeisiä tilintarkastusalalla. Tilintarkastajille on tarjolla tarpeeksi laadukasta koulutusta, jotta heillä on viimeisin tieto käytössään. Koulutuksesta ja työkokemuksesta huolimatta tilintarkastajilta vaaditaan paljon enemmän jatkossa ja varsinkin standardien kirjaimellinen noudattaminen tuntuu mahdottomalta. Työmäärä on uusien määräysten myötä kasvanut, mutta siitä, onko laatu samassa suhteessa kasvanut, ei oltu varmoja. Tutkimustulosteni pohjalta olen sitä mieltä, että menestyksekkään laadunvalvonnan ylläpitämiseksi on pk-sektorin tilintarkastajien tarpeet otettava huomioon kehitystoimissa. Jos tulevaisuudessa mennään syvemmälle kansainvälisiin virtauksiin, tilanne saattaa riistäytyä käsistä.

Opinnäytetyöprosessi on ollut hyvin pitkä ja vaatinut lukemattomia työtunteja. Lopputulos on mielestäni onnistunut. Vaikka en pysynyt omassa aikataulussani, jonka olin asettanut työn eri vaiheille, sain työn silti tehtyä asettamaani valmistumispäivään mennessä. Tilintarkastus oli haastava aihe ja siihen perehtyminen vei aikaa. Teoriaa oli paljon tarjolla, josta etsin oleellisen tiedon. Teoriasta hankkimieni tietojen pohjalta onnistuin saamaan haastateltavilta tarpeelliset tiedot laadukkaan tutkimuksen aikaansaamiseksi. Opinnäytetyön tulokset olivat mielenkiintoisia ja niistä löytyi yllättäviäkin vastauksia. En saanut yhtään laaduntarkastuksessa ollutta tilintarkastajaa haastateltavaksi. Kokemus laaduntarkastuksesta olisi lisännyt tutkimustuloksiin tietoa julkisen laadunvalvonnan toteutumisesta, joka olisi ollut mielenkiintoista. Tilintarkastuksen laatu ja sen valvonta tulevat varmasti tulevaisuudessakin olemaan esillä. Jatkotutkimuksia voitaisiin tehdä siitä, ovatko laaduntarkastukset parantaneet laatua tai miten kansainvälisten tilintarkastusstandardien muuttuminen velvoittaviksi on vaikuttanut toimialaan.

Lähteet

Kirjalliset lähteet

Alakare, S., Koskinen, H.T., Reinikainen, M., Sedig, R. & Simola, A-M. 2008. Uusi tilintarkastuslaki - Säännöksistä käytäntöön. Keuruu: Otavan kirjapaino.

Asunto-osakeyhtiölaki 22.12.2009/1599.

Halonen, K. & Steiner, M-L. 2010. Tilintarkastusprosessi käytännössä. Helsinki: WSOYpro.

Heiskanen, J., Kihn, L-A. & Näsi, S. (toim.). 2009. Näkökulmia laskentatoimeen ja tilintarkastukseen. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print.

Hertsu, A. 2010. Yletön säätely pelottaa tilintarkastusalaa. Kauppalehti 29.6.2010, 6.

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2007. Tutki ja kirjoita. 13., osin uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Horsmanheimo, P. 2010. Tilintarkastuksen laadusta pidettävä tiukasti kiinni. Kauppalehti 30.8.2010, 14.

IFAC, KHT-yhdistyksen tekemä käänös. 2010b. Kansainväliset tilintarkastus- ja laadunvalvontastandardit 2009. Helsinki: KHT-Media Oy.

Katz, J. & Niemi, L. 2009. TILA hyvän tilintarkastustavan tulkitusajana. Tilintarkastus - Revision 3/2009, 46-49.

Komission suositus lakisäätöisen tilintarkastuksen laadunvarmistuksen vähimmäisvaatimuksista Euroopan Unionissa 2001/256/EY.

Korkeamäki, A-M. 2008. Tilintarkastuksen perusteet. Helsinki: WSOY.

Lecklin, O. 2006. Laatu yrityksen menestystekijänä. 5. painos. Helsinki: Talentum.

Lähdekorpi, S. 2010. Onko laadunvalvontajärjestelmänne riittävällä tasolla? Tilintarkastuslehti 2/2010, 53-55.

Myers, M. D. 2008. Qualitative research in business & management. Thousand Oaks, CA: Sage.

Sviili, T. 2009a. Pääkirjoitus: Uusia tuulia tilintarkastuksen ohjauksessa. Tilintarkastus - Revision 2/2009, 5.

Sviili, T. 2009b. Tilintarkastajien laadunvarmistus uusille urille. Tilintarkastus - Revision 2/2009, 46-49.

Sviili, T. 2009c. Tilintarkastajille yhteinen perustutkinto ja valvoja. Tilintarkastus - Revision 6/2009, 35.

Tilintarkastus. 2010. Laadunvalvonnan painopiste tilintarkastusevidenssiin pienten yritysten tarkastuksissa. Tilintarkastus-lehti 2/2010, 56-57.

Tilintarkastuslaki 13.4.2007/459.

Tomperi, S. 2009. Tilintarkastus - Normeista käytäntöön. Helsinki: Edita.

Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. 5., uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Valtioneuvoston asetus tilintarkastuksesta 735/2007.

Sähköiset lähteet

Deloitte avoimuusraporttiFY10. 2010. Avoimuusraportti tilikaudelta 1.6.2009-31.5.2010. Viitattu 6.8.2010.

<http://www.deloitte.com/assets/Dcom-Finland/Local%20Assets/Documents/Deloitte-AvoimuusraporttiFY10.pdf>

Helsingin Sanomat. 2010. Pienille yhtiöille toiminnantarkastaja. Viitattu 7.12.2010.

<http://www.hs.fi/omaelama/artikkeli/Pienille+yhti%C3%B6ille+toiminnantarkastaja/1135258308815>

Helsingin seudun kauppakamari. 2010. Tilintarkastusvaliokunta: Työsuunnitelma vuodelle 2010. Viitattu 9.7.2010. <http://www.helsinki.chamber.fi/index.phtml?s=243>

HTM-tilintarkastajat ry 2010a. Koulutus / HTM-Info Oy. Viitattu 25.5.2010.

<http://www.htm.fi/koulutus>

HTM-tilintarkastajat ry. 2010b. Tilintarkastajan valinta. Viitattu 25.5.2010.

http://www.htm.fi/tilintarkastajan_valinta

HTM-tilintarkastajat ry. 2010c. Valvonta. Viitattu 25.5.2010.

<http://www.htm.fi/valvonta/laadunvalvonta>

IAASB. 2010. International Auditing and Assurance Standards Board. Viitattu 26.5.2010.

<http://www.ifac.org/IAASB/>

IFAC. 2010a. About IFAC. Viitattu 26.5.2010.

<http://www.ifac.org/About/>

Keskuskauppakamari. 2010. Laadunvarmistuksen valvonta. Viitattu 4.8.2010.

<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Laadunvarmistus>

Keskuskauppakamari FAQ. 2010. Usein esitettyjä kysymyksiä tilintarkastuksesta. Viitattu 24.5.2010.

<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Useinkysyttya>

Keskuskauppakamarin tiedotteet. 2009. Tilintarkastajien valvontaa tehostetaan: Painopiste yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajissa. Viitattu 24.5.2010.

<http://www.keskuskauppakamari.fi/Media/Tiedotteet/Tilintarkastajien-valvontaa-tehostetaan-Painopiste-yleisen-edun-kannalta-merkittävien-yhteisöjen-tilintarkastajissa>

Keskuskauppakamarin tiedotteet. 2010. Laaduntarkastukset aloitettiin syksyllä 2009: 88 tilintarkastajan työn laatua tarkastettu. Viitattu 24.5.2010.

<http://www.keskuskauppakamari.fi/Media/Tiedotteet/88-tilintarkastajan-tyon-laatua-tarkastettu>

Keskuskauppakamarin tilintarkastuslautakunta, laadunvarmistustyöryhmä. 2008. Tilintarkastuksen laadunvarmistuksen valvonnan järjestäminen. Viitattu 24.5.2010.

<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Kehittaminen-ja-kv-asiat/Selvitykset-ja-raportit>

KHT-yhdistys. 2008. Kansainväliset yhteydet. Viitattu 26.5.2010.

http://www.kht.fi/yhdistys/esittely/kansainvalinen_toiminta.html

KHT-yhdistys. 2009a. KHT-yhdistyksen esittely. Viitattu 25.5.2010.
<http://www.kht.fi/yhdistys/esittely/>

KHT-yhdistys. 2009b. Laadunvalvonta. Viitattu 3.8.2010.
<http://www.kht.fi/yhdistys/esittely/laadunvalvonta/>

KPMG. 2010a. Tilintarkastusdirektiivin ja -lain uudistaminen. Viitattu 27.5.2010.
<http://www.kpmg.fi/page.aspx?Section=90&Item=3207>

KPMG. 2010b. Laadunvalvonta ja sen toimivuus. Viitattu 2.8.2010.
<http://www.kpmg.fi/page.aspx?Section=1893>

Rantanen, E. 2009. Jippii, tyrmässä tavataan. Viitattu 24.5.2010.
<http://www.talouselama.fi/uutiset/article292879.ece>

Taloussanomat. 2009. Tilintarkastajien valvontaa tehostetaan. Viitattu 24.5.2010.
<http://www.taloussanomat.fi/yritykset/2009/05/13/tilintarkastajien-valvontaa-tehostetaan/200912083/12>

TILA:n strategia vuosille 2010-2013. 2009. Viitattu 13.10.2010.
<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/TILAn-toiminta/TILAn-toiminta>

TILA:n työsuunnitelma vuodelle 2010. 2010. Viitattu 13.10.2010.
<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/TILAn-toiminta/TILAn-toiminta>

Tilintarkastus. 2/2009. Viitattu 13.10.2010.
<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Tiedotteet>

Tilintarkastustiedote. 4/2009. Viitattu 13.8.2010
<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Tiedotteet>

Tilintarkastustiedote. 2/2010. Viitattu 16.8.2010.
<http://www.keskuskauppakamari.fi/Palvelut/Asiantuntijapalvelut/Tilintarkastus/Tiedotteet>

Työ- ja elinkeinoministeriö. 2010. Tilintarkastajajärjestelmän uudistaminen. Viitattu 27.5.2010. http://www.tem.fi/?93586_m=96072&s=2584

Valtiovarainministeriö. 2010. Julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuslautakunta. Viitattu 9.7.2010.
http://www.vm.fi/vm/fi/09_valtionalous/04_raportointi_ja_valvonta/jhtt_lautakunta/index.jsp

Patentti ja rekisterihallitus. 2010. Asunto-osakeyhtiölakia soveltavien yhtiöiden tilintarkastajan ja toiminnantarkastajan valinta. Viitattu 13.10.2010.
<http://www.prh.fi/fi/kaupparekisteri/useinkysytyt/uusitilintarkastuslaki/asuntoosakeyhtiot.html>

Julkaisemattomat lähteet

Ekholm, R. 2010. Haastattelu 30.8.2010. Audit Polar Oy. Helsinki.

Haapasaari, T. 2010. Haastattelu 1.9.2010. Tilintarkastustrio Oy. Helsinki.

Kivistö, A. 2010. Haastattelu 1.9.2010. HTM-tilintarkastaja Arto Kivistö. Jokela.

Korkeamäki, A-M. 2010. Haastattelu 9.9.2010. Tilintarkastustoimisto Korkeamäki Oy. Vantaa.

Silvo, J. 2010. Haastattelu 7.9.2010. Aaltonen & Co Ky. Helsinki.

Liitteet

Liite 1. Saatekirje haastatteluun osallistuneille tilintarkastajille

Saate haastatteluun kutsutuille.

Hei,

Olen Keravan Laurea-ammattikorkeakoulun opiskelija. Teen opinnäytetyötä aiheesta ”Tilintarkastuksen laadunvalvonnan toteutuminen”. Teidät on kutsuttu haastatteluun kertomaan käytännön kokemuksia ja näkemyksiänne kyseiseen teemaan liittyen. Laureaan tehdyt opinnäytetyöt julkaistaan Ammattikorkeakoulujen verkkokirjastossa, Theseuksessa (www.theseus.fi). Valmis opinnäytetyö on kokonaisuudessaan luettavissa tietokannassa mar-ras-joulukuussa 2010.

Tilintarkastajien valvontaa on kiristetty ja heiltä vaaditaan koko ajan enemmän. Selvitän työssäni kuinka tilintarkastajat kokevat valvonnan (niin sisäisen kuin ulkoisenkin) ja miten sen lisääntyminen on näkynyt heidän työssään. Tarkoituksena on synnyttää tietoa siitä, että toimiiko valvonta, miten sitä voi tehostaa ja mihin resursseja tulisi suunnata. Haastattelussa kiinnitetään huomiota seuraaviin aihe-alueisiin: laadunvarmistus, laadunvarmistuksen valvonta, valvontaviranomaisten rooli valvonnassa, laadunvarmistusjärjestelmät, ISA-standardit (ISA 220) ja ISQC 1 -standardi sekä laadunvalvonnan tulevaisuus/kehittäminen.

Haastattelussa käytetään apuna nauhuria jos se teille sopii. Haastattelumateriaalia ei käytetä muussa yhteydessä ja se hävitetään kun opinnäytetyö on valmis. Teidän nimenne esiintyy opinnäytetyössä vain luvallanne. Voitte luottaa siihen, että antamanne tiedot käsitellään asianmukaisesti ja julkaistut tekstit ovat totuudenmukaisia. Haastatteluun on hyvä varata aikaa n. 30-45 minuuttia.

Liite 2. Haastattelurunko

HAASTATTELURUNKO

AIHE: TILINTARKASTUKSEN LAADUNVALVONNAN TOTEUTUMINEN

HAASTATELTAVA TILINTARKASTAJA:

TILINTARKASTUSYHTEISÖN NIMI:

HENKILÖSTÖÄ:

PÄIVÄMÄÄRÄ:

AIKA:

KYSYMYKSET:

Yleiset tiedot

Kuinka pitkään olette toimineet alalla?

Millaisia asiakkaita teillä on? Onko yleisen edun kannalta merkittäviä yhteisöjä?

Mihin suuntaan uusi tilintarkastuslaki mielestänne vei alaa?

Miten tärkeäksi koette korkean laadun ylläpidon ja sen valvonnan tilintarkastusalalla?

Oletteko kouluttautuneet laadunvalvonta-asioissa (esim. KHT-yhdistyksen järjestämänä) vai itse päivittänyt tiedot lainsäädännön, standardien ja suositusten perusteella?

Takaavatko tilintarkastajien hyväksymisvaatimukset työn laadun?

Oletteko itse toimineet laaduntarkastustehtävissä tai asiantuntijana laaduntarkastuksissa?

Onko tilintarkastajalla nykyisin liian suuri vastuu verrattuna siihen, että vahingonkorvausvastuuta ei ole rajattu?

Milloin olette viimeksi toimittaneet valvontatietoilmoituksen? Mitä se piti sisällään?

Mittaako valvontatietoilmoitus mielestänne hyvin ammattitaidon säilymistä?

Laadunvarmistus

Millaista teidän sisäinen laadunvarmistuksenne on?

Onko teillä käytössä jokin laadunvarmistusjärjestelmä?

Laadunvarmistuksen valvonta

Onko teille tehty TILA:n suorittama laadunvalvonta-tarkistus?

Jos on, millaisena koitte prosessin ja millainen lopputulos oli?

Jos ei, oletteko joskus aiemmin olleet laaduntarkastuksen kohteena?

Miten muuten ulkopuolinen laadunvalvonta näkyy tilintarkastajien työssä?

Mitä mieltä olette laadunvarmistuksen valvonnan siirtymisestä viranomaisten tehtäväksi?

Millainen KHT- ja HTM-yhdistysten rooli on nykyään korkean laadun takaamisessa?

Ovatko tilintarkastajien laadunvarmistuksen tiedot ja taidot saatu siirrettyä valvontaviranomaisille?

Koetteko, että TILA:n laadunvarmistuksessa on tarpeeksi erityisosaamista esim. IFRS asioissa ja muissa erityisasiassa?

Entä koetteko, että valvontaviranomaisilla on tarpeeksi resursseja valvontaan?

Millainen ulkopuolinen valvonta olisi teidän mielestä riittävää ja tehokasta?

Millaista TILA:n laadunvarmistusasioista tiedottaminen on ollut?

ISA-standardit

Kuinka työlästä ISA-standardien tarkka noudattaminen on?

Onko tilintarkastukseen käytettävä aika pidentynyt ISA-standardien käyttöönoton myötä?

Selkeyttikö IFAC:n Clarity-projekti ISA-standardien ymmärtämistä ja noudattamista?

Mitä mieltä olette ISA-standardien muuttumisesta tilintarkastuslain tarkoittamiksi kansainvälisiksi tilintarkastusstandardeiksi ja sitä myötä velvoittaviksi?

Miten teillä sovelletaan ISA 220 tilintarkastuksen laadunvalvontastandardin mukaisia toimiesiantokohtaisia laadunvalvontamenettelyjä?

ISQC 1 laadunvalvontastandardi

Onko ISQC1-standardin käyttöönotossa ollut ongelmia? Millaisia?

Oletteko käyttäneet ISQC1-standardin pk-tilintarkastajille tarkoitettua soveltamisohjetta (Implementation Guide: Guide to Quality Control for Small- and Medium-Sized Practises)?

Auttoiko soveltamisohje ISQC1-standardin käyttöönotossa?

Käytättekö IFAC:n soveltamisohjeen liitteinä olevia työpaperimalleja tai HTM-yhdistyksen laadunvalvontakäsikirjamallia hyväksenne laadunvalvonnassa?

Millaisia mallit ovat ja millaista niitä on käyttää?

Voisittekö kuvailla miten toteutatte ISQC 1-standardin mukaisen laadunvalvontajärjestelmän seitsemän osa-alueita? (toimintaperiaatteet ja menettelytavat)

- Johdon vastuu laadusta tilintarkastusyhteisössä

- Relevantit eettiset vaatimukset
- Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen
- Henkilöresurssit
- Toimeksiannon suorittaminen
- Seuranta (erityisesti toimeksiantokohtainen laadunvalvontatarkastus EQCR ja laadunvalvontajärjestelmän seuranta?)
- Dokumentointi

Tilintarkastusalan laadunvalvonnan tulevaisuuden näkymät

Onko TILA mielestänne riippumaton valvoja (vai olisiko esimerkiksi Finanssivalvonta tai työ- ja elinkeinoministeriö parempi)?

Työ- ja elinkeinoministeriön selvityksessä (Edward Andersson) ehdotetaan valvonnan keskitämistä kokonaan TILA:lle, jotta valvonta olisi yhdenmukaisempaa. Mitä mieltä olette tästä?

Millaisia laadunvalvontaan liittyviä tuloksia odotatte EU-komission syksyllä valmistuvasta tilintarkastusalan selvityksestä green paper?

Jos KHT- ja HTM-tilintarkastajien yhdistykset yhdistyvät ensi vuonna, millaisia vaikutuksia sillä voi olla mielestänne laadunvalvontaan?

Oliko teillä vielä jotain kysyttävää tai kerrottavaa mielessänne?

KIITOS!